

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İSTANBUL KADI SİCİLLERİNDE REHİN

Ebrar ERSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Ahmet Selman BAKTI

OCAK - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL KADI SİCİLLERİNDE REHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebrar ERSOY

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslâm Hukuku

“Bu tez 15/01/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Ahmet Selman BAKTI	Başarılı
Doç. Dr. Ahmet Numan ÜNVER	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Yakup KARA	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukukî sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Ebrar ERSOY

15/01/2024

ÖN SÖZ

İslâmî ilimleri bana sevdiren, İslâm hukuku ilmiyle iştigal etmeyi, bu alanda ihtisas yapma gücü ve gayretini bana nasip eden Allah’a hamd olsun. İki cihan serveri Hz. Muhammed’e salât ve selâm olsun.

İlim yolunda olmayı bizlere teşvik eden, ilmin ehemmiyetini daima hatırlatan ve temel İslâmî ilimler eğitimimi sağlayan Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi hocalarıma şükranlarımı sunarım. Pandemiyle beraber başladığım yüksek lisans eğitimimde sorularıma ivedilikle cevap veren, tez yazmaya beni teşvik eden ve yazım sürecinde çalışmalarımı yakından ilgilenen danışmanım Doç. Dr. Ahmet Selman Baktı’ya teşekkür ederim. Tez konusu araştırma serüveninde desteklerini sunan Doç. Dr. Abdulkadir Altınsoy’a ve Doç. Dr. Ahmet Numan Ünver’e hususi olarak teşekkür ederim.

Eğitim hayatımda bana yoldaşlık eden, gerek bilgi gerek manevi açıdan katkılarını sunan arkadaşlarım Fatma Semiha Aydemir, Merve Nur Kutluay, Vildan Genç, Hande Yavuz ve Merve Küçükzoroğlu’ya müteşekkirim.

Son olarak; beni yetiştiren, hayatımda attığım her adımda arkamda olan, ilgi ve emeklerini eksik etmeyen sevgili anne ve babama; her zaman olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de yanımda olan, bana evlerini açan, çalışmalarımı yakından ilgilenen kardeşlerim ve kıymetli eşlerine minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Ebrar ERSOY

15/01/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: İSLÂM HUKUKUNDA REHİN.....	7
---	----------

1.1. Rehnin Tanımı ve Meşruiyeti	7
--	---

1.1.1. Rehnin Tanımı	7
----------------------------	---

1.1.2. Rehnin Meşruiyeti.....	8
-------------------------------	---

1.1.3. Rehnin Hukukî İşlevi	9
-----------------------------------	---

1.2. Rehin Akdi.....	10
----------------------	----

1.2.1. Rehin Akdinin Rükünleri.....	10
-------------------------------------	----

1.2.2. Rehin Akdinin Şartları	11
-------------------------------------	----

1.2.2.1. Taraflarla İlgili Şartlar	12
--	----

1.2.2.2. İrade Beyanıyla İlgili Şartlar.....	15
--	----

1.2.2.3. Merhun ile İlgili Şartlar	18
--	----

1.2.2.4. Merhun bih ile İlgili Şartlar	21
--	----

1.2.3. Rehin Akdiyle İlgili Muhtelif Durumlar.....	22
--	----

1.2.3.1. Kabz	22
---------------------	----

1.2.3.2. Merhunun Muhafazası	25
------------------------------------	----

1.2.3.3. Merhunda Meydana Gelen Zarar Ve Tazmini	25
--	----

1.2.3.4. Merhunun Masrafları	27
------------------------------------	----

1.2.3.5. Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma	28
---	----

1.2.4. Rehin Akdinin Sona Ermesi	32
--	----

1.2.5. Rehin Akdine Benzeyen Akit Türleri	34
---	----

1.2.6. Rehinle İlgili İhtilafların Çözümlemesi	36
--	----

2. BÖLÜM: İSTANBUL KADI SİCİLLERİNDE REHİN UYGULAMALARI....	38
--	-----------

2.1. Akdin Taraflarıyla İlgili Durumlar	38
---	----

2.2. İrade Beyanıyla İlgili Durumlar	49
--	----

2.3. Merhun ile İlgili Durumlar	50
---------------------------------------	----

2.4. Merhun bih ile İlgili Durumlar	54
2.5. Muhtelif Durumlar.....	55
2.5.1. Kabz Uygulamaları	55
2.5.2. Merhunda Meydana Gelen Zarar ve Tazmini ile İlgili Durumlar	57
2.5.3. Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma ile İlgili Durumlar.....	59
2.6. Rehin Akdinin Sona Ermesi ile İlgili Durumlar	60
2.7. Rehin Akdine Benzeyen Akit Türleri ile İlgili Durumlar	63
2.8. Rehinle İlgili İhtilafların Çözümlemesi ile İlgili Durumlar.....	65
 SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	74
ÖZ GEÇMİŞ	81

KISALTMALAR

b.	: bin
Bedâ'î	: Bedâ'î' u'ş-şanâ'î' fî tertîbî'ş-şerâ'î'
Bidâye	: Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid
bkz.	: bakınız
Dürer	: Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm
Geri Alma Şartlı Satım	: Eski Hukukumuzda Bir Hile-i Şer'îyye Örneği: Geri Alma Şartlı Satım (Bey' Bi'l-Vefâ)
Hak Kavramının Analizi	: İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi
H.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü	: Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü
İslâm Hukukunda Mülkiyet	: İslâm Hukukunda Mülkiyet: Teori ve İktisab
Keşşâfü'l-kınâ	: Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'
kg	: kilogram
md.	: madde
Mecelle	: Mecelle-yi ahkâm-i adliye
Müdevvene	: el-Müdevvenetü'l-Kübrâ
Mühezzeb	: el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî
Reddü'l-muhtâr	: Reddü'l-muhtâr ala'd-Dürri'l Muhtâr
sav	: sallallahu aleyhi vesellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Sicillerde Tarafların Malik Olmadığı Durumların Sayısı	38
Tablo 2: Sicillerde Tarafların Birden Fazla Olduğu Durumların Sayısı.....	47
Tablo 3: Sicillerde Tarafların Gayrimüslim Olduğu Durumların Sayısı	49
Tablo 4: Sicillerde Yer Alan Mal Çeşitleri.....	50

ÖZET	
Başlık: İstanbul Kadı Sicillerinde Rehin	
Yazar: Ebrar ERSOY	
Danışman: Doç. Dr. Ahmet Selman BAKTI	
Kabul Tarihi: 15/01/2024	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 81(ana kısım)
İnsan ilişkilerinin ayrılmaz parçası olan borç ilişkisinin güvenli bir zemine taşınması amacıyla ortaya bazı uygulamalar çıkmıştır. Bunlardan biri olan rehin işlemi, borcun bir mal ile teminat altına alınmasını sağlamaktadır. İslâmiyetten önce de mevcut bulunan rehin işleminin sınırları, İslâm hukuku tarafından yeni bazı kural ve şartlar belirlenmek suretiyle çizilmiştir. İslâm hukukunun gerek klasik gerek güncel kaynaklarında rehin akdinin mahiyeti, unsurları, şartları, sonuçları ve bunlarla bağlantılı meseleler ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Ancak yapılan çalışmalar çoğunlukla teorik boyuttadır. İslâm hukukunun ortaya koyduğu kural ve hükümlerin insan hayatının işleyişini düzenlediği göz önünde bulundurulduğunda, teorik açıdan detaylı malumata erişim imkanı bulunan rehin akdinin uygulamada nasıl karşılık bulduğu araştırılmaya açık bir husustur. Bu bağlamda genelde İslâm hukuku, hususi olarak ise Hanefî mezhebinin görüşleri üzerine kurulmuş Osmanlı yargı sistemine ait mahkeme kayıtları rehin akdinin işlevini gözlemleme fırsatı sunmaktadır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, bahsedilen kurallar ve şartlar Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine ait görüşler mukayese edilerek öz bir şekilde açıklanmıştır. İkinci bölümünde ise XVIII. yüzyıla ait İstanbul Kadı Sicillerinden alınan örneklerin, birinci bölümde yer verilen meselelerle uyumu incelenmiştir. Böylelikle rehin akdine ait teorik bilgiler ile Hanefî mezhebi temellerine dayanan Osmanlı pratiğinin birbirine ne derece uygun olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Kadı Sicilleri, Borç, Rehin, Rahin, Mürtehin	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Pledged in The Court Registers of Istanbul	
Author of Thesis: Ebrar ERSOY	
Supervisor: Assoc. Prof. Ahmet Selman BAKTI	
Accepted Date: 15/01/2024	Number of Pages: vi (pre text) + 81 (main body)
Some practices have emerged in order to move the debt relationship, which is an integral part of human relations, to a secure ground. One of them, the pledge transaction, enables the debt to be secured by a property. The boundaries of the pledge transaction have been drawn by Islamic law by determining the rules and conditions. Both classical and contemporary sources of Islamic law have examined the nature, elements, conditions, consequences and related issues of the pledge contract in detail. However, these studies are mostly theoretical. Considering that the rules and provisions set forth by Islamic law regulate the functioning of human life, it is open to research how the pledge agreement, which has access to detailed theoretical information, finds a response in practice. In this context, the court records of the Ottoman judicial system, which was founded on the views of Islamic law in general and the Hanafi madhhab in particular, provide an opportunity to observe the function of the contract of pledge. In the first part of this study, which consists of two parts, the mentioned rules and conditions are explained in a concise manner by comparing the views of Hanafī, Mālikī, Shāfi‘ī and Hanbalī sects. In the second part, the compliance of the examples taken from the eighteenth century Istanbul Kadi Registers with the issues in the first part is analyzed. In this way, the extent to which the theoretical knowledge of the contract of pledge and the Ottoman practice based on the Hanafi madhhab are compatible with each other is revealed.	
Keywords: Court Registers, Debt, Pledge, Pledgor, Pledgee	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Günlük hayatın ayrılmaz bir parçası olan muamelat içerisinde borç geniş bir yer tutmaktadır. Borç kelimesi “Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para veya başka bir şey” olarak tanımlanmıştır.¹ İslâm hukukunda ise borç, birden fazla taraf arasında kurulan ve ifâ yükümlülüğünü ortaya çıkaran hukukî bağıdır.² Yapılan tanımlamalarda borcun ödenmesi gerekliliği dikkat çekmektedir. Söz konusu gerekliliğin yerine getirilmesini garanti altına almak ve muhtemel anlaşmazlıkları önlemek için nasslarda çeşitli öneriler bulunmaktadır.³ Rehin de bu kapsamda değerlendirilen bir uygulamadır.

Yapmış olduğumuz çalışma, XVIII. yüzyılda rehnin günlük hayata nasıl yansıdığını ve bunun hukukî değerini tetkik etme gayretinin bir ürünüdür. Tezimizin ilk bölümü, incelenen uygulamaların daha iyi anlaşılabilmesi için genel hatlarıyla rehin akdini anlatmaktadır. Bu bölümde, Hanefiliği benimseyen Osmanlı’da uygulamaların ne ölçüde mezhebe bağlı olduğunu ölçmek amacıyla rehin konusunda dört mezhebe yer verilmiştir. Tezin ikinci bölümü, insanlar arasındaki alışveriş alışkanlıklarını gözlemleyebilmek için önemli kaynaklardan biri olan kadı sicillerine ayrılmıştır. İçerisinde rehin kelimesi geçen bütün tanım ve hükümleri incelediğimiz sicillerde çalışmanın boyutuna uygun olması için sınırlamaya gidilmiştir. Tezimiz, ticari ve sosyal hayatın aktif olması göz önünde bulundurularak İstanbul şehri ile sınırlanmıştır. Dönem olarak ise hukukî anlamda büyük değişimler yaşanan Tanzimat’tan hemen önceki XVIII. yüzyıl tercih edilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Mahkeme tutanağı ve noter kaydı görevi gören kadı sicilleri, Osmanlı tarihine sosyolojik ve hukukî açıdan ışık tutmaktadır. Taraflar arasındaki borç ilişkisini teminat altına alan sözleşmelerden biri olan ve böylelikle anlaşmazlıkları önlemesi hasebiyle toplumsal huzuru sağlamada yadsınamaz bir yere sahip olan rehin konusu özelinde bakıldığında

¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri TDK, “borç ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 20 Şubat 2023).

² Mehmet Âkif Aydın, “Borç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/1.

³ bkz. Hüseyin Ali Karahan, *Müdâylene Ayeti Bağlamında İslâm Borçlar Hukukunun Değerlendirilmesi* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

siciller, İslâm hukukunun uygulandığı Osmanlı Devleti'nde mali muamelat hükümlerinin toplumda nasıl karşılık bulduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla yazmış olduğumuz tez, sicillerdeki mevcut birikimin klasik kaynaklardaki yerini tespit etme açısından önem arz etmektedir.

Araştırmalarımız neticesinde rehin konusunda yapılan çalışmaların teorik çerçevede yoğunlaştığını tespit ettik. Konumuzun önemi ve özgünlüğünün anlaşılması amacıyla rehin hususunda yapılmış çalışmalara yer vermeyi uygun bulduk.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde yapılan çalışmalarda rehin; akit olması, barındırdığı şartlar ve günümüz hukukî işlemleriyle benzerlikleri cihetlerinden incelenmiştir. Konumuza benzerlik gösteren Özen Tok'a⁴ ait Kadı Sicillerine Göre Vadeli Alacakların Teminatında Rehin Uygulamaları (XVII. Yüzyıl Ortalarında Kayseri Örneği) isimli makale yayımlanmış olup rehin akdi, sicillerde incelenen coğrafya ve yüzyıl açısından daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İngilizce ve Arapça güncel literatürde ise, rehnin İslâmî bankacılıkla ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır.

İslâm hukukunda rehin akdi konusunda iki adet yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bahsi geçen ilk tez Abdullah Yalçın'ın⁵ 1989 yılında tamamladığı İslâm Hukuku'nda Rehin başlıklı tezidir. İkinci tez Ayşe Taban'ın⁶ 1990 yılında tamamladığı aynı başlıklı tezidir. Her iki teze de internet erişimi bulunmamaktadır. Abdullah Yalçın'ın tezinin bir nüshası İSAM kütüphanesinde yer almaktadır. Mezkur tez, rehin konusunu ana hatlarıyla ele almıştır. Tezde ağırlıklı olarak Hanefî mezhebi kaynakları kullanılmakla beraber gerekli görülen durumlarda diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Ayşe Taban'ın tezinin bir nüshasına ise ULAKBİM sistemi üzerinden erişim sağlanmaktadır. Araştırmacı tezde rehin akdini klasik kaynaklarda yer alan çerçeveye göre şekillendirmiş, farklı mezheplerin görüşlerine yer vermiş ve ilgili yerlerde Medeni Hukuk ile kıyaslamalarda bulunmuştur.

Doğrudan İslâm hukukunda rehin akdini anlatanların haricinde rehin ile ilgili bazı detayları inceleyen tezler tespit ettik. Haydar Yardımcı'nın⁷ İslâm Hukukunda Rehnin

⁴ Özen Tok, "Kadı Sicillerine Göre Vadeli Alacakların Teminatında Rehin Uygulamaları: (XVII. Yüzyıl Ortalarında Kayseri Örneği)", *Turkish Studies* 9/7 (2014), 65-82.

⁵ Abdullah Yalçın, *İslâm Hukuku'nda Rehin* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989).

⁶ Ayşe Taban, *İslâm Hukuku'nda Rehin* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990).

⁷ Haydar Yardımcı, *İslâm Hukukunda Rehnin Menfaatlerinden Yararlanmanın Hukukî Durumu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

Menfaatlerinden Yararlanmanın Hukukî Durumu başlıklı tezi rehnin mahiyeti ve rehin akdinin yapısını ele almakla beraber rehinden yararlanma durumunu farklı cihetlerden ele almıştır. Mustafa Lekesiz'in⁸ İslâm Hukukunda Gayrimenkul Rehini ve İpotekle Mukayesesi isimli tezi ise yine rehin konusuna değinmiş ve bunun ipotek işlemiyle benzerlik ve farklılıkları üzerinde durmuştur.

Tezlerin yanı sıra rehin konusunda pek çok makale kaleme alınmıştır. Tespit ettiğimiz makalelerin her biri hakkında ayrıntılı bilgi vermek bölümün fazlaca uzamasına sebep olacağı için genel bir sınıflandırma yapmakla yetineceğiz. Rehin konusu özelinde yazılan makaleler Ahmet Selman Baktı'nın⁹ Alacaklının Rehindeki Tazmin Yükümlülüğü Ne Kadar Olmalıdır, Said Nuri Akgündüz'ün¹⁰ İslâm Hukukunda Yed-i Adl, Recep Özdemir ve İbrahim Desûkî eş-Şehâvâ'nın¹¹ Rehin Alan Tarafın Rehnin Mülkiyetinden Yararlanması ve Arif Atalay'ın¹² İslâm Hukukunda Rehin Akdi isimli çalışmalarıdır. İçerisinde rehin konusuna yer veren makaleler ise Kahraman Kalyoncu ve Hatice Tuncer'in¹³ Din-İktisat İlişkisi: Riba, Rehin ve Ekonomik İşlem Kavramları Üzerine Bir Deneme, Mücahit Özdemir ve Öznur Özdemir'in¹⁴ İslâmî Finansta Rehin Uygulaması ve Malezya'daki ar-Rahnu Kuruluşları ve Abdullah Kahraman'ın¹⁵ Müdâyene Ayetinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi isimli çalışmalarıdır. Ayrıca, makale olarak yayımlanmış Hasan Özer'e¹⁶ ve Ömer Osman Faruk Aktaş'a¹⁷ ait iki adet tahkik çalışması bulunmaktadır. Recep Özdemir'in¹⁸ yazmış olduğu İslâm Teminat Hukuku (Aynî Teminat) isimli kitapta rehin konusuna oldukça geniş yer verilmiştir.

⁸ Mustafa Lekesiz, *İslâm Hukukunda Gayrimenkul Rehini ve İpotekle Mukayesesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁹ Ahmet Selman Baktı, "Alacaklının Rehindeki Tazmin Yükümlülüğü Ne Kadar Olmalıdır", *Usul İslâm Araştırmaları Dergisi* 35 (2021), 89-111.

¹⁰ Said Nuri Akgündüz, "İslâm Hukukunda Yed-i Adl", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2017), 109-118.

¹¹ Recep Özdemir - İbrahim Desûkî eş-Şehâvâ, "Rehin Alan Tarafın Rehnin Mülkiyetinden Yararlanması", *EKEV Akademi Dergisi* 61 (2015), 457-470.

¹² Arif Atalay, "İslâm Hukukunda Rehin Akdi", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (2014), 115-152.

¹³ Kahraman Kalyoncu - Hatice Tuncer, "Din-İktisat İlişkisi: Riba, Rehin ve Ekonomik İşlem Kavramları Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/6 (2017), 163-172.

¹⁴ Mücahit Özdemir - Öznur Özdemir, "İslâmî Finansta Rehin Uygulaması ve Malezya'daki ar-Rahnu Kuruluşları", *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies* 1 (2016).

¹⁵ Abdullah Kahraman, "Müdâyene Ayetinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 193-224.

¹⁶ Hasan Özer, "Kirmastîzâde ve Rehn Adlı Eseri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 495-528.

¹⁷ Ömer Osman Faruk Aktaş, "Hanefî Fakihî Şürunbülâli'nin (994-1069 /1586-1659) 'Gâyetü'l-matlab fi'r-rehni izâ zeheb' Adlı Risâlesinin Tahkikli Neşri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 399-416.

¹⁸ Recep Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Aynî Teminat* (İstanbul: Hiper Yayın, 2017).

Diğer yandan tezimizde de yer vereceğimiz gibi rehin akdine benzeyen akit türleri bulunmaktadır. Bey' bi'l-vefa ve bey' bi'l-istiğlâl diye adlandırılan akitler Süleyman Kaya'ya¹⁹ ait XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri başlıklı doktora tezinin incelediği temel konulardan biridir. Çalışmada, kurulan akitler ve yürütülen işlemler borç ilişkisi yönüyle ele alınmıştır. Çalışma, bu yönüyle tezimizden ayrılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Yazmış olduğumuz bu tez ile yalnızca Hanefî mezhebine bağlı kalmadan rehin akdinin kuruluşunu ve şartlarını ele almayı, rehin akdinin Osmanlı toplumundaki işlevini incelemeyi, kadı sicillerindeki rehin uygulamalarının mezhep görüşleriyle bağlantısını ortaya koymayı hedefledik. Böylelikle klasik kaynaklarda geçen hüküm ve tartışmaların pratikteki karşılığını tespit etmeye çalıştık.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi olan belgesel gözlem yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda kaynaklar taranarak elde edilen veriler tasnif edilmiş ve birbiriyle bağlantılarına dikkat çekilmiştir.

Tezin ilk bölümü Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerini temsil kabiliyeti yüksek kaynaklardan elde ettiğimiz görüşlerin mukayeseli olarak bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. İkinci bölümü ise İstanbul Kadı Sicillerinde tanım ve hüküm kısımlarının tamamında geçen rehin, râhin, mürtehin ve merhun gibi rehinle ilgili ifadeler tespit edilmiş, ilk bölümde yer alan başlıklandırmaya uygun olarak tasnif edilmiştir. Bu bölümde rehin uygulamalarının ilk bölümde yer verdiğimiz kaynaklarla ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kaynakları

İslâm hukukunda rehin konusunu incelerken daha önce de belirttiğimiz gibi bir mezhebe ait görüş(ler)le yetinmemek adına Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî ekollerine müntesip

¹⁹ Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007).

fakihlerce yazılmış eserlerden istifade ettik. Bu bağlamda mezheplerin görüşlerini yansıtmada önemli yer edinen ve sıkça başvurulana kaynaklara ağırlık verdik.

Bu meyanda çalışmamızın ilk bölümünde Hanefî fakihlerinden Serahsî'nin (ö. 483/1090) el-Mebcut'u, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) Bedâi'u '-s-sanâi'si, Mergînânî'nin (ö. 593/1197) el-Hidâye'si, Ali Haydar Efendi'nin (ö. 1935) Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm'ı ve Ömer Nasuhi Bilmen'in Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu'nu temel kaynak olarak kullandık.

Mâlikî mezhebinden İbn Rüşd'ün (ö. 595/1198) Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid'i ve Dirdâr'ın (ö. 1201/1786) eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ Muhtasarı Sîdî Halîl'i; Şâfiî mezhebinden Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) el-Mühezzeb'i ve Şîrbînî'nin (ö. 977/1570) Muğni'l-muhtâc'ından; Hanbelî mezhebinden İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) el-Muğni'si ve Buhûti'nin (ö. 1051/1641) Keşşâfü'l-kınâ 'an (metn)i'l-İknâ'sından istifade ettik.

Her mezhebin kaynaklarından ayrı ayrı yararlanmanın yanı sıra dört mezhebin görüşlerinin yer aldığı modern dönem eserlerinden Vehbe ez-Zuhaylî'nin kaleme aldığı el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu isimli kaynaktan çokça yararlandık.

Çalışmamızın temel kaynağı olan XVIII. yüzyıla ait İstanbul Kadı Sicillerinin isimleri ve isimlerin tezimizde yer alan kısaltmaları şu şekildedir:

- A 1: Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771)
- Ask 59: Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 59 Numaralı Sicil (H. 1143 / M. 1730-1731)
- B 150: Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)
- B 151: Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731)
- B 172: Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740)
- B 92: Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709)
- B197: Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)
- D 1: Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)
- E 138: Eyüp Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H. 1129-1131 / M. 1717-1718)
- E 163: Eyüp Mahkemesi 163 Numaralı Sicil (H. 1147-1149 / M. 1734-1736)
- E 175: Eyüp Mahkemesi 175 Numaralı Sicil (H. 1157-1159 / M. 1745-1746)
- E 182: Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748)
- G 259: Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)
- K 1: Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721)

- İ 25 : İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767)
- İ 33 : İstanbul Mahkemesi 33 Numaralı Sicil (H. 1183-1185 / M. 1769-1770)
- İ 44: İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780)
- R 161: Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704)
- R 272: Rumeli Sadâreti Mahkemesi 272 Numaralı Sicil (H. 1171-1172/ M. 1758)
- Ü 396: Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738)
- Ü 403: Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742)
- Ü 531: Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793)

1. BÖLÜM: İSLÂM HUKUKUNDA REHİN

1.1. Rehnin Tanımı ve Meşruiyeti

1.1.1. Rehnin Tanımı

Rehin kelimesi r-h-n (ر ه ن) harflerinden türemiştir. Sözlükte sabit olma, devam etme, ikame etme, alıkoyma, kefalet ve bir kimseden alınan şeyin yerine kişinin yanında bulunan şey anlamlarıyla yer almaktadır. Rehin ile aynı kökten türeyen rehîne (رهينة) ve merhun (مرهون) kelimeleri de rehinle aynı anlamı taşımaktadır.²⁰ Nitekim Tûr 51/21 ve Müddessir 71/38 ayetlerinde rehin (رهن) yerine rehîn (رهين) ve rehîne (رهينة) kelimeleri geçmektedir. Hadislerde ise rehin; fiil, mastar, ismi fail ve ismi meful çekimleriyle yer almıştır.²¹

İslâm hukuku terminolojisinde rehnin tanımı sözlükte geçen alıkoyma ve elde tutma anlamıyla ilişkili olarak yapılmıştır. Ancak yapılan tanım güvence altına alınacak hakkın vasfına, mezheplerin mal anlayışına ve akitlerle ilgili kabullerine göre değişiklik göstermiştir.

Hanefîlere göre rehin: “Elde edilmesi mümkün olan bir hakka karşılık olarak mali bir şeyi elde tutmaktır.”²² ‘Hak’ kelimesinin, elde edilmesi mümkün olma kaydıyla zikredilmesinin sebebi satımı fasit ya da batıl şeyleri dışarıda bırakmak ve söz konusu hakkın deyn olması gerektiğini vurgulamak içindir. ‘Mali’ ifadesi ise menfaatlerin rehin olarak verilemeyeceği kabulünü ortaya koyar.²³ Hanefî mezhebine göre hazırlanan Mecelle’de de rehin, benzer ifadeler kullanılarak “Bir malı ondan istîfâsı mümkün olan bir hak mukabilinde mahpus ve mevkuf kılmaktır ve ol mala merhun denildiği gibi rehin dahi denilir.” şeklinde tanımlanmıştır.²⁴

²⁰ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 13/188-190.

²¹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422), “Büyu”, 2069, “Rehin”, 2508, 2511, 2514; Müslim, *Sahih-i Müslim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs el-Arabî, ts.), “Müsâkât”, 1603.

²² Burhâneddin el-Mergînânî, *el-Hidâye* (Beyrut: Daru İhyai't-Turas el-Arabî, ts.), 4/412.

²³ Mübarek b. Muhammed b. Hamed ed-Duaylec, *er-Rehin fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Riyad: İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi, Doktora Tezi, 1984), 37-38; Recep Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat* (İstanbul: Hiper Yayın, 2017), 45-46.

²⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-yi ahkâm-i adliye* (İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1887), 701.

Mâlikîlere göre rehin: “Alışveriş yapma yetkisi bulunan kimsenin, hakkı güvence altına almak için akitte şart koşmuş olursa, vasfı bilinse de bilinmese de satılabilen bir şeyi sarfetmesidir.”²⁵ Bu durumda, kurulan akdin bağlayıcı olması gerekmektedir.

Şâfiîlere göre rehin: “Bir borç karşılığında bir malın aynını borcun ödenmesi mümkün olmadığı durumlarda kendisinden temin edilmek üzere güvence kılmaktır.”²⁶ Tanımda geçen ‘ayn’ ifadesi, menfaatlerin rehin olamayacağını ve rehin süresi boyunca rakabe mülkiyetini ortadan kaldıracak herhangi bir işleme konu olmasını engellemeyi ifade eder.²⁷

Hanbelîlere göre rehin: “Borcun borçludan tahsili mümkün olmadığında semeninden karşılanmak üzere borca karşılık güvence kılınan maldır.”²⁸ Yapılan tanımda rehin bir akit türü olmaktan ziyade aynî hak olarak ele alınmıştır.

1.1.2. Rehnin Meşruiyeti

Borçların güvence altına alınması amacıyla yüzyıllardır teamülde olan rehin uygulamaları, İslâmiyet’te de bazı kurallar ile sınırlanarak kabul görmüştür.²⁹ Öyle ki sadece sünnet, sadece örf, sadece maslahat delilleriyle İslâm hukukunca meşru addedilmiş vedâ,³⁰ icâreteyn³¹ ve bey‘ bi’l-vefa³² gibi akitlerden farklı olarak rehnin meşruiyeti, İslâm hukukunun sübutu hakkında ihtilaf bulunmayan delilleri olan Kur’an, sünnet ve icma ile sabit olmuştur.

Müdayene ayeti olarak isimlendirilen Bakara 2/283’te borç ilişkisini düzenleyen bazı tavsiyeler bulunmaktadır. Buna göre, kurulan bir borç ilişkisinde borcun kayda geçirilmesi ve borca şahit tutulması hakkında ayrıntılar yer almaktadır. Ardından gelen Bakara 2/284’te ise bu tavsiyelere uyulmasının mümkün olmadığı seferîlik gibi durumlarda rehin uygulamasının önerilmesi doğrultusunda rehin işleminin Kur’an-ı Kerîm’de meşru görüldüğü anlaşılmaktadır.

²⁵ Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr* (Dâru’l-Fikr, ts.), 3/231.

²⁶ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc* (Dâru’l-kütübi’l-’ilmiyye, 1994), 3/37.

²⁷ Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat*, 47.

²⁸ Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Mektebetü’l-Kâhire, 1968), 4/245.

²⁹ Tarihte yer alan rehin uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Erol Kozak, *Genel Hukuk Tarihi Kadim Dönemler* (Palet Yayınları, 2015).

³⁰ Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr* (Kahire: Matbaatü’l-Halebî, 1937), 2/25.

³¹ Ahmet Akgündüz, “İcâreteyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/389.

³² Abdülaziz Bayındır, “Bey‘ Bi’l-Vefâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/20-22.

Hadis kaynaklarında ise Hz. Peygamber'in (sav) otuz sâ³³ karşılığında bir Yahudiye zırhını rehin bıraktığına ve vefat ettiğinde zırhının hala rehin olduğuna dair rivayetler yer almaktadır.³⁴ Hz. Peygamber'in (sav) fiillerinin, ilgili davranışın caiz kılındığını göstermesi göz önünde bulundurulunca rehnin sünnet kabilinden meşruiyeti ortaya çıkmaktadır.³⁵

Rehin ile ilgili ayet ve hadisler müçtehitler tarafından incelenmiş ve rehnin gerek akit gerek hak olması hakkında ve bunlar etrafında şekillenen meselelerde pek çok hüküm verilmiştir. Bazı durumlarda ihtilaf bulunmaktaysa da rehnin meşru kılındığına dair herhangi bir itiraz vuku bulmamış ve icma gerçekleşmiştir.³⁶

1.1.3. Rehnin Hukukî İşlevi

İslâm hukukunun sistematigi, Tanzimat'la başlayan yenileşme çalışmalarından sonra Kıta Avrupası hukukuna uygun şekilde revize edilmiştir. Klasik kaynaklarda muamelat başlığı altında yer alan mali konular, bu dönemden sonra yazılan eserlerde eşya ve borçlar hukuku ayrımına tabi tutulmuştur. Buna göre, rehni bir hak çeşidi olması açısından değerlendiren kaynaklarda rehin eşya hukukunun konusuyken akit türü olarak ele alan kaynaklarda borçlar hukuku kapsamında incelenmiştir.³⁷

Modern hukukta yalnızca belirli bir hukuk süjesinden talep edilebilen haklara şahsî haklar, fiziksel varlığı bulunan bir eşya üzerinde doğrudan kurulan haklara ise aynî haklar denmektedir. İslâm hukuku klasik kaynaklarında aynî ve şahsî hak ayrımı bulunmamakla birlikte rehin konusunda bunlara işlev itibarıyla denk olan mütâlebe ve vesika kavramları kullanılmıştır.³⁸

³³ Hanefilere göre 1 sa' 8 rıtla (3,056 kg veya 3,264 kg), diğer üç mezhebe göre ise $5\frac{1}{3}$ rıtla (2,037 kg veya 2,176 kg) denktir. Bu konu hakkında bkz. Cengiz Kallek, "Sâ'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

³⁴ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, "Cuma", 2509, 2069, 2916, "İlim", 4467; Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, ts.), "Büyu", 1214, 1215; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), "Rühun" 2437, 2438, 2439.

³⁵ Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/151.

³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/245.

³⁷ Halil Cin - Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1990), 2/169; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 2/9.

³⁸ Halit Çalış - Hasan Hacak, "Rehin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/538; Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî, *Mesadirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Camiatü'd-Devli'l-Arabiyye, 1954), 1/23.

Yakın dönem çalışmalarında İslâm hukukundaki mülkiyet ve hak tasnifi batı hukukuna uygun olarak yapılmıştır. Bu bağlamda; bir hak çeşidi olarak rehin hakkı, ayn üzerine kurulması dolayısıyla aynî hak kategorisinde değerlendirilmiştir. Mürtehin merhunun üzerinde tasarrufta bulunma ve ondan faydalanma gibi sağladığı yetkilerdeki kısıtlılık sebebiyle sınırlı aynî hak olarak nitelendirenler bulunmaktadır.³⁹ Rehin hakkını ayndan doğmaması, bir alacak karşılığında ortaya çıkması sebebiyle ‘doğrudan rehin konusu olan mal üzerinde sabit olmayan, rehin verenin zimmetindeki borca bağlı olan hak’ anlamındaki fer‘î haklar arasında zikredenler bulunmaktadır.⁴⁰ Diğer yandan, malın ayn ve menfaati üzerindeki hakimiyet yetkisinin kapsamına göre sınırsız aynî haklar tam mülkiyet ve sınırlı aynî haklar nakıs mülkiyet olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın, rehin hakkının râhinin mülkiyeti üzerindeki tasarrufunu kısıtlamakla beraber mürtehin merhun üzerinde bir tasarruf yetkisi vermediği fark edilmektedir. Böylelikle, rehin hakkının eksik mülkiyet ifade ettiğini söylemek doğru olmayacaktır.⁴¹

Bir akit olarak, rehin akdinin işlevinin alacağın teslimini güvence altına almak olması hususunda hukukçular arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, bedelli akitlerden olup olmaması konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Kimi hukukçulara göre akdin kuruluşunda aynın herhangi bir karşılık alınmadan râhin tarafından mürtehin teslimi akde teberru niteliği kazandırırken, bu işlemin alacak hakkının karşılığında olması ve telefî durumunda borcu düşürmesi ivazlı akit olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Kimilerine göre ise kurulan akdin hangi kategoride olduğu rehnin akit esnasında şart koşulmasına göre değerlendirilmiştir.⁴²

1.2. Rehin Akdi

1.2.1. Rehin Akdinin Rükünleri

İslâm hukukçularının çoğuna göre rükün “hukukî işlemlerin temel gerekleri” anlamına gelmektedir. Hanefî hukukçular ise bu tanıma akdin temelini oluşturan bir parça olması

³⁹ Ahmet Selman Baktı, *İslâm Eşya Hukukunun Temel Meseleleri* (İstanbul: Kitâbi, 2022), 46.

⁴⁰ Mehmet Birsin, *İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku* (Malatya: Çıra Akademi, 2016), 51; Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslâm Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)* (Hikmetevi Yayınları, 2019), 140; Senhûrî, *Mesadirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 1/31.

⁴¹ Baktı, *İslâm Eşya Hukukunun Temel Meseleleri*, 90.

⁴² Yardımcı, *İslâm Hukukunda Rehnin Menfaatlerinden Yararlanmanın Hukukî Durumu*, 18-19.

ve varlığının ona bağlı olması şartını eklemişlerdir.⁴³ Dolayısıyla cumhura göre akdin rükünlerini irade beyanı, akdi yapan iki taraf ve akdin konusu oluşturmaktadır. Rükünü bir şeyin mahiyetinin bir parçası sayan Hanefiler ise yalnızca îcab ve kabulü rükün kabul etmiş, taraflar ve konuyu akdin kuruluş şartı olarak değerlendirmiştir. Zira, bunlar her ne kadar akdin temel gerekleri olsa da akdin hakikatının bir cüzü değildir.⁴⁴

Rehin akdi özelinde değerlendirildiğinde, akdin tam sayılması için kabzın gerekliliği konusunda hukukçular arasında görüş birliği bulunsa da bu gerekliliğin niteliği tartışılmıştır. Hanefî mezhebinde yaygın olan görüşe göre rehin akdinin rükünü îcab ve kabuldür. Rehni teberru akdi sayarak rükünün yalnızca îcab olduğunu söyleyenler olmakla beraber bu görüş isabetli kabul edilmemiştir.⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen rehin akdinin rükünü olarak îcab ve kabul ile birlikte kabzı zikretmişse de⁴⁶ çoğunluğa göre kabz akdin tamamlayıcı şartıdır.⁴⁷

Rükünün, işlemin parçası olması kaydını koymayan Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre rehin akdinin rükünleri detaylı olarak zikredilecek olursa îcab ve kabul, râhin, mürtehin, merhun ve merhun bih olmak üzere beş adettir.⁴⁸

1.2.2. Rehin Akdinin Şartları

Diğer bütün akitlerde olduğu gibi rehin akdinin kurulabilmesi ve yürürlük kazanabilmesi için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bir akdin kurulabilmesi için bulunması gereken şartlara kuruluş şartları, akit kurulduktan sonra o akdin tam olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan şartlara sıhhat şartları denir. Batıl-fasit ayrımına giden Hanefilerin bu taksimine göre kuruluş şartlarında eksiklik bulunan akit batıl, sıhhat şartlarında eksiklik bulunan akit ise fasit hükmünü kazanmaktadır.⁴⁹ Bu doğrultuda, Mecelle’de butlân akdin aslında eksiklik bulunması, fesat ise aslı tam olmakla beraber

⁴³ Tевhit Ayengin, “Rükün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/286; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, ts.), 6/4211.

⁴⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, ts.), 6/4206.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-şanâ'î fî tertibi's-şerâ'î* (Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1986), 6/135; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/414; Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat*, 68.

⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1992), 7/7.

⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, md. 57; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/63.

⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-hadis, 2004), 4/55; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984), 4/234; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4211.

⁴⁹ Ekmeleddin el-Bâbertî, *el-İnâye* (Dâru'l-Fıkr, ts.), 6/402.

vasfında eksik bulunması şeklinde zikredilmektedir.⁵⁰ Söz konusu ayrımı gözetmeyen diğer mezhepler nezdinde şartlar arasında böyle bir tasnif bulunmamaktadır.⁵¹ Biz ise şartları akdin rükünlerine göre ayrıma tabi tutarak ele alacağız.

1.2.2.1. Taraflarla İlgili Şartlar

Rehin akdinin tarafları olan râhin ve mürtehinin hukukî işlem yapabilme ehliyetine ve mal üzerinde tasarrufta bulunabilme yetkisine sahip olması gerekmektedir. Söz konusu gereklilikler hususunda mezheplerin görüşleri rehin akdinin türüyle ilgili yaklaşımları dolayısıyla farklılık arz edebilmektedir. Ancak her mezhep, tarafların âkil olması şartını kabul etmiştir.⁵² Zira hukukî işlemde bulunabilmek için belirli bir idrak seviyesinin bulunması gerekmektedir.⁵³

İdrak seviyesinin ölçütlerinden biri de iyiyi kötüden ayırma anlamına gelen temyizdir.⁵⁴ Buna göre ergenlik çağına ulaşmamış mümeyyizler rehin akdini bey‘ (satım) kabilinden sayan Hanefî ve Mâlikîlere göre velilerinin iznine bağlı olarak rehin akdine taraf olabilmektedir.⁵⁵ Rehin akdini bey‘ ve teberru kabul eden Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise tarafların mümeyyiz olması yeterli görülmemiş, bâliğ olmaları şartı koşulmuştur.⁵⁶ Bir kimsenin aldığı karara uygun hareket edebilmesinin zahiri göstergesi olan bulûğu⁵⁷ yeterli görmeyen bazı hukukçular, taraflarda “kişinin mallarını uygun biçimde koruyup harcamasını sağlayan fikrî olgunluk”⁵⁸ anlamına gelen rüşdün bulunmasını gerekli görmüşlerdir.⁵⁹

Şahısların başına gelen geçici ya da kalıcı durumlar ehliyete engel olabilmektedir. Bunlardan akli gideren bayılma ve delilik kalıcılık durumuna göre farklı değerlendirilmiştir. Baygınlık geçici olduğundan kabza engel kabul edilmemiş, bayılanın

⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, md. 109-110.

⁵¹ Ali Bardakoğlu, “Butlân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/476.

⁵² Kâsânî, *Bedâ’i*, 6/135; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4212-4213.

⁵³ Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/536.

⁵⁴ Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10/536.

⁵⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 2/1125; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 3/231; Kâsânî, *Bedâ’i*, 6/135.

⁵⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4212-4213.

⁵⁷ Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10/536.

⁵⁸ Hidayet Aydar, “Rüşd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/298.

⁵⁹ Abdurrahman el-Cezerî, *el-Fıkh fî'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003), 2/287; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 3/231; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/247.

rehin akdiyle ilgili işlemlerini velisinin yapmasına müsaade edilmemiş ve ayılmasının beklenmesi tavsiye edilmiştir.⁶⁰ Aklın kullanımı kalıcı olarak ortadan kalktığı için delilik rızaya engel olmaktadır. Böylelikle tüm mezheplerin ortak kabulüyle delinin rehin akdine taraf olması caiz değildir.⁶¹ Ancak belirli durumlarda delinin yerine velisi gerekli işlemi gerçekleştirme salahiyyetine sahiptir. Akli dengesi yerinde olmayan taraf râhin olduğunda; rehnin kabzı râhinin yararına olacaksa velisinin kabz etmesi caiz, zararına olacaksa caiz değildir. Deliliğe düşen mürtehinse, râhin rehni teslim ettiği takdirde mürtehinin velisi kabzı gerçekleştirir.⁶² Ölçüsüz harcamalar yapmak anlamındaki sefihlik de hükümleri bakımından delilikle aynıdır.⁶³

Borcun mal varlığını aşması ve borçlunun ödeyemez hale gelmesi anlamındaki iflâs durumunda müflisin hacr edilip edilmeyeceği konusunda İslâm hukukçuları farklı görüşler ileri sürmüştür. Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî mezhepleri ile Hanefî mezhebi hukukçularından Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye göre bir kimse iflâs ettiği takdirde hacredilirken, Ebû Hanîfe'ye göre mali tasarruflarda bulunması için gereken rızayı ortadan kaldıracığından bu kimseye hacr uygulamak doğru bulunmamıştır. Mecellede ise müflisin hacri ile ilgili ifadeler Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşüne uygun olarak düzenlenmiştir.⁶⁴ Hacrini kabul edenlere göre müflis rehin akdine taraf olamamaktadır.⁶⁵

İslâm hukukçuları, taraflardan birinin ölümünden sonra rehnin yürürlükte kalmasını detaylı olarak incelemiştir. Vefat eden mürtehinse varisleri rehni onun yerine kabz eder.⁶⁶ Râhin vefat ettiğinde varisleri küçükse borcunu ödeme vazifesini vasîsi yerine getirir. Varisleri büyükse vefat eden râhinin borcunu ödeyerek rehni geri alırlar.⁶⁷ Şayet râhinin başka borcu yoksa varislerin rehni teslim etmeleri tercih edilir, varsa Şâfiî mezhebine ve Ahmed b. Hanbelî'e göre teslim etmeleri gerekmez. Bazı Hanbelî hukukçular ise bahsi

⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/248; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 1994, 3/61.

⁶¹ Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/135; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4213; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, 3/231.

⁶² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/247; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 1994, 3/60.

⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/248; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 1994, 3/61.

⁶⁴ Fahrettin Atar, "İflâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/510.

⁶⁵ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'* (Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, ts.), 3/332; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 4241.

⁶⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/37; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/247.

⁶⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/3134.

geçen son durumda rehin üzerinde mürtehinin diğer borçlulara göre öncelik sahibi olduğunu söylemiştir.⁶⁸

Diğer yandan râhin ya da mürtehinden her kim vefat ederse vasîsi, vefat edenin alacağı karşılığında rehin alma yahut borcu için rehin verme yetkisine sahiptir. Vasînin rehin aldığı mal kasıt ve kusur bulunmaksızın telef olsa tazmin etmesi gerekmez.⁶⁹ Tezin ikinci bölümünde, rehin akdinin taraflarından birinin vefat etmesi durumunda mirasçılar ve vasînin tasarruflarına dair örnekler ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.⁷⁰

Tarafların bulundurması gereken temel şartlardan biri de tarafların mülkiyet sahibi olsa da olmasa da meşru yollarla zilyedliğe sahip olmasıdır.⁷¹ Dolayısıyla tarafların vekili, vasîsi yahut velisi olduğu kimseye ait olan mal veya âriyet aldığı bir mal üzerinde rehin işlemleri yapması kısaca açıklayacağımız üzere caiz kabul edilmiştir.⁷²

Rehin akdine taraf olma salahiyeti bulunmayan küçük adına tasarrufta bulunabilecek olanlar; velisi olan babası, baba tarikiyle dedeleri, onlar vefat ettiğinde yaşarlarken belirledikleri vasîler ve hakimnin tayin ettiği vasîdir. Küçüğün anne, kardeş veya amcasının küçük adına tasarrufta bulunması ancak vasî olarak belirlenmesiyle mümkündür.⁷³ Veli veya vasînin küçük için rehin akdine taraf olması sahih olduğu gibi bu kimselerin küçüğün malını kendi borçları için rehin vermeleri de sahihtir. İkinci durumda, rehin akdi kurulurken borcun ödenmemesi halinde merhunun satılması için vekâlet verilmişse satım gerçekleştiğinde veli veya vasî küçüğün malını tazmin etmekle yükümlüdür.⁷⁴

Bir kimse, bir malı rehin vermek için âriyet alabilir. Âriyet veren mal sahibi (muîr), malının rehnedilmesi için çeşitli şartlar öne sürebileceği gibi mutlak olarak da izin verebilir. Bu şekilde kurulan rehin akdi, yalnızca mürtehinin alacak hakkının ortadan kalkmasıyla sona erer. Muîr, rehin akdinin sona ermesi ve malın kendisine teslim edilmesi için âriyet alan şahsa (müsteîre) borcunu ödemesini emredebilir.⁷⁵ Diğer yandan müsteîr,

⁶⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/37; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/247.

⁶⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1218-1219.

⁷⁰ bkz. “Akadin Taraflarıyla İlgili Durumlar”, s. 40-44.

⁷¹ Şevket Topal, “Zilyedlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/418.

⁷² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/31; Beşir Gözübenli, “Âriyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/380; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1994), 4/136; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/52.

⁷³ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 3/1816; Ali Bardakoğlu, “Vesâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/67.

⁷⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1128.

⁷⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/35.

muîrden izinsiz olarak yahut muîrin belirlediği şartlara muhalif şekilde malı rehin verdiği takdirde malı gasp etmiş sayılır. Bu durumda muîr, izin vermekle rehin akdini feshederek malını teslim almak arasında muhayyerdır. Malın telef olması halinde mal sahibi/muîr malı, müsteîre/râhine yahut mürtebine mislî veya kıyemî olmasına göre tazmin ettirir.⁷⁶ Zilyedliğin gasp gibi meşru olmayan yollarla elde edilmesi durumunda zilyedi olunan malın rehin verilmesi mal sahibinin iznine bağlıdır. Mal sahibi gasbedilmiş malının rehin verilmesine izin verdiği takdirde rehin işlemi geçerlilik kazanır ve gasbedilen mal âriyet alınan mal hükmünü alır. Mal sahibi, rehne izin vermeyerek gasbedilmiş ve rehin verilmiş olan malını geri isteme hakkına da sahiptir. Rehin verilen mal zayi olursa mal sahibi; gasp edenden, mürtebinden ya da her ikisinden malın tazminini talep edebilir. Mal mislî ise misliyle, kıyemî ise kıymetiyle tazmin edilir.⁷⁷

Rehin akdinin tarafları, bir borçlunun (râhin) birden çok alacaklısı (mürtehin) olması ve bir alacaklının birden çok borçlusu olması şeklinde çeşitlilik gösterebilmektedir. Bir borçlunun birden çok alacaklıya, tek bir akitle ve merhunu taraflara paylaştırmadan bir bütün halinde vermesi şartlarıyla rehin vermesi caiz kabul edilmiştir. Bu durumda, alacaklıların borçta ortaklığının bulunmaması veya borçların cinslerinin aynı olmaması rehne engel teşkil etmemektedir. Rehnin sona ermesi ise ancak borçlunun, alacaklıların her birine borcu ödemesiyle gerçekleşir. Birden çok borçlunun bir alacaklıya rehin vermesi durumunda ise borcun bir akitle sabit olması ve borçluların rehne ortak olmaları şartları aranmamaktadır. Ancak bu durumda rehin akdinin sahih kabul edilmesi için rehnin bir akitle verilmesi gerekmektedir.⁷⁸

1.2.2.2. İrade Beyanıyla İlgili Şartlar

İrade beyanı bir kimsenin rızasının dışı yansımasıdır. Bu yansımanın sözlü olarak gerçekleşmesi, diğer bir ifadeyle objektif irade haline dönüşmesi îcab veya kabul şeklinde tezahür etmektedir. Hanefî hukukçulara göre önce dile getirilen irade beyanı îcab, sonra söylenen ise kabuldür. Diğer hukukçular ise öncelik sırasına bakmaksızın temlik ifade

⁷⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/31-32.

⁷⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1678; Mehmet Âkif Aydın, “Gasp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/391.

⁷⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1161-1163; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/36; Kâsânî, *Bedâ’i*, 6/138-139.

eden beyanı îcab, îcaba cevaben temellük anlamı taşıyan beyanı da kabul olarak adlandırmışlardır.⁷⁹

Rehin akdinde îcab ve kabulle ilgili aranan şartlar, bey' akdinde gerekli görülen şartlarla aynıdır. Akdin konusu üzerinde birbirine uyumlu⁸⁰ ve rızayı ortaya koyan her türlü sözlü ifade⁸¹ rehin akdinin kuruluşu için esas teşkil etmektedir. Îcab ve kabul ile kurulan akitlerde, rızanın oluşabilmesi için irade beyanının her iki taraf için de anlaşılır olması gerekmektedir.⁸² Dolayısıyla taraflardan birinin bilmediği bir dilin kullanılması akdin kurulmasına engel olacaktır.⁸³

Akitlerin temel gerekliliği olan rızanın sağlanması için irade beyanının kesinlik taşıması gerekmektedir. Herhangi bir duruma ya da zamana bağlı ifadeler kesinliği ortadan kaldıracığından İslâm hukukçuları irade beyanının şarta bağlı olmasını kabul etmemişlerdir.⁸⁴

Hanefilere göre îcab ve kabul, tarafların akit kurulurken ileri sürdüğü ca'li şartlarla kullanılmamalıdır. Bu şartlar ta'ikî ve takyîdî olmak üzere iki çeşittir. Rehin işleminin doğum, hava durumu vb. gelecekte gerçekleşme ihtimali olan bir olaya bağlanması ta'ikî şart, sattığı maldan bir süre istifade etmek örneğinde olduğu gibi mevcut durumda bir kısıtlamaya bağlanması takyîdî şart olarak isimlendirilmiştir.⁸⁵ Akit kurulurken bunlardan biri yer aldığı takdirde şart fasit sayılmaktadır.⁸⁶

Şâfiîlere göre rehin akdinde koşulan şartlar sahih, lağv ve fasit olmak üzere üç çeşittir. Sahih şart, akdin gereklerinden olan şeylerin şart olarak ileri sürülmesidir. Bu duruma, birden çok alacaklı olduğunda öncelikle mürtebine olan borcun ödenmesi örnek gösterilebilir. Böyle durumlarda şart da akit de sahihtir. Lağv, diğer adıyla batıl şart içerisinde fayda barındırmayan şarttır. Bunun bir örneği, rehnedilen hayvanın bir yiyeceği yemesinin yasaklanmasıdır. Bu durumda şart batıl, akit sahih olur. Fasit şart ise

⁷⁹ H. Yunus Apaydın, "İrade Beyanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/387-388.

⁸⁰ Duaylec, *er-Rehn fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 121.

⁸¹ Rehin akdinde irade beyanı rehin lafızlarından oluşabileceği gibi rehin anlamına gelebilecek başka ifadelerden de oluşabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/8; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4211.

⁸² Apaydın, "İrade Beyanı", 22/389.

⁸³ Ahmed İbrâhim Harun, *el-İltizâmât fi's-şer'i'l-İslâmî* (Kahire: el-Mehteбетü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2013), 68; Duaylec, *er-Rehn fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 124.

⁸⁴ Duaylec, *er-Rehn fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 124.

⁸⁵ Ca'li şartlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Osman Kaşıkçı, "Şart (Fürû-i Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/365-367.

⁸⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/12.

mürtehinin zararına olan ve râhinin zararına ve mürtehinin faydasına olan şartlardır. Mürtehinin zararına olan şarta, rehin süresi bittikten sonra merhundan istifadenin yasaklanması; râhinin zararına ama mürtehinin faydasına olan şarta, bir süre ve ücret belirlemeden mürtehinin rehinden istifade etmesi örnek verilebilir. Bunların akit kurulurken bilinmez yahut madum olması sebebiyle şart, akdin gereklerine aykırı olması sebebiyle de akit batıl hükmünü almıştır.⁸⁷ Açıklamalardan anlaşıldığı gibi, Şâfiîlere göre sahih olmayan her iki şartın kendisi batıldır. Ancak şart lağv olduğunda akit sahih olarak varlığını korurken, şart fasit olduğunda akdi de batıl kılmaktadır.⁸⁸

Mâlikîlere ve Hanbelîlere göre akdin gereklerine uygun olan şart sahih, olmayan şart fasit kabul edilmiştir. Mâlikî hukukçular nezdinde, fasit şart rehin akdini de fasit kılmaktadır. Ancak bu hususta Hanbelî hukukçular muhtelif görüşler ileri sürmüştür. Fasit şart koşulduğunda akdin de fasit olacağı görüşünün yanı sıra şartı geçiciliğine göre değerlendirenler de bulunmaktadır. Buna göre şart geçici olduğunda rehin fasit olmaktadır. Geçici olmayan fasit şart kullanıldığında, bazı hukukçulara göre akit fasit hükmünü alırken bazılarına göre almamaktadır.⁸⁹

İslâm hukukçuları akdin kurulması için îcab ve kabulün birbiri ardınca gelmesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu ardıllığı meclis kavramıyla ele almışlar ve mahiyeti konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî ve Mâlikî hukukçular meclisi fiziki ortam olarak ifade etmişlerdir. Buna göre taraflar îcab ve kabulün dile getirildiği meclisten ayrılana kadar akit bağlayıcılık kazanmaz ve meclis muhayyerliği geçerlidir. Şâfiî ve Hanbelî hukukçular ise meclisin îcab ile kabul arasında geçen süre olduğunu kabul etmişlerdir. Bu görüşe göre, kabulden sonra akit bağlayıcılık kazanacağı için meclis muhayyerliği mümkün olmamaktadır.⁹⁰ Rehin akdi özelinde bakıldığında kabulün îcabın peşi sıra gelmesi gerekli görülmüşse de çoğu hukukçuya göre akit kabz ile bağlayıcılık kazanmaktadır.⁹¹

İrade beyanının sözle olmasının yanı sıra yazımla olması da kabul edilmiştir.⁹² Buna karşın yalnızca davranışlarla alıp verme anlamındaki teâtiyle rehnin kurulması konusunda

⁸⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4220.

⁸⁸ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/39-44.

⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/286; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4220-4221.

⁹⁰ Bilal Aybakan, "Meclis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/240.

⁹¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/7; Çalış - Hacak, "Rehin", 34/539.

⁹² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/8.

ihtilaf bulunmaktadır. Hanefî, Mâlikî ve bazı Hanbelî hukukçular teâtinin rızaya delâlet ettiğini ve örfle sabit olduğunu söylemişlerdir. Şâfiî hukukçular teâtinin rızayı yansıtmadığını savunmuşlardır. Hanefilerden Kerhî, Hanbelîlerden Kadı Ebû Ya‘lâ ile İbnü’l-Cevzî ve bazı Şâfiî hukukçular ise teâtinin yalnızca düşük fiyatlı ürünlerde uygulanmasını uygun görmüşlerdir.⁹³

1.2.2.3. Merhun ile İlgili Şartlar

Rehin akdinde teminat altına alınan hakkın îfâ edilemediği durumlarda merhun satılarak alacaklının hakkı teslim edilmektedir. Merhunun satım akdine konu olma potansiyeli taşıması hasebiyle merhunda aranan şartlar, bey‘ akdinin mevzuunda aranan şartlarla benzerlik göstermektedir.⁹⁴ Bununla birlikte, İslâm hukuku ekollerinin mal ve mütekavvim mal tanımları ile kabz hususundaki kabullerinde farklılık bulunduğundan merhunun niteliği konusundaki görüşleri de çeşitlilik arz etmektedir.

Hanefî hukukçulara göre mal Mecelle’de de geçtiği üzere “Tab‘-ı insanî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir”.⁹⁵ Dolayısıyla bir şeyin mal sayılabilmesi için bir yandan insan tabiatının meyletmesi ve insanların ihtiyacını gidermesi, diğer yandan da biriktirilebilmesi yani somut varlığı haiz bulunması şart koşulmuştur.

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayacak malın mütekavvim olması gerekmektedir. Mütekavvim mal Müslümanlara göre İslâm şariatının, Ehl-i kitaba göre ise kendi şariatlarının kullanımına izin verdiği mallardır.⁹⁶ Cumhurun mal tanımı Hanefilerin mütekavvim mal tanımına denktir. Bunun yanı sıra cumhur menfaatleri mal kabul ettiği için iddihâr (biriktirilebilme) şartını zikretmemiştir.⁹⁷ Bu doğrultuda cumhur, malı “kıymeti bulunan ve itlâf edenin tazmin yükümlülüğü olduğu her şey” şeklinde tanımlamıştır.⁹⁸ Buna göre şarap, hür insan, meyte (leş) vb. itlafi halinde tazmin yükümlülüğü doğmayan şeyler mal kabul edilmemektedir. Mushafın ise tazmin edilmesi ve satım akdine konu olması alimler arasında tartışılmıştır. Çoğunluğa göre mushaf merhun olamazken İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf’a göre merhun olması

⁹³ Hamdi Döndüren, “Muâtât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/328; Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 1/144, 2/1123.

⁹⁴ Duaylec, *er-Rehn fi’l-fıkhi’l-İslâmî*, 231; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/253.

⁹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, md.126.

⁹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 133.

⁹⁷ Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/462.

⁹⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, ts.), 4/2877.

mümkündür. Merhun olduğu takdirde, mürtehinin merhundan istifade etmemesi gerekliliği üzerine mushafı okumaması şart koşulmuştur.⁹⁹

Diğer yandan tazmin yükümlülüğünün ortaya çıkması için malın ihrâz edilmiş olması gerekmektedir.¹⁰⁰ Ancak muhrez malın mülkiyeti râhine ait olmak zorunda değildir.¹⁰¹

Dolayısıyla râhin, mülkiyeti kendisine ait olsa da olmasa da meşru yollarla zilyedi olduğu bir malı rehin olarak verebilir.¹⁰² Böylelikle râhinin vekili, vasîsi ya da velisi olduğu kimseye ait olan malı veya âriyet olarak aldığı bir malı rehin vermesi, detaylarından kısaca bahsettiğimiz üzere,¹⁰³ caiz kabul edilmiştir.¹⁰⁴

Hanefîler ile bazı Şâfiî ve Hanbelî hukukçuların kabulüne uygun olan mezkur tanımda geçen iddihâr ifadesi ise biriktirme anlamındadır. Bir şeyin bu şartı karşılayabilmesi için de ayn¹⁰⁵ olması gerekmektedir. Zira deyn¹⁰⁶ ve menfaatlerin biriktirilmesi ve ihtiyaç duyulacak zamana kadar saklanması mümkün değildir.¹⁰⁷

Aynlar, menkul ve gayrimenkul olmak üzere ikiye ayrılır. Bazı malların hangi sınıfa dahil olduğu konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu ayrılık, taşınmaz sınıfından olan arazilerin üzerinde bulunan ağaç ve binaların araziye tabi olup olmadığı konusundadır. Malların taşınırken şeklini korumasını şart koşan Şâfiî ve Mâlikîlere göre ağaç ve binalar gayrimenkul kabul edilir. Bozulmayı sorun görmeyen Hanefîlere göre ise bunlar; bir hukukî işlem dolayısıyla araziyle birlikte kabul ediliyorsa gayrimenkul, ayrı değerlendiriliyorsa menkul sınıfına girmektedir. Rehın akdinde bu malların, tabi oldukları gayrimenkule dahil olmadıkları özellikle belirtilmedikçe bunlar da merhun kapsamına dahil edilir.¹⁰⁸

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî ekollerine göre bey' akdinde mevzuun malum olması şart koşulduğu gibi rehın akdinde de merhunun malum olması gerekli görülmüştür.¹⁰⁹ Mâlikî

⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/258; Kâsânî, *Bedâ'î*, 6/146.

¹⁰⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1131.

¹⁰¹ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1132; Kâsânî, *Bedâ'î*, 6/138.

¹⁰² Topal, "Zilyedlik", 44/418.

¹⁰³ bkz. "Taraflarla İlgili Şartlar", s. 14-15.

¹⁰⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/31; Gözübenli, "Âriyet", 3/380; Sahnûn, *Müdevvene*, 4/136; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/52.

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayreddin Karaman, "Ayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

¹⁰⁶ Deyn "zimmette sabit olan şeydir". Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 1/226.

¹⁰⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 1/212; Ebû İshâk eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.), 2/92; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/46.

¹⁰⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1143.

¹⁰⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 1/292, 2/1131; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/327; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/261; Kâsânî, *Bedâ'î*, 6/137; Şirâzî, *Mühezzeb*, 2/93.

mezhebine göre ise akdin konusunda cehalet ve yesîr gararın bulunması akde zarar vermemektedir.¹¹⁰

Merhunda bulunması gereken şartlardan birisi de rehin verilecek olan malın muayyen olmasıdır. Muayyenliğin sağlanması için tayin edilmesi gerekir. Merhun müşahede yahut tarif yoluyla tayin edilebilir. Taayyün ise kabz ile gerçekleşir.¹¹¹

Aynın muayyen olması ile kabzedilebilirliği arasındaki alaka sebebiyle şâyi malın¹¹² merhun olması konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bilindiği üzere kabzettikten sonra alacağı ödenene kadar mürtehinin rehni zilyedinde tutabilme imkanına sahip olması gerekmektedir.¹¹³ Ancak Hanefî alimlere göre maldaki şüyû‘, hisse sahibinin payı oranında müstakil mülkiyet sahibi olmasına engel teşkil etmektedir. Parçalara ayrılmasının mümkün olmamasından hareket eden Hanefîler nezdinde şâyi hisseli mallarda kabzın gerçekleşmesi, dolayısıyla da cevazı mümkün değildir.¹¹⁴ Diğer üç ekol hukukçularına göre ise müşterek maldaki kabzın bölünmesi mümkün olduğundan şâyi hisseli malın rehni sahihtir.¹¹⁵

Rehin konusu üzerinde kurulan müşterek mülkiyetin ayrılması meselesinde olduğu gibi bizzat rehin konusunun da başka mallardan ayrılması gerekli görülmüştür. Hanefî mezhebine göre rehnedilen mala ittisali bulunmayan sair mallar merhuna dahil değildir. Bundan mütevellit, içinde eşya bulunan ev rehin verildiğinde teslimden önce eşyalar boşaltılmalıdır. Ancak rehnedilen mala muttasıl olan mallar merhun kapsamına girmektedir. Buna binaen meyvesi üzerinde bulunan ağacın meyvesini ağaçtan, ağacını da meyveden ayrı rehin vermek caiz değildir.¹¹⁶

¹¹⁰ Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr*, 3/231; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/283.

¹¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/282; Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 1/294.

¹¹² Şâyi mal, birden çok kimsenin her bir parçasında hissesi oranında mülkiyet hakkına sahip olduğu maldır. Hasan Hacak, “Müşâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/152.

¹¹³ Topal, “Zilyedlik”, 44/419.

¹¹⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1131, 1137; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/12; Kâsânî, *Bedâ’i’*, 6/138.

¹¹⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/16, 17, 19; Buhûtî, *Keşşâfû’l-kınâ’*, 3/326; Hacak, “Müşâ”, 32/153; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/56; Sahnûn, *Müdevvene*, 4/132; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1994, 3/46.

¹¹⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1143; Kâsânî, *Bedâ’i’*, 6/140; Zuhaylî, *el-Fıkhû’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4235.

1.2.2.4. Merhun bih ile İlgili Şartlar

Rehin akdinin sebebi olan merhun bihte aranan temel şart mevcut olmasıdır. Bunu sağlamak için merhun bih akit kurulduğu esnada zimmette sabit bulunmalıdır.¹¹⁷ Hanefî ve bazı Mâlikî hukukçular ise henüz sabit olmamış, vadedilmiş borca karşı rehin verilmesini de caiz kabul etmişlerdir.¹¹⁸

Rehin akdiyle güvence altına alınan borcun ödenme zorunluluğu bulunmadığında teminata ihtiyaç kalmayacağı için merhun bih, itlâfı halinde tazmin yükümlülüğü ortaya çıkaran yapıda olmalıdır.¹¹⁹ Dolayısıyla tazmini gerekmemesi cihetiyle, dansçı ve büyü yapanın ücreti örneklerinde olduğu gibi, şeriatın haram kabul ettiği bir fiil neticesinde ortaya çıkmamalı, mütekavvimlik şartını karşılamalıdır.¹²⁰

Merhun bihin deyn olabileceği konusunda İslâm hukukçuları görüş birliğindedir. Ayn olması konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Şâfiî mezhebine göre merhun bihin ayn olması kabul edilmezken Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre mazmun bi-nefsihi olması kaydıyla kabul edilmiştir.¹²¹ “Kendi öz değeri ile tazmin edilen mal”¹²² anlamındaki mazmun bi nefsihi; kıyemî mal yahut ferden tayin edilmeleri halinde kıyemî gibi değerlendirilip parça borcu haline gelen mislî maldır. Bu tür mallar zâyî olduğu takdirde kendiliğinden tazmin gerekliliği ortaya çıkacak; mevcut ise aynı, değil ise mislî mallardan olanların misli, kıyemî mallardan olanların kıymeti teslim edilecektir.¹²³ Böylelikle temin edilen hak, diğer bir ifadeyle rehin akdinin sebebi bâki kalacak ve akit varlığını devam ettirebilecektir. Örneğin satıcı, satım akdine konu olan kıyemî bir mal yahut akde konu olurken bizzat tayin edilen mislî bir malın bedelini müşteriden tahsil ettikten sonra bu malları teslim edene kadar müşteriye başka bir malı rehin verebilir. Bu durumda satıcı ayn borçlusu, müşteri ise onun alacaklısı olmaktadır. Satım akdinin

¹¹⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1103; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/12; Şîrâzî, *Mühezzeb*, 2/86; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/55.

¹¹⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1141; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/13, 15; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 3/232; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/56.

¹¹⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1132; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/11; Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/142.

¹²⁰ Hacak, “Mal”, 27/462.

¹²¹ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1099; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/17; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ*, 3/324; Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/143; Şîrâzî, *Mühezzeb*, 2/86; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/55.

¹²² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 332.

¹²³ Ali Haydar Efendi, *Dürrer*, 2/1132-1133.

konusu, rehin akdinin sebebi olan mal mazmun bi nefsihi olduğu için rehin akdi süresince zâyi olursa tazmin edilerek rehnin devamlılığı sağlanacaktır.

Güvenceye alınacak olan borç, tek taraflı fesih ile ortadan kalkması ihtimaline karşın bağlayıcı bir akitten doğmalıdır.¹²⁴ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçulardan, muhayyerlik süresinde semenin rehnedilmesi durumunda olduğu gibi, akdin mevkufl olmasını da kabul edenler bulunmaktadır.¹²⁵

1.2.3. Rehin Akdiyle İlgili Muhtelif Durumlar

1.2.3.1. Kabz

Kabz kelimesi sözlükte almak, tutmak, bir araya getirmek ve toplamak kelimeleriyle karşılık bulmaktadır.¹²⁶ Terim olarak ise kabz “hukukî bir işleme dayalı olarak işlemin konusu olan malın hak sahibi tarafından teslim alınması” şeklinde tanımlanmıştır.¹²⁷

Hukuk ekolleri, kabzın rehin akdine etkisi hususunda farklı yaklaşımlara sahiptir. Hanefîlerin çoğuna ve Şâfiîlere göre kabz, rehin akdinin lüzum şartıdır.¹²⁸ Râhin, îcab ve kabulden sonra kabz gerçekleşmedikçe akitten rücu edebilir.¹²⁹ Hanefî hukukçulardan Züfer kabzı rehin akdinin rüknü sayarken bazı Hanefîler kabzın sıhhat şartı olduğunu söylemişlerdir.¹³⁰ Mâlikîlere göre kabz rehin akdinin tamam şartıdır. Akit îcab ve kabulle sıhhat, bağlayıcılık ve yürürlük kazanır. Bu durumda kabz tamamlayıcı unsur kabul edilmiştir.¹³¹ Hanbelîlerin ise kabz hakkındaki görüşleri ikiye ayrılmıştır. Bazı Hanbelîler, Hanefîler ve Şâfiîler gibi akdin kabz ile bağlayıcılık kazandığını söylemişlerdir.¹³² Bazı Hanbelîler ise bunu ölçülebilen ve tartılabilen mallara hasretmiş,

¹²⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/17; Şîrâzî, *Mühezzeb*, 2/86; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/55.

¹²⁵ Buhûtî, *Keşşâfî'l-kınâ*, 3/324; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 3/232; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/56; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1994, 3/57.

¹²⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005), 651; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/50.

¹²⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılâhları Kâmûsu* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), 638.

¹²⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1116; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/10; Şîrâzî, *Mühezzeb*, 2/87.

¹²⁹ Lazım bir rehin akdi yalnızca râhin için bağlayıcıdır. Akit lazım olsa dahi mürtehin istediği zaman akdi feshedebilir. H. Yunus Apaydın, “Lüzum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/261.

¹³⁰ Kâsânî, *Bedâ'i*, 6/137, 141.

¹³¹ Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 3/231; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/57.

¹³² Buhûtî, *Keşşâfî'l-kınâ*, 3/321.

diğer mal çeşitlerinin konu olduğu rehin akitlerinin bey‘ akdinde olduğu gibi akdin kurulmasıyla lazım hale geleceği görüşünü savunmuşlardır.¹³³

Rehin akdinde kabzın geçerli sayılması için bazı şartlar bulunmaktadır. Buna göre merhunu kabz eden kimse Hanefî ve Mâlikîlere göre akıl sahibi, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise akit kurma ehliyetine sahip olmalıdır.¹³⁴ Diğer yandan merhunu kabzetme salahiyetine sahip olması gerekmektedir.¹³⁵ Merhunun mâlikî olan râhinin kabza izin vermesi dört mezhebin görüş birliğiyle şart koşulmuştur.¹³⁶ Râhin verdiği izinden, kabzdan önce vazgeçme hakkına sahipse de kabzdan sonra izinden rücu etmesi geçerli kabul edilmez.¹³⁷ Söz konusu izin râhinin açıkça söylemesiyle gerçekleşebilir. Sarih izinden sonra kabz Züfer’e göre sadece mecliste olabilirken, cumhura göre meclis dağıldıktan sonra da olabilir. Züfer dışındaki hukukçulara göre izin, mürtehinin merhunu râhinin yanında kabzetmesi ve râhinin sükût etmesi suretiyle (delâlet yoluyla) gerçekleşebilir.¹³⁸

Hanefî ve Mâlikî hukukçulara göre akit yürürlükte olduğu sürece merhunun el değiştirmesi rehnin amacı olan borcun güvenceye alınmasına engel teşkil edeceği için kabzın sürerliği sıhhat şartı sayılmıştır.¹³⁹ Hanbelîler kabzdaki olası kesintinin akdin sıhhatine değil bağlayıcılığına etki edeceğini ileri sürmüştür. Bu durumda, merhunun mürteherine iadesiyle akdin yeniden bağlayıcılık kazanacağını söylemişlerdir.¹⁴⁰ Şâfiîlere göre ise akit kurulduktan sonra kabzda meydana gelecek kesinti akde zarar vermemektedir.¹⁴¹ Bahsi geçen kesinti râhinin mürtehinin izni olmadan merhunu satması, hibe etmesi yahut kiralaması şekilleriyle gerçekleşebileceği gibi yararlanmak üzere ele geçirmesiyle de mümkün olabilir.¹⁴²

¹³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/247.

¹³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/247; Kâsânî, *Bedâ’i*’, 6/141; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4241.

¹³⁵ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1994, 3/58.

¹³⁶ H. Yunus Apaydın, “Kabz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/47-48; Buhûtî, *Keşşâfû’l-kınâ*’, 3/331; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/249; Şirâzî, *Mühezzeb*, 2/87.

¹³⁷ Şirâzî, *Mühezzeb*, 2/88; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1994, 3/60; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4240.

¹³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/249; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4240-4241.

¹³⁹ İbn Rüşt, *Bidâye*, 4/57; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1993), 21/70; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4242.

¹⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/248; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4243.

¹⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/249; İbn Rüşt, *Bidâye*, 4/57.

¹⁴² Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4243.

Kabzedilecek mal menkul olabileceği gibi gayrimenkul de olabilir. Menkul mallardan para ve kıyafet gibi kolay taşınabilir olanlar almak (tenâvül) suretiyle kabz edilir.¹⁴³ Şâfiî ve Hanbelî hukukçular ile Ebû Yûsuf nakil ve tahvili de gerekli görmüşlerdir.¹⁴⁴ Ölçülebilen ya da tartılabilen malların kabzı o malın ölçülmesi yahut tartılmasıyla olur.¹⁴⁵ Ölçülmeksizin veya tartılmaksızın yığın halindeki malın toptan (cüzâfen) kabzı mâlikin kabzedenin eline vermesi, yanına koyması yahut göstermek suretiyle izin vermesi şekillerinde gerçekleşebilmektedir. Şâfiî ve Hanbelîler, bu tür mallar için de nakil ve tahvili şart kabul etmişlerdir.¹⁴⁶ Ambar veya depo gibi kapalı bir alandaki menkul malların kabzı râhinin anahtarı teslim edip, rehne izin vermesiyle gerçekleşir. Gayrimenkullerin kabzı ise tahliye¹⁴⁷ ve tasarrufu mümkün kılmakla olur.¹⁴⁸ Mal türlerine göre kabzın çeşitlilik arz ettiğine dair sicillerde geçen kayıtlar ikinci bölümde açıklanacaktır.¹⁴⁹

Mezhepler arasındaki görüş ayrılığının temeli Hanefî ve Mâlikîlerin kabzı teslim, Şâfiî ve Hanbelîlerin tesellüm olarak değerlendirmesine dayanmaktadır.¹⁵⁰ Bu görüş ayrılığı, teslim ile tesellüm arasında oluşan zararın tazmini ve nakil ücreti konularındaki ihtilafın kaynağını oluşturmaktadır.

Şüyû‘ halindeki malın rehne konu olmasını kabul eden Mâlikîlere göre, gayrimenkulde oluşan şâyi hisse rehin olarak verildiğinde mürtehin yalnızca râhinin hissesini kabzeder. Rehnedilen müşterek malın taksimi mümkünse, paydaş olan kimse râhinin izni olmadan hissesini satıp müşteriye teslim edebilir.¹⁵¹ Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise mürtehin şâyi

¹⁴³ Kâsânî, *Bedâ’i* ‘, 6/141; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu* (Dîmeşk: Dâru’l-Fıkr, ts.), 5/3389.

¹⁴⁴ Buhûtî, *Keşşâfû’l-kınâ* ‘, 3/331; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/249; Serahsî, *el-Mebsût*, 1993, 21/367; Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc* (Dâru’l-kütübî’l-’ilmiyye, 1994); Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1994, 3/46; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 5/3389.

¹⁴⁵ Buhûtî, *Keşşâfû’l-kınâ* ‘, 3/331; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/250; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 5/3389.

¹⁴⁶ Buhûtî, *Keşşâfû’l-kınâ* ‘, 3/331; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/250.

¹⁴⁷ Tahliye: “Malın ilk mâlikinin bir engel ve üçüncü şahısların hakkı bulunmadan yeni mâlikin ulaşabileceği duruma getirmesidir.” Bu, evin kapısını açmak veya anahtarını teslim etmek gibi şekillerde vuku bulabilir. Tahliyeyi kabz için yeterli sayanlar bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Buna göre akıt sahih ve nâfiz olmalı, akdın mevzuu ayıpsız ve eksiksiz olmalı ve kabz için bir engel barındırmamalıdır. Apaydın, “Kabz”, 24/45; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/250; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 5/3389.

¹⁴⁸ Buhûtî, *Keşşâfû’l-kınâ* ‘, 3/331; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/250; Kâsânî, *Bedâ’i* ‘, 6/141; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1994, 3/46; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 5/3389.

¹⁴⁹ bkz. “Kabz Uygulamaları”, s. 57-58.

¹⁵⁰ Kâsânî, *Bedâ’i* ‘, 6/150; Serahsî, *el-Mebsût*, 1993, 21/367.

¹⁵¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/16; Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr*, 3/235.

hisseli malın tamamını kabzeder. Bu durumda râhinin payı merhun kabul edilirken ortaklarının payı emanet hükümlerine tabi olur.¹⁵²

1.2.3.2. Merhunun Muhafazası

Kabz işlemi neticesinde merhun hakiki ya da hükmi olarak mürtehinin elinde bulunmaktadır. Mürtehin merhunun muhafazasını kendisi, eşi ve çocukları sağlayabileceği gibi muhafaza etmesi için birisine vekâlet de verebilir.¹⁵³ Ancak, teminin sağlanabilmesi için vekâlet vereceği kimsenin râhin olması uygun görülmemiştir.¹⁵⁴ Akit kurulurken merhunun râhinde kalması şartı ileri sürüldüğünde akdin gereklerine aykırı olduğu için şart fasit sayılır. Diğer yandan taraflar akit kurulduktan sonra merhunun râhinde kalması üzerinde anlaşma sağlayabilirler. Bu durumda, oluşacak kesintinin kabza zarar vermeyeceğini kabul etmeleri dolayısıyla Şâfiîlere göre akit sahih olarak varlığını devam ettirir.¹⁵⁵

Merhunun râhin ve mürtehin dışında ortaklaşa seçecekleri güvenilir üçüncü bir kimsede (adl) kalması da mümkündür.¹⁵⁶ Buna kabzdan önce ya da sonra karar verilebilir. Rehnedilen malın aynı ve mali değeri olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Adl, merhunu tazmin etme sorumluluğu açısından malın mali boyutunda mürtehinin vekili, merhunun aynı üzerinde zilyedlik kurması açısından râhinin vekilidir. Dolayısıyla adl, kabz devam ettiği müddetçe mürtehinin, sonlandığında ise râhinin sorumluluklarına sahiptir.¹⁵⁷ Adl, vekâletinin gereği olarak râhin ve mürtehinin sahip olması gereken şartları haiz olmalıdır.¹⁵⁸

1.2.3.3. Merhunda Meydana Gelen Zarar Ve Tazmini

Merhun, cumhura göre mürtehinin elinde emanet hükmündedir.¹⁵⁹ Buna göre mürtehin merhunun zilyedi olduğu müddetçe mürtehinin kasıt, ihmal veya kusuru olmadan merhunda bir zarar meydana geldiği takdirde tazmin sorumluluğu bulunmaz. Mürtehin,

¹⁵² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4256.

¹⁵³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/29; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1993), 19/77.

¹⁵⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4247.

¹⁵⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4248.

¹⁵⁶ Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 3/232; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/264; Şîrâzî, *Mühezzebe*, 2/94.

¹⁵⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/46; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4248.

¹⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/264; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4247.

¹⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/59.

merhununu teslim etmesi gerekirken teslimden kaçınır ve bu süreçte zarara uğrarsa tazminle yükümlüdür.¹⁶⁰ Mürtehinin kasıt veya kusuru olduğu durumda ise merhunun tazmininden sorumludur.¹⁶¹¹⁶²

Mâlikî mezhebine ait bir görüşe göre saklanması mümkün olan malların tazmininden mürtehin sorumludur. Zira bu tür malların zarar görmesinde failin bilinmesi mürtehinin ispatlamasına veya failin zarar verdiğini itiraf etmesine muhtaçtır. Mürtehin malın muhafazasından sorumlu olduğu için zarar veren kişinin bir başkası olduğunu isptalayamadığı müddetçe malda oluşabilecek zararların sorumluluğu kendisine aittir.¹⁶³ Diğer görüşe göre ise failin bilinmesine dair bir delil bulunsa dahi muhafaza görevini yerine getirmediğinden dolayı zararın tazmininden mürtehin sorumludur.¹⁶⁴ Ancak mürtehin saklanması mümkün olmayan malların tazmininden sorumlu değildir.¹⁶⁵

Tazmin söz konusu olduğunda, cumhura göre borç merhunun kıymetinden fazla olursa mürtehin râhinden bu fazlalığı karşılamasını ister. Merhunun kıymetinin borçtan fazla olması durumunda ise râhin mürtehinden fazlalık kısmı talep eder.¹⁶⁶

Merhunun hükmü Hanefî mezhebine göre karma niteliktedir. Merhunun değerinden borca karşılık gelen kısım mürteherine tazmin sorumluluğu yüklerken, bahsi geçen miktardan fazlasına tekabül eden kısım emanet hükümlerine tabidir.¹⁶⁷ Hanefî hukukçulardan Züfer, borç miktarından fazlasına karşılık gelen değer de tazmine konu olduğu görüşündedir.¹⁶⁸ Bu durumda mürtehin merhunun kıymeti ile karşılığında verildiği borç miktarından az olanı öder.¹⁶⁹ Hanefîler tazmin yükümlülüğünün ortaya çıkması için bazı şartlar ileri sürmüştür. Buna göre rehin akdinin sahih olarak varlığını devam ettirmesi, merhunun kabzedilmiş olması, zarar esnasında borcun varlığını koruyor olması ve merhunda zarara konu olan kısmın merhunun aslından olması gerekmektedir. Mezhep alimlerinin çoğuna göre bu şartlar öne sürülmekle beraber İmam Muhammed akdin sahih

¹⁶⁰ Buhâtî, *Keşşâfû'l-kınâ*, 3/341.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/297; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4305.

¹⁶² Mürtehinin merhun üzerindeki tazmin yükümlülüğü hakkında detaylı bilgi için bkz. Baktı, “Alacaklının Rehindeki Tazmin Yükümlülüğü Ne Kadar Olmalıdır?”.

¹⁶³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/37-38; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4302.

¹⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/297.

¹⁶⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/38; İbn Rüşt, *Bidâye*, 4/59-60.

¹⁶⁶ İbn Rüşt, *Bidâye*, 4/59; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4306.

¹⁶⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/30; İbn Rüşt, *Bidâye*, 4/60; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4301.

¹⁶⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4305.

¹⁶⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4303.

olmasının yanı sıra fasit olmasını da tazmin yükümlülüğünün doğması için yeterli kabul etmiştir.¹⁷⁰ Merhunun emanet veya damân hükümlerine tabi olması hakkında sicillerde yer alan kayıtlar ikinci bölümde açıklanacaktır.¹⁷¹

Mürtehin merhununu tüketir veya telef ederse kıyemî mallardansa kıymetiyle, mislî mallardansa misliyle tazmin eder ve karşıladığı malı merhun olarak zilyedliğinde bulundurur.¹⁷² Tazmin, cumhura göre zarar gördüğü zamanki değeri mukabilinde olur. Bazı Mâlikî hukukçulara göre ise tazmin edilecek tutar mürtehinin merhununu kabz ettiği günkü kıymetine göre hesaplanır.¹⁷³

1.2.3.4. Merhunun Masrafları

Masraflar merhunun aynının ve menfaatinin varlığını devam ettirmesi veya korunması amacıyla ortaya çıkmaktadır. Rehin akdinden sonra, her ne kadar merhunun hapis hakkı mürtehinde bulunsada mülkiyet sahibi râhindir. Dolayısıyla mezheplerin genel kabullerine göre merhunun varlığını devam ettirmesi için ortaya çıkan masraflar mülkiyet sahibi olan râhin tarafından karşılanmalıdır.¹⁷⁴ Bir istisna olarak, Hanbelî mezhebine göre mürtehin, masraflarını karşılamak şartıyla sağmal veya binek hayvanı gibi kendisinden yararlanılması mümkün olan merhundan masrafı oranında istifade edebilir.¹⁷⁵

Merhunun muhafaza edilmesi için ortaya çıkan masrafları kimin karşılayacağı hususunda iki görüş bulunmaktadır. Hanefîlerin çoğuna göre merhunun hapis hakkı mürtehinde olduğu için hapsinin gerektirdiği masrafları da mürtehin karşılayacaktır. Mürtehin, yaptığı harcamaları râhinden talep etme hakkına sahip değildir.¹⁷⁶ Hanefîlerden Ebû Yûsuf'a ve diğer üç mezhep hukukçularına göre merhunun masrafları muhafaza edilmesi için ortaya çıkmış olsa dahi mülkiyet sahibi olan râhine aittir.¹⁷⁷ Bu görüş sahipleri mürtehinin, merhunun muhafazasını sağlama amacıyla ortaya çıkan giderleri râhinden isteme salahiyeti olduğunu söylemişlerdir.¹⁷⁸

¹⁷⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4304.

¹⁷¹ bkz. "Merhunda Meydana Gelen Zarar ve Tazmini ile İlgili Durumlar", s. 59.

¹⁷² Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4306.

¹⁷³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/36, 38; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4307-4308.

¹⁷⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/30; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/339; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4282.

¹⁷⁵ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/355.

¹⁷⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/30.

¹⁷⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/31; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/339; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4285.

¹⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/60.

Hanbelî mezhebine göre mürtehinin sağmal yahut binek hayvanlarına yaptığı harcama, elde ettiği istifade miktarından fazlaysa mürtehin râhinden masrafların karşılanmasını talep edebilir. Ancak mürtehin harcamaları gönüllü olarak yaparsa râhine rücu etme hakkına sahip değildir.¹⁷⁹ Râhinden izin alınmasının imkansız olduğu durumlarda mürtehin merhun için gönüllü olarak harcama yapabilir. Harcamalar, gönüllülük esasına dayanmadığında ise mürtehinin râhinin sorumluluğunda olan masrafları karşılar ve daha sonra harcadığı tutarı râhinden talep eder. Bu masraflara, bir hayvanın yaşamını devam ettirmesi için gerekli olan harcamalar örnek verilebilir. Diğer yandan mürtehin, râhinin yapmak zorunda olmadığı harcamalarda bulunursa bunları râhinden talep etme hakkı yoktur. Bu harcamalara, yıkılan binanın yeniden imar edilmesi örnek verilebilir.¹⁸⁰

Merhunun varlığının devamı yahut korunması için ortaya çıkan giderlerin dışında, hakim kararına bağlı olarak da bazı masrafların çıkması mümkündür. Râhinden izin alınması mümkün olmadığında mürtehin râhinin yükümlülüğünde olan masrafları karşılayabilir. Daha sonra mürtehinin bunların ödenmesini râhinden isteme hakkı vardır. Mürtehinin, râhin mevcutken hakim kararıyla üstlendiği harcamaları talep etme hakkı Ebû Hanîfe'ye göre bulunmazken Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre bulunmaktadır.¹⁸¹ Mâlikî hukukçulara göre merhunun hayatını devam ettirmesi için gerekli olan giderler, râhinin iznine ihtiyaç duyulmadan ve onun zimmetine hesap edilerek yapılmaktadır.¹⁸² Cansız varlıklarda ise mürtehin merhunun yalnızca telef olmasından korktuğunda masraflarını karşılayabilir. Şâfiî hukukçular, râhinin mevcut ve ekonomik yeterliliği olduğunda masrafları karşılamaktan kaçınması halinde hâkim râhinin masrafları ödemesini zorunlu tutar. Râhinin gâib ve zengin olduğu durumda, hakim râhinin mallarının satılarak merhunun giderlerinin karşılanmasına hükmeder. Râhin zengin olmadığında ise hakim ya merhunun bir kısmının satılmasına hükmeder ya da sonradan râhinden temin etmek üzere mürtehinden masrafları gidermesini ister.¹⁸³

1.2.3.5. Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre râhin kabzdan önce merhun üzerinde tasarrufta bulunabilir. Mâlikî hukukçular ise akdin îcab ve kabulle bağlayıcılık kazandığını

¹⁷⁹ Buhûti, *Keşşâfî'l-kınâ*, 3/355.

¹⁸⁰ Buhûti, *Keşşâfî'l-kınâ*, 3/356.

¹⁸¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/30.

¹⁸² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/31.

¹⁸³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4286.

savunduklarından râhinin kabzdan önce ya da sonra fark etmeksizin tasarrufuna cevaz vermemiştir.¹⁸⁴

Kabzdan sonra, râhin ile mürtehin birbirlerinin izni olmadan merhununu başkasına rehin olarak verememektedir.¹⁸⁵ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre birbirlerinin izni olduğu takdirde bu tasarruf caiz görülmüş, ilk rehin akdi batıl kabul edilmiştir.¹⁸⁶ Merhun ikinci mürtehinin elinde helak olursa Hanefî hukukçulara göre tazminini iki mürtehinden birisi sağlayabilir. İlk mürtehin sağladığında rehni geçerliiyken, ikinci mürtehin sağladığında ilk mürtehinin rehni geçersiz kabul edilmiştir.¹⁸⁷

Mâlikî mezhebine göre ilk kurulan rehin akdinde rehnin sebebi olan borç merhunun kıymetinden azsa, kıymetindeki fazlalık dikkate alınarak merhun ikinci kez rehin olarak verilebilir. Bu durumda ilk mürtehin, ikinciden öncelikli konumda olup merhunun satılmasıyla borçlar ödenecek olduğunda ilk mürtehin öncelik verilmektedir.¹⁸⁸

Hanefîlere göre râhin ile mürtehin birbirlerinin izni ile merhununu satabilir. Râhinin izni olmadan mürtehin merhununu sattığında satım fuzulinin tasarrufu gibi değerlendirilir. Râhin satımı onaylarsa bey' akdi sahih olur, onaylamazsa akdi fesheder.¹⁸⁹ Mürtehinin izni olmadan râhinin satımında ise mürtehin onayladığında satım geçerli olup semeni merhun yerine geçer. Onaylamadığında ise merhun üzerinde hapis hakkı bulunduğundan satım mevkuf olur. Bu durumda müşteri rehin akdinin sona ermesine kadar beklemek ile hakimden satımın feshini talep etmek arasında muhayyerdir.¹⁹⁰

Mâlikîlere göre bu durum merhunun borç mukabilindeki değerine göre değerlendirilir. Satımın semeni borçtan azsa mürtehin satımı reddetme hakkına sahiptir. Şâfiîlere göre râhin mürtehinden izinsiz mülkiyeti ortadan kaldıracak işlem yaptığı takdirde yaptığı işlem geçersiz sayılır.¹⁹¹ Hanbelî hukukçulara göre ise mürtehinin râhine satım izni üç şekilde gerçekleşebilir. Mürtehin, merhun satıldığında merhunun aynı yerine semeninin rehin olarak varlığını sürdürmesi veya satımın rehnin sebebi olan borcun süresi dolduktan sonra gerçekleşmesi şartını koşabilir. İki durumda da satım geçerlidir. Bu şartlar ileri

¹⁸⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4294.

¹⁸⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1215.

¹⁸⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1216; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/42.

¹⁸⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4268.

¹⁸⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4268.

¹⁸⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1217; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/42-43.

¹⁹⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1218-1221; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4295.

¹⁹¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/26.

sürülmeden mürtehin satım için izin verirse satım akdinin gerçekleşmesiyle rehin akdi batıl olur. Satım gerçekleşene kadar mürtehin izinden rücu etme hakkına sahiptir.¹⁹²

Merhun yıkılmak üzere olan bina, çürümesi muhtemel yiyecekler vb. gibi akit süresi bitmeden ziyan olmasından korkulan bir mal olduğu takdirde râhinden ürünün tamiri veya satımı gibi gerekli işlemleri yerine getirmesi istenir. Satım olduğu takdirde elde edilen semen merhun yerine geçer. Mürtehin, izin ve işlemler için râhine yahut hakime ulaşamazsa merhununu satar. Ancak bu satım fuzulinin tasarrufu olarak kabul edilir ve buna uygun hükümler uygulanır.¹⁹³

Şâfiî mezhebindeki hükme göre; bozulma ihtimali bulunan bir malın merhun olarak verilmesinin kabul edilmesi, akit kurulurken malın bozulmadan satılmasının şart koşulmasına bağlıdır. Bu şart koşulduğunda, bozulmadan önce mal satılır ve elde edilen semen merhun yerine geçer. Böylelikle merhunun teminat görevi devamlılığını korumuş olur. Akit kurulurken merhunun bozulmadan satılması şart koşulmadığında ise rehin akdinin asıl amacı olan teminat sağlanmadığı için akit sahih kabul edilmez.¹⁹⁴

Râhin, merhununu teslim ettikten sonra vakfedebilir. Râhin zenginse vakfettiği merhun vakıf olarak yürürlüğe geçer ve diğer mallarından mürtehine olan borcu ödenir. Râhin fakirse vakıf sahih olmaz.¹⁹⁵

Râhin, merhununu mürtehinin izni olmadan kiraya verebilir. Bu durumda yapılan yeni işlemin geçerliliği mürtehinin onayına bağlıdır. Mürtehin, râhinin merhununu kiralamasına izin verdiği takdirde rehin akdi batıl olur. Râhin veya mürtehinden biri, diğerinin izniyle merhununu kiraya verirse merhun yeni bir akit yapılana kadar rehin akdinin konusu olmaktan çıkar. Benzer olarak, mürtehinin merhununu râhinden kira amacıyla kabz etmesi durumunda da rehin akdi batıl olur.¹⁹⁶ Hanbelî hukukçulara göre kabzda kesintiye yol açmayacağı için mürtehinin merhununu kiralaması mümkündür. Ancak bu durumda mürtehin malın tazmininden sorumludur.¹⁹⁷

¹⁹² Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/337-338.

¹⁹³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/49; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4311.

¹⁹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4272; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4312.

¹⁹⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1223.

¹⁹⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1227-1228; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/43.

¹⁹⁷ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/356.

Hanefî ve Mâlikîlere göre taraflar birbirlerinin izniyle merhununu âriyet olarak verebilir. Zira âriyet akdi bağlayıcı bir akit değildir. Âriyet akdi süresince, mürtehinin merhun üzerindeki kabzı ortadan kalktığı için merhunda oluşacak bir zararı tazmin etme sorumluluğu da kalkmış olur. Bununla birlikte, mürtehinin merhun üzerindeki hakkı devam etmektedir.¹⁹⁸ Mürtehin, merhununu râhinin izni olmadan âriyet olarak verirse tazmin yükümlülüğü bulunmaktadır. Râhin, merhununu mürtehindan izinsiz âriyet olarak verirse mürtehinin tazmin yükümlülüğü düşmüş olur.¹⁹⁹

Merhundandan istifade; ev ise içinde oturmak, sağmal hayvan ise sütünü kullanmak ve ağaç ise meyvelerini almak şeklinde gerçekleşir. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre râhin ve mürtehin birbirlerinin izni olmadan merhundandan istifade hakkı elde edemez. Ancak mürtehin, merhununu râhinden izin almadan kullandığında merhunun kıymetinde azalmaya meydana gelmedikçe tazmin etmesi gerekmez. Mürtehin râhinden izin aldığı takdirde merhundandan faydalanması mümkün olup bu süre boyunca merhun tam emanet hükümlerine tabidir.²⁰⁰ Şâfiîler ise râhinin, kıymetinde eksiklik oluşturmayacak şekilde merhundandan istifade etmesini caiz görmüştür.²⁰¹

Hanbelîler yem verilen hayvanı, izinsiz kullanma konusunda diğer mal çeşitlerinden ayrı tutmuşlardır. Mürtehin, hayvana verdiği yem karşılığında sütünü sağlayabilir veya binek olarak kullanabilir. Hayvanın semeresi, yapılan harcamadan fazla olduğunda mürtehin bu fazlalıktan istifade hakkına sahip değildir. Varsa merhun üzerinde tasarruf yetkisi bulunan biri, yoksa da hakim ziyan olmaması amacıyla semereyi satar.²⁰² Diğer yandan mürtehin, râhinin izniyle merhundandan dilediği kadar yararlanabilir. Mürtehinin, râhinin izni olmadan merhundandan faydalanması durumunda mürteherine bir malı gasp eden kimse için geçerli olan hükümler uygulanır.²⁰³ Buna karşın canlı ya da cansız diğer mal çeşitlerinden faydalanmak caiz görülmemiştir. Bu mallar için yapılacak herhangi bir harcama tasadduk kabul edilmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1224; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/43.

¹⁹⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1225.

²⁰⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 2/1229-1230; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/26, 44-45; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/355; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/289; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/59.

²⁰¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/45; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4288-4289.

²⁰² Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/355.

²⁰³ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 3/356.

²⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/288-290.

1.2.4. Rehin Akdinin Sona Ermesi

Rehin akdinin ortaya çıkma amacı borcun ödenmesinin garanti edilmesidir. Borcun ödenmesiyle rehin akdi sona erecek ve merhun râhine iade edilecektir.²⁰⁵ Bu durum, “hukukî bağ ve yükümlülüklerin ortadan kaldırılması” anlamına gelen ‘fek’ kavramıyla ifade edilir.²⁰⁶ Borcun tamamı ödenene kadar mürtehinin merhununu elinde bulundurma sorumluluğu bulunmaktadır. Râhin borcun bir kısmını ödediğinde merhunun akde konu olma sebebi tamamen ortadan kalkmadığı için mürtehinin merhununu iadesi zorunlu olmamaktadır. Bununla birlikte mürtehin dilerse merhununu râhine verebilir. Rehnin fekkinin anlatıldığı sicil kayıtlarına tezin ikinci bölümünde yer verilecektir.²⁰⁷

Merhun birden çok olduğunda, her bir merhun karşılığında borcun bir kısmı tayin edilebilir. Belirlenen miktarlardan ödeme gerçekleşirse karşılığında tayin edilen merhunun râhine teslim edilmesi gerekir.²⁰⁸ Mâlikî ve Şâfiî hukuçulara göre merhun birden fazla olsa dahi, borcun tamamı ödenene kadar merhun râhine teslim edilmemektedir.²⁰⁹

Râhin borcunu îfâ edene kadar mürtehinin merhununu elinde bulundurma sorumluluğu vardır.²¹⁰ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre râhin gâib olursa veya borcu ödemekten kaçınırsa hakim merhununu satarak borcun ödenmesini sağlar.²¹¹ Râhin borcu ödememekte ısrarcı olduğunda hakim râhini hapis ve darp etme yoluna başvuramaz.²¹²

Rehin akdi, mürtehinin alacağından vazgeçmesiyle de sona erer. Mürtehinin borcunu râhine hibe etmesi yoluyla, borçlu olduğu kimseyi râhine havâle²¹³ ederek ya da mutlak olarak ibrâ²¹⁴ etmesiyle alacağından vazgeçebilmektedir. Hibe ettiği takdirde râhinin bunu kabul etmesi ve hibenin bağlayıcılık kazanması gerekmektedir.²¹⁵

²⁰⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/34.

²⁰⁶ Ali Bardakoğlu, “Fek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/299.

²⁰⁷ bkz. “Rehin Akdinin Sona Ermesi ile İlgili Durumlar”, s. 63.

²⁰⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/35.

²⁰⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/38-39; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/58.

²¹⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/35.

²¹¹ İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/58.

²¹² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/37-40.

²¹³ Havâle: “Borcun bir kimsenin zimmetinden başka bir kimsenin zimmetine nakledilmesidir.” Ali Bardakoğlu, “Havâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/507.

²¹⁴ İbrâ: “Bir kimsenin diğer bir kimsede olan alacak hakkından feragat etmesidir.” H. Yunus Apaydın, “İbrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/263.

²¹⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/34; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4325.

Rehin akdi borcun ödenmesinin yanı sıra çeşitli sebepler neticesinde nihayet bulabilir. Râhin, rehin olarak vereceği malı mutlak olarak âriyet aldığı zaman muîr istediği zaman müsteîr/râhinden mürtehin olan borcunu ödeyip rehni kendisine teslim etmesini talep edebilir. Böylelikle rehin akdi sona erecektir. Ancak âriyet bir süre kaydı konarak verildiğinde muîr belirlenen zaman gelene kadar râhinden malı talep edemez. Âriyet alınarak rehin verilen malın satımı söz konusu olduğunda muîrin iznine başvurulması zorunluluk arz eder.²¹⁶

Şâfî mezhebi dışındaki hukukçulara göre kabz, merhunun mürtehinin zilyedliğinden çıkıp râhinin veya başkasının eline geçmesiyle kesintiye uğramaktadır. Böylelikle akit sona ermektedir. Kesinti, merhunun sahibine teslim edilmesi, Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî mezheplerine göre mürtehinin izniyle râhinin merhununu rehin veya kira olarak vermesi şekilleriyle gerçekleşmektedir.²¹⁷

Rehin akdi râhin için bağlayıcıyken mürtehin için değildir. Dolayısıyla mürtehin dilediği zaman akdi feshedebilmektedir. Böyle bir durumda rehin akdi nihayet bulacaktır. Hanefî hukukçular, feshin tamamlanması için merhunun râhine teslimini şart koşmuşlardır.²¹⁸

Rehin akdi devam ederken rehin verilen malda bir zarar meydana gelebilir. Bu zarar merhunun kıymetinde eksilmeye yol açabileceği gibi merhununu tamamen de ortadan kaldırılabılır. Mürtehinin kasıt ve kusuru olmadığında, merhunun tamamen ortadan kalkmasının rehin akdinin sona ermesine sebep olacağı hususunda görüş birliği vardır.²¹⁹

Hanefî ve Hanbelîlere göre akdin taraflarından birinin vefatıyla akit batıl olmaz. Râhin vefat ettiğinde mirasçıları terekeden borcu öder. Mirasçıları mükellef olmadıklarında râhinin vasîsi, mürtehinin izniyle merhununu satarak borcu îfâ eder. Mürtehin vefat ettiğinde ise merhunun zilyedliği mirasçılarına intikal eder.²²⁰ Mâlikîler nezdinde râhin vefat ettiğinde ya da merhun başkasına teslim edildiğinde rehin akdi batıl olur.²²¹

Hanbelîlere göre ise mürtehinin merhun üzerindeki hapis hakkının kabzla başlaması sebebiyle kabzdan önce râhin vefat ettiğinde mirasçılarının malı teslim etme zorunlulukları yoktur.²²²

²¹⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/35.

²¹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4324-4325.

²¹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4325.

²¹⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4326.

²²⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/37, 40.

²²¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 6/4325.

²²² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/39.

1.2.5. Rehin Akdine Benzeyen Akit Türleri

Literatürde bey‘ bi‘l-vefâ adıyla öne çıkan ve çeşitli bölgelerde bey‘u‘t-tâ‘ah, bey‘u‘l-câiz, bey‘u‘l-emâne ve bey‘u‘l-muâmele isimleriyle²²³ anılan akit, faizsiz kredi elde edilmesini sağlamak amacıyla²²⁴ Hanefî hukukçular tarafından XI. yüzyılda ortaya konmuştur. “Bir malı, semenini geri verince iade etmek üzere geri satmak”²²⁵ şeklinde tanımlanan bey‘ bi‘l-vefâ, satımın yanı sıra rehin akdine benzerlik göstermesiyle hukukçuların ihtilafına sebep olmuştur.

Hanefî hukukçular tarafından kabul gören bey‘ bi‘l-vefâ akdinin unsurları satım akdinde olduğu gibi irade beyanıdır. İrade beyanını yapacak tarafların reşit olması, mümeyyiz küçükse velisinin izninin olması ve kısıtlılığının bulunmaması şartlarını haiz olmaları gerekmektedir. Her bir taraf birden fazla olabilmektedir ve Müslüman olma zorunluluğu bulunmamaktadır.²²⁶ İrade beyanında satımın vefâ yoluyla olduğunu belli edecek lafızların bulunması ve îcab ile kabulün birbirine uygun olması gerekmektedir.²²⁷ Akdin mevzuunun mütekavvim, malum, teslim edilebilir ve ferdî mülkiyete konu olan bir mal olması beklenmektedir.²²⁸ Malın gayrimenkul olmasında ittîfâk bulunmaktayken menkul mal olmasına itirazlar bulunmaktadır.²²⁹ Fetva verilen görüşe göre rehin akdine konu olabilecek tüm mallar vefâ yoluyla satımın da konusu olabilir. Akdin konusunun kredi niteliğindeki bedelinin nakit cinsinden olma şartı bulunmamakta, mislî mallardan ödünç verilebilen her şey semen olarak kabul görmektedir. Bir kimsedeki alacak hakkı da mislî mal sayıldığından semen olarak tayin edilebilir.²³⁰

Kimi hukukçular bey‘ bi‘l-vefânın sahih satım akdi, kimileri fasit satım akdi, kimileri rehin akdi olduğunu söylerken yeni bir akit türü olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Sahih satım olduğunu kabul edenler akit kurulurken alım ve satım ifadelerine ek olarak vefâ şartının ileri sürülmediğini, aksine akit kurulurken bir niyet olarak ve tamamlandıktan sonra bu şartın taraflar arasında bir vaat olarak var olduğunu

²²³ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddû ‘l-muhtâr ala ‘d-Dürri Muhtâr* (Beyrut: Dâru‘l-Fıkr, 1992), 2/333, 5/276.

²²⁴ İbn Âbidîn, *Reddû ‘l-muhtâr*, 5/280.

²²⁵ Bilmen, *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 41.

²²⁶ Osman Kaşıkçı, *Eski Hukukumuzda Bir Hile-i Şer‘iyye Örneği: Geri Alma Şartlı Satım (Bey‘ Bi‘l-Vefâ)* (Konya: Mimoza Yayınları, ts.), 37-39.

²²⁷ Kaşıkçı, *Geri Alma Şartlı Satım*, 40.

²²⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 1/595; Kaşıkçı, *Geri Alma Şartlı Satım*, 43-48.

²²⁹ İbn Âbidîn, *Reddû ‘l-muhtâr*, 5/279; Zuhaylî, *el-Fıkhu‘l-İslâmî ve Edilletuhu*, ts., 4/2883.

²³⁰ Kaşıkçı, *Geri Alma Şartlı Satım*, 34.

söylemişlerdir. Böylelikle akit sahih, şart ise bağlayıcıdır. Bu görüşün sonucu olarak müşteri mal üzerinde tasarrufta bulunmakta özgürdür.²³¹

Vefâ akdinin fasit satım olduğunu kabul edenler, akit kurulurken satımın gereklerine aykırı fasit bir şart ileri sürülmesinin akdi fasit kılacağını savunmuşlardır. Zira vefâ yoluyla satımda temlik geçicilik arz etmektedir. Bu kabule göre taraflar akdi dilediği zaman feshedebilir.²³²

Vefâ akdinin rehin akdi olduğunu söyleyenler, akitlerde esas olanın lafızlar değil mana olduğu kaidesini esas almışlardır. Buna göre akit kurulurken her ne kadar alıp satma fiilleri kullanılsa da esas amaç satıcının kredi alması, alıcının ise teminat karşılığında borç vermesidir. Dolayısıyla akdin temeli satım akdinde olduğu gibi temlik değil, rehin akdindeki gibi borca karşılık teminat üzerine kurulmuştur. Bu görüşe göre akdin hükümleri rehin akdiyle aynı olmalıdır.²³³

Vefâ akdinin, satım ve rehin akitlerine benzerlikleri bulunan karma nitelikli yeni bir akit türü olduğunu kabul edenler, bu yeni akdin mahiyeti hususunda iki farklı gruba ayrılmışlardır. Bir görüş, bey' bi'l-vefânın sahih satım ve rehin akdinden teşekkül ettiği yönündedir. Buna göre akit kurulurken vefâ şartı koşulmadığında, akit müşteri açısından sahih satım sayılırken satıcı açısından rehin hükümlerini taşımaktadır. Böylelikle müşteri mal üzerinde tasarrufta bulunabilir ama satıcı semeni iade ettiğinde müşteri malı geri vermek zorundadır. İkinci görüşe göre vefâen satım sahih satım, fasit satım ve rehin akitlerinden oluşmaktadır. Müşterinin geniş tasarruf imkanı yönüyle sahih satım, tarafların diledikleri zaman feshedebilmeleri yönüyle fasit satım, müşterinin malı satamaması ve tazmin yükümlülüğü yönüyle rehin akitleriyle benzerlik taşımaktadır.²³⁴

Bey' bi'l-vefânın, gerek hükümleri gerek teminat gayesi dolayısıyla rehin akdine benzerliği ağırlık göstermektedir. Bütün bu benzerliklere rağmen karşılıksız fazlalık sunması sebebiyle Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ve kimi Hanefî hukukçular tarafından kabul görmemiştir.²³⁵

²³¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/84; Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat*, 231.

²³² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/84; Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat*, 232.

²³³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/276; Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat*, 233.

²³⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürer*, 1/595; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/277; Özdemir, *İslâm Teminat Hukuku Ayni Teminat*, 236.

²³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/285; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/5203.

Bey' bi'l-vefâ akdi kurulurken satıcı sattığı malın kendisine yahut başkasına kiralanmasını şart koşabilir. Buna bey' bi'l-istiğlâl denir. “Bir kimsenin bir malı bizzat kendisi kiralamak üzere birine geri almak şartıyla satması”²³⁶ şeklinde tanımlanan akit, vefâen satımdan ayrı değerlendirilmemektedir. Buna göre akit kurulurken bir kira süresi ve ücreti belirlenmekte ve satıcı bunlara riayet etmektedir. Süre dolduğu takdirde satıcının kira ücreti olarak ecr-i misil ödemesi gerektiği ve ücret ödemesinin gerekli olmadığı yönünde iki farklı görüş bulunmaktadır.²³⁷

1.2.6. Rehinle İlgili İhtilafların Çözümlemesi

İnsanlar arasında bir çok konuda olduğu gibi rehin işleminde de anlaşmazlıklar çıkabilir. İkinci bölümde bahsedeceğimiz üzere; incelediğimiz sicil kayıtlarındaki örneklerde rehin akdine dair yer alan anlaşmazlıklar bir borç karşılığında rehin verilmesi, râhinin borcun bir kısmını inkar etmesi ve mürtehinin merhunun bir kısmını inkar etmesi konularında yoğunlaşmaktadır.

Rehnin sebebi olan borcun tarafları, rehin verilip verilmediği konusunda anlaşmazlık yaşadıklarında rehni inkar eden tarafın sözü öncelenir. Zira asıl olan akdin mevcut olmamasıdır.²³⁸

Borçlu kimse, borcuna karşılık olarak bir malını rehin verdiğini iddia ve alacaklı rehni inkar ederse ispat için şahitlere başvurulur. Şahitler, borçlunun herhangi bir malı rehin verdiğini bildiği yönünde şahitlik etmelerine rağmen borçlunun hangi malı rehin verdiğini bilmiyorlarsa şahitlikleri kabul olmaz. Ama şahitler, alacaklının rehin aldığını ikrar ettiği yönünde şahitliklerini beyan ederlerse şahitlikleri kabul olur.²³⁹

Alacaklı kimse, borçlunun borcu karşılığında rehin verdiğini iddia ve borçlu da bunu inkar ederse alacaklının rehni kabz etmesine bakılır. Alacaklı, rehni kabz ettiğini iddia ederse sözü geçerli, söylemezse geçersizdir.²⁴⁰

Bir mal rehin verildikten sonra taraflar arasında borç miktarı hususunda bir görüş ayrılığı yaşanabilir. Râhin, borç miktarının mürtehinin söylediğinden daha az olduğunu iddia ederse yemin ettiği takdirde râhinin sözü geçerli kabul edilir. Zira asıl olan râhinin

²³⁶ Bilmen, *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 41.

²³⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/278-279.

²³⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/51; Şîrâzî, *Mühezzebe*, 2/106.

²³⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/54.

²⁴⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/54.

zimmetinin o fazlalıktan berî olmasıdır. Şayet her ikisi de delil getirirse mürtehinin delili geçerlidir.²⁴¹

Rehin verildiği konusunda akdin tarafları ittifak eder ama merhun ile rehin verilen malın aynı olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı yaşarlarsa, malı kabz eden taraf olduğu için mürtehinin sözü geçerli kabul edilir. Ancak râhin verdiğini iddia ettiği malı ispat ettiğinde mürtehinin aksi yöndeki iddiası geçersizdir. Her iki taraf da iddiasına delil getirdiği takdirde merhun mürtehinin nezdinde mevcut ise mürtehinin, değilse râhinin delili tercih edilir.²⁴²

Mürtehin kabzettiği malı râhine iade ettiğini iddia eder ve râhin bu iadeyi inkar ederse râhinden yemin istenir. Râhinin yemin etmesiyle karar râhinin lehine verilir. Mürtehin aynı şekilde râhine verdiğini ve malın onun elinde telef olduğunu iddia ederse mürtehinden yemin istenir. Mürtehinin yemin etmesiyle karar mürtehinin lehine verilir.²⁴³

²⁴¹ Kâsânî, *Bedâ'i* ' , 6/174; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/298.

²⁴² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/298.

²⁴³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1992, 7/51.

2. BÖLÜM: İSTANBUL KADI SİCİLLERİNDE REHİN UYGULAMALARI

Rehin akdinin çerçevesi bir önceki bölümde, bu bölümde incelenecek örnekler dikkate alınarak çizilmiş ve örneklerin anlaşılması için gerekli açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölümde ise -Osmanlı kadı sicillerinden hareketle- ilk bölümde detaylarından bahsedilen bilgilerin pratik hayattaki yeri incelenecektir. Bu inceleme esnasında serdedilecek örnekler ilk bölümdeki akışa uygun olarak verilmeye gayret edilecektir.

2.1. Akdin Taraflarıyla İlgili Durumlar

Hanefî mezhebine göre rehin akdinin unsuru yalnızca irade beyanıdır. Diğer mezhepler ise; rehin akdinin taraflarının ve konusunun da unsur olduğunu ileri sürmüştür. İrade beyanının kişilerden bağımsız var olamayacağı düşünüldüğünde, her iki kabule göre de akdin tarafları akdin kurulması için önem arz etmektedir. Tarafların, ilk bölümde açıkladığımız gibi, hukukî işlem yapmaya yetkin olmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda, incelediğimiz sicil kayıtlarında tarafların yetkilerini etkileyen durumlardan vefat ve küçüklük durumları öne çıkmıştır. Diğer yandan sicillerde, akdin tarafı olan râhin ve mürtehinin birden çok olduğu örnekler de yer almıştır.

Tarafların rehin akdi yapmak için doğrudan yetkili olmasının yanı sıra tasarrufta bulunabilmek için dolaylı yetkiye sahip olması da mümkündür. Vereceğimiz tabloda bu durumun çerçevesi çizilerek yetkilerin tasnifi anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Meşru Yollarla Elde Edilen Zilyedlik	Ölüm	Râhinin öldüğü	11
		Mürtehinin öldüğü	6
		Hem râhinin hem mürtehinin öldüğü	1
	Velâyet	1	
	Vesâyet	12	
	Âriyet	Muîrin âriyet olan malın rehin olmasına izin verdiği	1
		Muîrin âriyet olan malın rehin olmasına izin vermediği	2
Meşru Olmayan Yollarla Elde Edilen Zilyedlik	Gasp	7	
	Hırsızlık	2	

Tablo 1: Sicillerde Tarafların Malik Olmadığı Durumların Sayısı

Kaynak: İstanbul Kadı Sicilleri

Birinci bölümde de yer verdiğimiz gibi,²⁴⁴ bir kimse öldükten sonra hukukî işlem yapma ehliyeti ortadan kalktığı için onun yerine mirasçıları tasarrufta bulunabilir. Vefat eden taraf râhin olduğunda mirasçılar onun yerine terekesinden borcunu öder ve merhununu geri alır. Mürtehin vefat ettiğinde ise mürtehinin zilyedliği mirasçılara intikal eder. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde mirasçılar, râhin edimini îfâ ettiğinde merhununu teslim etmekle yükümlüdür. İncelediğimiz sicillerde râhinin öldüğü on iki²⁴⁵ ve mürtehinin öldüğü yedi²⁴⁶ kayıt bulunmaktadır.

İncelediğimiz sicillerde, râhinin rehin akdi devam ederken öldüğü bir örnekte; “...menzilini hayâtında bin yüz üç senesinde taraf-ı vakıfda ber-vech-i muharrer bi-tarîkı’l-istiğlâl beş yüz guruşa bey’ ve teslîm...” ifadeleriyle Bayezid isimli şahsın hayattayken, bir vakfa 500 kuruş karşılığında evini istiğlâl yoluyla sattığı, ama bu işlemin rehin hükmünde olduğu anlatılmaktadır. Kayıta yer alan bilgilere göre, kabz gerçekleştikten sonra kasıtsız çıkan yangında 400 kuruş değerindeki ev yanmış ve bu tutar borçtan düşmüştür. İş bununla da kalmamış yangın sonrası zimmetinde 100 kuruş borç kalan Bayezid borcu ödeyemeden önce vefat etmiştir. Daha sonra bu borcu mirasçısı olan oğlu onun yerine ödemiştir. Bu bilgilerin bir kısmı kayıta şu şekilde geçmektedir: “...beş yüz guruş taraf-ı vakfa olan deyninden dört yüz guruşu bi-hasebi’ş-şer’ sâkıt oldukdan sonra müteveffâ-yı mezbûr fevt olup taraf-ı vakfa yüz guruş deyni bâkî kalmağla hâlâ meblağ-ı bâkî-i mezbûru dahi merkûm Mehmed Bey bana bi’t-tevliye def’ ü teslîm, ben dahi yedinden ahz u kabz edip...”²⁴⁷

Mürtehinin rehin akdi sonlanmadan vefat ettiği kayıtlardan, mürtehinin vefatından sonra mirasçılarının fekten sorumlu olmasının bir örneği şu şekildedir:

²⁴⁴ bkz. “Taraflarla İlgili Şartlar”, s. 14.

²⁴⁵ Coşkun Yılmaz (ed.), *Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 163, 472; Coşkun Yılmaz (ed.), *Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 327; Coşkun Yılmaz (ed.), *Eyüp Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H. 1129-1131 / M. 1717-1718)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 204; Coşkun Yılmaz (ed.), *Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 250; Coşkun Yılmaz (ed.), *İstanbul Mahkemesi 33 Numaralı Sicil (H. 1183-1185 / M. 1769-1770)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 257; Coşkun Yılmaz (ed.), *İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı Sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 111; Coşkun Yılmaz (ed.), *Kismet-i Askeriye Mahkemesi 59 Numaralı Sicil (H. 1143 / M. 1730-1731)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 98, 136, 254; Coşkun Yılmaz (ed.), *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H. 1115-1116 / M. 1704)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 362, 363.

²⁴⁶ Coşkun Yılmaz (ed.), *Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 108; Yılmaz, B 172, 472; Coşkun Yılmaz (ed.), *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 107; Yılmaz, D 1, 327; Yılmaz, İ 33, 59, 66; Yılmaz, Ask 59, 442.

²⁴⁷ Yılmaz, R 161, 362.

“...hayatında malından ve yedinden istikrâz ve ahz eylediğim elli guruş mukabelesinde bir sarı hindî şâl ve bir zerdevâ kürk ve üç aded kitâb ve bir boğçanı rehin ve teslîm ol dahi yedimden ba‘de’l-ahz ve’l-kabz deyn-i mezkûrumun yirmi guruşunu hayatında müteveffâ-yı mezbûra edâ ve otuz guruşunu dahi işbu vâris-i mezbûr hâlâ yedimden ahz etmekle rihân-ı mezkûremi taleb ederim deyü da‘vâ...”²⁴⁸

Verilen kesitte râhinin 50 kuruş borcu karşılığında menkul mallarını rehin verdiği ve borcun 20 kuruşunu ödedikten sonra mürtehinin vefat etmesi üzerine kalan 30 kuruşu mirasçılara ödeyip verdiği merhununu geri almayı talep ettiği anlatılmaktadır. Görüldüğü gibi rehin akdi sonlanmadan mürtehin vefat ettiğinde merhunun zilyedliği mirasçılara geçmiştir. Bu durumda râhinin, rehnin fekkini talep edeceği sorumlu[lar], mürtehinin mirasçıları olmuştur.

Birinci bölümde detaylıca bahsettiğimiz gibi; taraflardan râhinin, malın mâliki olmak suretiyle mal üzerinde tasarrufta bulunabileceği gibi zilyedliğinde bulunan ve fakat mülkiyetine sahip olmadığı bir mal ile de hukukî işlem yapması mümkündür. Örneğin zilyedliğe velâyet, vesâyet, vekâlet veya âriyet gibi yollarla meşru şekilde sahip olmuş, ve zilyedindeki malı rehin akdin mevzuu olarak kullanmış olabilir.²⁴⁹

Sicillerde rehin veren tarafın verdiği malın mâliki olduğu yüzün üzerinde kayıt yer almaktadır. Bu kayıtların bir örneği şöyledir: “...mülk menzilimi müvekkil-i mezbûr es-Seyyid el-Hâc İbrahim Çelebi yedinden istikrâz ve kendi mesârifime sarfla istihlâk eylediğim elli bir guruş deynim mukâbelesinde vaz‘-ı yed-i rehin eylediğim...”²⁵⁰ Verilen örnekte görüleceği üzere râhin maliki olduğu bir gayrimenkulü bizzat kendisi rehin vermiştir. Sicillerde bunun gibi malikin kendisinin rehin verdiği çok sayıda kayıt bulunmaktadır.

Bir malın zilyedliğini velâyeten elinde bulunduran kişinin rehin akdini kurması da mümkündür. Bir kimsenin velisi; doğal yollardan babası ve babasının babasıdır. Diğer yandan bir kimsenin doğal velisi veya kadı tarafından tayin edilen kişiler vasî “kanuni temsilci” vasfını kazananır. Zikri geçenler dışında eş, kardeş, amca veya anne ancak mahkeme tarafından atanarak vasî olabilir. Veli ve vasî, bir kimsenin hukukî tasarrufunda kısıtlılık bulunduğu onun adına işlemlerini yürütmekle görevli kişilerdir. Sicillerde yer alan örneklerde bu durum çoğunlukla küçüğün mâli işlemlerinde görülmüştür.

²⁴⁸ Yılmaz, B 197, 107.

²⁴⁹ bkz. “Taraflarla İlgili Şartlar”, s. 14-15.

²⁵⁰ Coşkun Yılmaz (ed.), *Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 67.

İncelediğimiz sicillerde, küçüğün mal sahibi olmasının ne şeklinde olduğu her kayıta belirtilmemiştir. Ancak bazı kayıtlarda, küçüğün annesinin veya babasının vefat etmesi sebebiyle miras yoluyla mal sahibi olduğu görülmüştür.

İncelediğimiz sicillerde, küçüğe ait mal için babasının yaptığı işlemde, babasının velisi olduğunun belirtildiği yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Kayıta öncelikle velâyet ilişkisi “...vefât eden Gülbûy bt. Abdullah nâm hatunun sadriye sagîre kızı Âişe’nin velîsi ve babası işbu râfî’u’l-kitâb Receb Beşe b. Abdullah nâm kimesne...”²⁵¹ şeklinde açıklanmıştır. Görüldüğü gibi küçük olduğu belirtilen Ayşe’nin velisi, babası Recep Beşe’dir. Devamında, Ayşe’nin velisi olan babası Recep Beşe’nin yaptığı işlem “...mülk menzilimi bi-tarîkı’l-istiğlâl mezbûr Receb Beşe’ye altmış guruşa bey’ ve teslîm eylediğimde ol dahi sagîre-i mezbûrenin vâlidesi müteveffât-ı mezbûreden müntakıl mâhıyla iştirâ ve tesellüm edip...” ifadeleriyle geçmektedir. Buna göre Recep Beşe, velisi olduğu kızının annesinden kalan miras malını kullanarak müşteri/mürtehin vasfıyla bey’ bi’l-istiğlâl akdine taraf olmuştur.

Sicillerde vasî kavramı on iki farklı yerde geçmektedir. Bunlardan, bir şahsın ölmeden önce eşini vasî tayin etmesiyle ilgili olan kayıt şu ifadelerle yer almıştır: “...bi-emri’llâhi te’âlâ hâlîke olduğumda zıkr olunan kuşağı rehniyetden fek ve âhara bey’ ve semeninden deyn-i mezbûru edâ ...deyü vasiyet ve tenfizine zevci mezbûr İbrahim Beşe’yi vasiyy-i muhtâr nasb ve ihtiyâr eyledikde ol dahi ber-vech-i muharrer vasiyet-i mezbûreyi kabul...”²⁵² Verilen kayıta; Ahsa isimli gayrimüslimin vasiyetinde, eşini kendisi ölürse borcu karşılığında verdiği rehni fek etmesi için vasî tayin ettiği anlatılmıştır. Bu işlem sicildeki kayıta, ‘vasî-i muhtâr’ kavramıyla yer almıştır.

Vasînin yer aldığı örneklerden sekizi, bir kimsenin vefatından sonra kalan küçük çocuk/lar/ın malları üzerindeki hukukî işlemlerden bahsetmektedir. Bunlardan dördünde vasî küçüğün annesidir.²⁵³

“...fevt olan İsmail Efendi nâm kimesnenin evlâd-ı sığârının vasîleri olan vâlideleri Rukiye bt. Ali nâm hatun...menzilimi vasiyy-i mezbûr Rukiye’ye yüz elli guruşa bi-tarîkı’l-istiğlâl bey’ ü teslîm ol dahi ber-vech-i muharrer mâl-ı sığâr-ı mezkûre ile

²⁵¹ Coşkun Yılmaz (ed.), *Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 391.

²⁵² Yılmaz, G 259, 173.

²⁵³ Yılmaz, R 161, 102, 363; Yılmaz, D 1, 327; Yılmaz, Ask 59, 136.

ıştirâ ve kabz ü tesellüm edip semeni olan meblağ-ı mezbûr yüz elli guruşu vasiyy-i mezbûre bana def'ü teslîm ben dahi yedinden ahz u kabz eylediğimden sonra...’’²⁵⁴

Yukarıda verilen kayıta İsmail Efendinin vefatının ardından küçük çocuklarının vasîsinin anneleri Rukiye olduğu belirtilmiştir. Vasî tayin işlemi her ne kadar kayıta geçmese de annenin tayin edilmeden vasî olamayacağı bilgisi, okuyucuya Rukiye’nin İsmail Efendi tarafından vefat etmeden önce yahut sonrasında kadı tarafından vasî tayin edildiği bilgisini sunmaktadır. Verilen örnekte Rukiye’nin bey‘ bi’l-istiğlâl akdinde müşteri/mürtehin konumunda olduğu ve vasîleri olarak küçük çocuklarının malından harcama yaptığı belirtilmiştir. Böylelikle vasînin bir hukukî işlemi ne şekilde ve nasıl yaptığı görülmüştür.

Sicillerde, küçüğün malı üzerinde vasî sıfatıyla tasarrufta bulunan kişinin küçüğün amcası olduğuna ilişkin tek örnek şu şekildedir: “...mülk menzilimi tarîk-i hacc-ı şerîfde vefât eden Veli Beşe’nin sulbiye sagîre kızı Emine’nin ammisi [ve] vasîsi olan İsmail Beşe’ye yüz elli guruş deynim mukâbelesinde rehin olmağla...’’²⁵⁵ Verilen kayıta Emetullah; vefat eden Veli Beşe’nin küçük kızının vasîsinin, kızın amcası olan İsmail Beşe olduğunu ve ona rehin verdiğini anlatmaktadır. Anne örneğinde olduğu gibi, amcanın da vasî vasfıyla yapmış olduğu hukukî işlem zikredilmiştir. Ancak amcanın ne şekilde vasî tayin edildiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Kayıtlardan üçünde ise akrabalık bağı belirtilmemiştir.²⁵⁶ Bu durumun örneklerinden biri şu şekildedir:

“...vefât eden Mataracı Mehmed Ağa b. Cafer b. Abdurrahman’ın verâseti zevce-i menkûha-i metrûkesi Saliha bt. Mustafa nâm hatun ile sulbî sagîr oğlu Mehmed ve sulbiye kebîre kızı Fâtîma’ya münhasıra olmağla mezbûre Saliha Hatun ve Fâtîma Hatun taraflarından zikri âtî husûsu tasdîka nehc-i şer’î üzere vekîl ve sagîr-i mezbûr Mehmed’in tesviye-i umûruna ber-mûceb-i hüccet-i şer’iyye vasiyy-i muhtârı olan el-Hâc Abdullah Odabaşı b. İbrahim mahzarında bi’l-veliyeye ikrâr... el-Hâc Abdullah Odabaşı vesâyeten ve vekâleten bana edâ ve teslîm ben dahi yedinden bi’t-tevliye tamâmen ahz u kabz edip ve menzil-i mahdûd-ı mezkûru rehinden fek ve ihrâc eyledim...’’²⁵⁷

²⁵⁴ Yılmaz, R 161, 102.

²⁵⁵ Yılmaz, Ü 396, 156.

²⁵⁶ Yılmaz, B 172, 163; Yılmaz, R 161, 442; Yılmaz, İ 33, 66.

²⁵⁷ Yılmaz, B 172, 163.

Sicildeki kayıta, Mehmed Ağa'nın hayattayken evini bir vakfa istiğlâl akdiyle verdiği bilgisi yer almaktadır. Buna göre Mehmet Ağa vefat ettikten sonra, Abdullah Odabaşı mirasçılardan eş ve bir büyük kızın vekili ve bir küçük oğlun vasîsi olarak yetkilendirilmiştir. Vekil ve vasî sıfatını haiz olan Abdullah Odabaşı, Mehmet Ağa'nın terekesinden borcunu ödemiş ve rehni fek etmiştir. Yukarıdaki kayıta Abdullah Odabaşının, baba veya dedenin belirlediği vasî anlamına gelen²⁵⁸ vasî-i muhtâr olduğu belirtilmiştir. Bu örnek, incelediğimiz sicil kayıtları arasında bu vurgunun yapıldığı bir diğer örnektir.

Diğer yandan, incelediğimiz sicil kayıtlarında kırktan fazla kayıta yukarıdaki örnekte olduğu gibi akdin taraflarından birisi vakıftır. Vakıfların kayıtlar arasında bu kadar yer alması, Osmanlı'nın vakıf medeniyeti olduğunu göstermektedir.

Sicillerde on iki yerde geçen vasîliğin üçünde, bir ölüm durumundan bahsedilmeksizin küçüklerin malı üzerinde vasîleri olan annelerinin işlemleri hakkında bilgiler yer almıştır.²⁵⁹ Buna dair bir kayıta küçüklerin vasîsi, vekili aracılığıyla onların malından kendi adına rehin vermiştir. Açıklanan olay sicilde şu ifadelerle geçmektedir:

“...vasîleri olduğum sagîr oğlum Esad ve sagîre kızım Rukiye'nin müteveffâ babalarından müntakıl mâl-ı mevrûslarından kendi ikrâz ve teslim... müvekkile-i mûmâ-ileyhâ Ümmügülsüm Hanım zimmetinde...yedimde olan bir mücevher gerdanlık rehni mukabili...cem'an bin üç yüz otuz guruş olacağım olmağla edâ-i deyn ile fekk-i rehin etmek...”²⁶⁰

Birinci bölümde de yer verdiğimiz üzere; vasînin, küçük adına rehin akdine taraf olması mümkün olduğu gibi küçüğün malını kendi borçları için rehin vermesi de sahih kabul edilmiştir. Vasî, kendi borcu karşılığında küçüğün malı üzerine rehin akdini kurarken rehlin fekkini gerçekleştirmesi için bir kimseye vekâlet verebilir. Borcun ödenmemesi sebebiyle merhunun satımı gerçekleştiği takdirde vasînin, küçüğün malını tazmin etmesi gerekir. Yukarıda verilen örnekte fek sonucu malın satımı yer almadığı için tazmine dair bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Mülkiyet sahibi olmadan hukukî zilyedliğin bir diğer yolu vekâlettir. İncelediğimiz sicillerde tasarrufların vekâletle gerçekleştiği kırkın üzerinde olay bulunmaktadır.

²⁵⁸ Bardakoğlu, “Vesâyet”, 43/66.

²⁵⁹ Coşkun Yılmaz (ed.), *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 272 Numaralı Sicil (H. 1171-1172/ M. 1758)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 215; Coşkun Yılmaz (ed.), *Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 201; Yılmaz, *D 1*, 207.

²⁶⁰ Yılmaz, *R 272*, 215.

Örneklerde vekiller, tespit edebildiğimiz kadarıyla, rehin akdini fek etmek için devreye girmiştir. Sicillerde, merhunun satılması suretiyle rehnin fekkini gerçekleştirmesi için bir şahsa vekâlet verilmesi şu şekilde kayıt altına alınmıştır:

“...edâ-i deyn birle fekk-i rehin mümkün olmazsa menzil-i mahdûd-ı merkûmu semeni misli ile âhara bey’ ve semenini kabza ve semen-i mezbûrdan meblağ-ı mezbûr yüz elli guruşu müvekkil-i mezbûr el-Hâc Osman Ağa’ya edâ ve teslîme ve fazla kalırsa bize îsâle noksân gelirse mâlımızdan tekmîl eylemek üzere azl ve in’izâlden masûne vekâlet-i devriye ile mezbûr Yûsuf’u tarafımızdan vekîl ve nâib-i menâb nasb ve ta’yîn etdik ...”²⁶¹

Vekilin merhununu satarak rehni fek ettiğine dair bir kayıt da vekilin kendi anlatımıyla “...vekâlet-i mahkiyem hasebiyle yedinden ahz u kabz eylediğimden sonra menzil-i mahdûd-ı mezbûru fek edip mûmâ-ileyh Halil Efendi’ye teslîm eyledim”²⁶² şeklinde açıklanmıştır.

Zilyedliğin meşru şekilde aktarıldığı bir diğer yol âriyettir. İncelediğimiz sicillerde buna dair üç örnek bulunmaktadır. Örneklerden ikisinde²⁶³ âriyet olarak alınan malın rehin verilmesi, muîrin bilgisi ve izni dahilinde olmayıp yalnızca biri muîrin izniyle rehin akdine konu edilmiştir.

Muîrin malını, rehin olması için başkasına âriyet verdiği kayıt şu şekildedir:

“...izin ve icâzetimle ancak yirmi guruş deyni mukâbelesinde rehin için emlakımdan bir yeşil çuka binişimi mezbûre Emine Hatun yedinden ahz ü kabz eylediği otuz guruş mukâbelesinde rehin vaz’ ve teslîm edip gâibe-i mezbûre Âişe Hatun deyn-i mezkûrundan ancak yirmi guruşunu edâ etmiş olmağla mezbûre Emine Hatun’un yedinde olan rehin binişimi taleb ederim deyü takrîr-i meşrûhu üzere tasaddî eylediği da’vâsı meşrû’a olmadığı bi’l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i’lâm olundu”²⁶⁴

Görüldüğü gibi muîr belirli bir miktar borç için rehin verilmek üzere âriyet alınan binişin daha sonra söylenenden daha fazla bir borç miktarı karşılığında rehin bırakıldığını öğrenir. Daha sonra en başta kendisine söylenen miktarın alacaklıya ödendiğini öğrenmiş olup rehnin fekkini talep eder. Fakat her ne kadar kendisine böyle söylenmiş olsa da alacak ve borçlu arasındaki ilişkide deynin bir kısmı ödenmiş olduğu için rehnin fek talebi

²⁶¹ Yılmaz, G 259, 68.

²⁶² Yılmaz, R 161, 280.

²⁶³ Yılmaz, B 92, 148,165.

²⁶⁴ Coşkun Yılmaz (ed.), *Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 400.

mahkemece kabul edilmemiştir. Zira bilindiği üzere rehin borcun tamamına karşılık verilmektedir.

Müsteîrin âriyet aldığı malı muîrden izinsiz olarak rehin verdiği iki örnekte gasp hükümleri uygulanmış ve muîr rehin akdini feshetmiştir. Bu durum şöyle aktarılmıştır:

“... Huri cevâbında eşyâ-i mezkûreyi müvekkile-i mezbûrenin emir ve izniyle âhara rehin vaz‘ etmek [üzere] kabz edip emri üzere âhara rehin vaz‘ eyledim... Huri’den sıdk-ı makâline beyyine taleb olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip... eşyâ-i mezkûrenin mevcûde ise a’yânını müstehleke ise ba‘de’s-sübût kıymet-i şer‘iyyelerini müvekkile-i mezbûreye edâya merkûme Huri’ye tenbîh...”²⁶⁵

Örnekte muîr, âriyet olarak verdiği malın mevcutsa aynını, telef olmuşsa kıymetini talep etmiştir. Bir önceki kayıтта mahkeme muîrin talebini reddederken burada kabul etmiştir. Çünkü bu meselede muîr hiçbir şekilde rehne müsaade etmediğini ifade etmektedir. Böyle durumlarda rehin verilen emanet kapsamındaki âriyet mal üzerinde haksız bir tasarrufta bulunulmuş olmaktadır. Haliyle mahkeme muîrin talebini derhal yerine getirme cihetine gitmiştir. Önceki meselede ise muîr malın belirli bir miktar karşılığında rehnine müsaade ettiğini ifade etmekte ve borçtan bu miktarın verildiğini ileri sürerek rehnin fekkini talep etmektedir. Mahkemece rehin karşılığındaki borcun miktarının “sıfât-ı ârıza” kapsamında telakki edilmesi söz konusu olmuş olmalıdır ki borcun miktarından hareketle yapılan talep daha sonra mecellede “el-aslu fi’s-sıfâtı’l-ârizati el-ademu/sıfât-ı ârizada aslolan ademdir”²⁶⁶ şeklinde kaideleştirilen Hanefî ekolünün prensibi gereği reddedilmiştir.

Zilyedlik, gasp ve hırsızlık gibi meşru olmayan yollarla da elde edilebilir. İncelediğimiz sicillerde, gaspa ilişkin yedi kayıt bulunmaktadır.²⁶⁷ Kayıtlarda gasbın; bir kimsenin başkasına ait malı izinsiz olarak rehin vermesi ve rehin aldığı mal üzerinde izinsiz tasarrufta bulunması şekillerinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Sicilde bu hususa ilişkin bir kayıтта, terzinin dikmek için müşterisinden aldığı kumaşı başkasına rehin verdiği şu ifadelerle anlatılmaktadır: “...bana ferâce dikivermek için malımdan ve yedimden ahz u kabz eylediği sekiz guruş bir rub‘ guruş kıymetli üç zirâ‘ nefî çukamı âhara rehinle izâ‘at etmekle zikrolunan çuka kıymet-i mezkûresini taleb ederim deyü...”²⁶⁸ Kayıтта, gasp

²⁶⁵ Yılmaz, B 92, 165.

²⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, md. 9.

²⁶⁷ Yılmaz, B 172, 472; Yılmaz, B 197, 162, 222; Yılmaz, D 1, 563; Coşkun Yılmaz (ed.), *Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1129-1131 / M. 1717-1718)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 141, 142; Yılmaz, Ü 531, 175.

²⁶⁸ Yılmaz, B 197, 112.

edilen malın zayi edildiği ve mal sahibinin gasp eden kimseden malın tazminini talep ettiği yer almıştır. Malın sahibinin, rehne izin vererek rehin akdinin geçerlilik kazanmasını sağlama yetkisi bulunmasına rağmen, izin vermemesi sebebiyle rehin akdi kurulamamıştır. Malı sahibine iade etmekle yükümlü olan ve bu örnekte gaspçı konumuna düşen terziye tazmin sorumluluğu yüklenmiştir.

Meşru olmayan zilyedlik çeşitlerinden bir diğeri de hırsızlıktır. İncelediğimiz sicillerde buna dair iki örnek bulunmaktadır.²⁶⁹

“...câriye-i memlûkem Zenciye Âişe târîh-i i‘lâm[dan] altı gün mukaddem eşyâ-i memlûkemden mecmû’u yirmi beş guruh kıymetli bir çift sîm kuşak... menzilim derûnunda sandığımdan hufyeten ahz ve işbu mezbûre Şerife Havva’ya def’ u teslîm etmekle eşyâ-i mezkûrenin mevcûde ise a’yânını müstehleke ise ba’de’s-sübût kıymet-i şer’iyyesini mezbûre Şerife Havva’dan hâlâ talep ederim...”²⁷⁰

İlgili kısımları verilen örnekte; Hanife’nin kölesi olan Ayşe’nin, Hanife’nin sandığından menkul eşyalarını ve bir miktar parasını gizlice aldığı, onları Havva’ya olan 4 kuruş borcu için rehin verdiği anlatılmaktadır. Bu durumu öğrenen Hanife, mallarını Havva’dan talep etmiştir. Sicilden verilen bu kayıta; mal sahibinin, çalınan malının iadesini talep ederek rehin akdini sonlandırma yetkisi bulunduğu görülmektedir. Bu davada malı korunaklı yerden gizlice alıp veren kişi borçlunun cariyesi olan Ayşe’dir. Haliyle mezkur vakıa normal bir hırsızlık suçundan farklılık kesbetmektedir. Zira çalan kişi hem evin efradından olup hem de çaldığı malı kendi zimmetine geçirmemiş ve alacaklıya rehin olarak vermiştir. Haliyle kölenin mal üzerinde doğrudan kendi adına bir tasarrufta bulunma amacı gütmeye başladığı açıktır. Mürtehin de malı getiren kişinin aynı zamanda borçlunun kölesi olması hasebiyle durumu yadırgamamış ve malı rehin almıştır. Fakat efendinin bunu bilgisi dışında yaptığını söylemesi sebebiyle rehlin geri alınması kararı verilmiştir. Burada kölelerin Osmanlı döneminde efendinin haberi olmadan da ona ait bir malı borçlusuna rehin verebilecek kadar kendilerini serbest hissettiklerine dair bir bilgi de mevcuttur. Bu bilgi kölelikle ilgili mevcut genel yargıları yanlışlar ve Osmanlı toplumunda kölelik ve köleliğin sosyal hayattaki pratiğine dair önemli bir ipucu sunar mahiyettedir.

²⁶⁹ Yılmaz, R 272, 225; Yılmaz, Ü 403, 102.

²⁷⁰ Yılmaz, R 272, 225.

Birinci bölümde rehin akdinin taraflarının birden çok olması durumlarına değinmiştik.²⁷¹ İncelediğimiz sicillerde râhinin iki veya üç kişi olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. İki râhinin olduğu dokuz kayıttan sekizinde²⁷² râhinlerin aldıkları borç ortak, birinde²⁷³ ayrıdır. Râhinlerin üç kişi olduğu iki örneğin ise birinde²⁷⁴ borç ortakken diğerinde²⁷⁵ değildir. Bu sınıflandırmayı gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Râhinin Birden Fazla Olması	Râhinin iki kişi olması	Râhinlerin borca ortak olduğu durumlar	8
		Râhinlerin borca ortak olmadığı durumlar	1
	Râhinin üç kişi olması	Râhinlerin borca ortak olduğu durumlar	1
		Râhinlerin borca ortak olmadığı durumlar	2
Mürtehinin Birden Fazla Olması	Mürtehinin iki kişi olduğu durumlar		7

Tablo 2: Sicillerde Tarafların Birden Fazla Olduğu Durumların Sayısı

Kaynak: İstanbul Kadı Sicilleri

Birden çok râhin olduğunda, rehin akdinin geçerli olması için râhinlerin borca ortak olmaları şart koşulmamaktadır. Ancak râhinlerin, ayrı olan borçlarına karşılık kurdukları rehin akdine ortak olmaları gerekmektedir. Bu şartların yerine getirilmiş olması sebebiyle sicillerde yer alan durumlarda rehin akitleri geçerli kabul edilmiştir.

Râhinin iki kişi olduğu kayıtlardan birinde; Anaştaş ve Todori isimli iki gayrimüslimin Musa'ya olan 114 kuruş ortak borçları karşılığında, birlikte sahip oldukları evi rehin verdikleri şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“...Musa Beşe'ye zimmetimizde cihet-i deyn-i şer'iden ale'l-iştirâk yüz on dört guruş deynimiz olmağla meblağ-ı merkûm mukâbelesinde yedimizde ale'l-iştirâk mülküm olup...mülk menzilimi cemî tevâbi' ve levâhıkı ile müvekkil-i mersûm Musa Beşe'ye ba'de't-tahliyeti's-şer'î rehin ve teslîm eylediğimizde...”²⁷⁶

²⁷¹ bkz. “Taraflarla İlgili Şartlar”, s. 15.

²⁷² Yılmaz, *B* 172, 151, 328; Yılmaz, *B* 197, 382; Yılmaz, *E* 182, 340; Yılmaz, *G* 259, 68, 227; Yılmaz, *Ü* 396, 208; Yılmaz, *Ü* 531, 153.

²⁷³ Yılmaz, *Ü* 531, 293.

²⁷⁴ Yılmaz, *D* 1, 462.

²⁷⁵ Yılmaz, *B* 197, 162.

²⁷⁶ Yılmaz, *G* 259, 227.

Verilen kayıtta râhinlerin rehin akdini nasıl kurduğu anlatılmıştır. Bu örnekte râhinlerin borca ortak oldukları ve bu şekilde kurulan rehin akdinin sahih kabul edildiği görülmektedir.

Râhinin üç kişi olduğu ve fek ile sonlandığı belirtilen istiğlâl akdini anlatan kayıt sicilde şu şekilde yer almıştır:

“es-Seyyid Süleyman Ağa ve es-Seyyid Mehmed Said Ağa ve es-Seyyid Mehmed Tâhir Ağa... müvekkilem mezbûre Nefise Hatun yedinden istidâne ve kabz eyledikleri cihet-i karzdan beş yüz guruş deynleri mukâbelesinde yine derûn-ı hüccetde tahrîr ve tavsîf olunup ale'l-iştirâki's-seviyy yedlerinde mülkleri olan bir bâb muhterik menzil arsalarını müvekkilem mezbûre Nefise Hatun'a bi-tarîki'l-istiğlâl bey' ve teslîm etmişler idi.”²⁷⁷

Râhinlerin birden fazla olduğu durumda rehin akdinin sahih kabul edilmesi için râhinlerin borca ortak olmaları şart olmamasına rağmen verilen kayıtta râhinlerin borca ortak olduğu görülmüştür.

İncelediğimiz sicillerde mürtehinin iki kişi olduğu yedi kayıt bulunmaktadır.²⁷⁸ Bu durumun yer aldığı bir kayıt şu şekildedir:

“...mülk menzirim ...mülk menzilimi ... mülk bostanımı ...mülk menzilimi ...mülk bağımı ve zikr olunan çiftlikler derûnunda mevcûd bir çift manda ve dört çift kara sığır ve üç re's inek ve dört re's buzağı ve üç re's bârgîr ve dört aded kovanlarımı bi-cümletihi't-tevâbi' ve'l-levâhık ve kâffeti'l-menâfi' ve'l-merâfik semeni târih-i kitâbdan bir sene tamâmına değin mü'eccel ve mev'ûd olmak üzere bi-safkatin vâhidetin müste'menân-ı merkûmân Dimperok ve Romboz'a bey'-i bi'l-vefâ tarîkiyle dört bin dört yüz guruşa iştirâken bey' eylediğimde...”²⁷⁹

Örnekte Hristodori isimli bir gayrimüslimin, iki ortağına verdiği toplamda 4.400 kuruş borç karşılığında menkul ve gayrimenkul mallarını onlara tek akitle bir seneliğine vefâ yoluyla sattığı ve bu satımın aslında rehin olduğunu anlatılmaktadır. Örnekte mürtehinin iki kişi olduğu ve akdin bu durumda gerekli görülen ‘merhunun tek bir akitle taraflara paylaştırmadan bir bütün halinde verilmesi’ şartına uygun kurulduğu görülmektedir.

Sicillerde tarafların gayrimüslim olduğu kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar hakkındaki bazı veriler aşağıda tablo olarak verilmiştir.

²⁷⁷ Yılmaz, D 1, 462.

²⁷⁸ Yılmaz, B 172, 117, 238; Coşkun Yılmaz (ed.), *Eyüp Mahkemesi 163 Numaralı Sicil (H. 1147-1149 / M. 1734-1736)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 76; Yılmaz, G 259, 312; Yılmaz, Ü 403, 201; Yılmaz, Ü 531, 715.

²⁷⁹ Yılmaz, G 259, 312.

Tarafların Gayrimüslim Olduğu Durumlar	Râhinin gayrimüslim olduğu durumlar	34
	Mürtehinin gayrimüslim olduğu durumlar	13
	Hem râhinin hem mürtehinin gayrimüslim olduğu durumlar	21

Tablo 3: Sicillerde Tarafların Gayrimüslim Olduğu Durumların Sayısı

Kaynak: İstanbul Kadı Sicilleri

Taraflarda bulunması gereken şartlara birinci bölümde yer verilmiştir. Bu şartlar arasında tarafların Müslüman olmak gibi dini bir kimlik taşıması şart koşulmamaktadır. Siciller incelendiğinde, toplam yüz doksan sekiz kaydın, altmış sekizinde akdin en az bir tarafının gayrimüslim olması rehin akdinin halkın her kesimi için işlevsel olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

2.2. İrade Beyanıyla İlgili Durumlar

Rehin akdinin rûknü olan irade beyanı îcab ve kabulle gerçekleşmektedir. Birinci bölümde hangi beyanın îcab hangi beyanın kabul olduğuna dair mezheplerin görüşlerine yer vermiştik.²⁸⁰ İncelediğimiz sicil kayıtlarında ise rehin akdinin kuruluşu dolaylı ifadelerle aktarıldığı için îcab ve kabul ifadelerinin öncelik sırası tespit edilememektedir. Aktarım şeklinin sonuçlarından biri de îcab ifadesinin hangi kelimelerle kullanıldığının yer almamasıdır. Sicillerde bunun yerine, taraflara nispetle yaptıkları hukukî işlem zikredilmiştir. Ancak kabul ifadesi, çoğunlukla hukukî işlem ve kabz ifadelerinin ardından ‘kabul’ kelimesiyle geçmiştir. Bu durum “... tahmîn miskâli yüz akçe kıymetli yirmi altı miskâl iki yâfte [bâfte] altın kuşak ile iki bin dört yüz akçe kıymetli bir altın yâkut yüzüğümü meblağ-ı mezbûr mukâbelesinde kendiye rehin vaz’ ve teslîm ol dahi irtihân ve kabz ve kabûl etmişidi...”²⁸¹ örneğinde açıkça görülmektedir.

İcab ve kabulün taşıması gereken şartlardan akdin konusu üzerinde birbirine uyumlu, kesin, rızayı ortaya koyan ve anlaşılır olması vasıfları sicillerde açık şekilde yer almamaktadır. Ancak kayıtlarda yer alan ifadeler bu hususlarda çıkarım yapmaya elverişlidir. Sicillerde, merhun ve merhun bih hakkında ayrıntılar verildikten sonra, rehin verme işlemi ‘irhan etmek’ ve ‘rehin vaz’ etmek’ şeklinde aktarılmış ve ardından kabul

²⁸⁰ bkz. “İrade Beyanıyla İlgili Şartlar”, s. 16.

²⁸¹ Coşkun Yılmaz (ed.), *Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 363.

kelimesi geçmiştir. Bu durum, tarafların akdin konusu üzerine anlaşma sağladıklarını göstermektedir. Râhinin, rehin verdiğini belirtmesi rızasını ortaya koyan bir karinedir. Mürtehinin râhine kabulle mukabelede bulunması doğrultusunda; dile getirilen îcabın ihtimal barındırmayan kesinlikte olduğu ve îcab ifadesinin mürtehin tarafından anlaşılır olduğu izlenimini vermektedir.

Rehin akdinin sözlü şekilde olduğu gibi teâtî veya yazım yollarıyla da kurulması mümkündür. İncelediğimiz sicillerde îcab ifadesi yer almamakta ve bazı örneklerde kabul kelimesi de geçmeden akdin kurulması rehin alıp verme şeklinde aktarılmaktadır. Kabul kelimesinin geçtiği örnekler üzerinden akdin sözlü şekilde kurulduğunu tespit etmek mümkün olsa da, dolaylı anlatımın kullanıldığı kayıtlarda akdin sözlü ya da sözlü olmayan yollarla kurulduğuna dair bir yorumda bulunmak mümkün değildir.

2.3. Merhun ile İlgili Durumlar

Merhun menkul olabileceği gibi gayrimenkul de olabilir. İncelediğimiz sicillerde merhunun menkul olduğu doksan yedi, gayrimenkul olduğu seksen sekiz durum tespit edilmiştir. Hanefîler, malların taşınırken şeklini korumasını şart koştumalarının yanı sıra, ağaç ve evleri hukukî işlem dahilinde araziyle birlikte değerlendirildiğinde gayrimenkul kabul etmektedir. Biz de bu kabulden yola çıkarak bağ, bahçe ve çiftlik gibi merhunları gayrimenkuller arasında zikretmeyi uygun gördük. Sicillerde yer alan menkul ve gayrimenkullerin içeriğini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Menkul mallar	Çuka, yastık, yorgan, yaşmak, bohça, çevre, seccade, kapı perdesi, sorguç, âyine, don, donluk bez, enselik, göğüslük, uçkur, serpuş, şal, gömlek, cübbe, entari, yağlık, ibrik ve leğen, sini, bakraç, kap, buhurdan, şamdan, mikrâz, piştov, kerrâke, yağmurluk, kürk, kaftan, peştamal, şalvar, yemeni, aba, hırka, kapud, puşi, makrama, düğme, iğne, saat, kese, çarşal, saçlık, bilezik, yüzük, gerdanlık, küpe, kuşak, biniş, raht, bıçak, hançer, tüfeng, kitap, evânî-i nühâsiye, mak'ad, kazgan, zehgir, çekmece, kutu, gedik, dükkanın içindeki eşyalar.
Gayrimenkul mallar	Menzil, bağ, bahçe, bostan, sahilhane.

Tablo 4: Sicillerde Yer Alan Mal Çeşitleri

Kaynak: İstanbul Kadı Sicilleri

Önceki bölümde ayrıntılarına yer verildiği üzere²⁸² menkul ve gayrimenkul malların her birinin rehin akdine konu olması için taşınması gereken ortak şartlar bulunmaktadır. Rehin akdinin konusu, akit sonunda borcun ödenmemesi halinde satılarak borcun temini sağlanacağı için satım akdinin konusunun taşınması gereken şartları bünyesinde barındırmalıdır. İncelediğimiz sicillerde bütün akitlerin, hem satım hem rehin akdinin konusunda bulunması gerekli görülen şartlardan akdin konusunun akit esnasında mevcut, taraflar nezdinde malum, mütekavvim, teslim edilebilir olması şartlarını taşıdığı görülmektedir.

Satımı tartışmalı olan mushafın merhun olması hakkında da görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İslâm hukukçularının çoğu mushafın rehin akdine konu olmasını kabul etmemiştir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf ise mushafın merhun olmasının mümkün olduğunu, ancak bu durumda mürtehinin merhundan istifade etmemesi amacına binaen mushafı okumaması gerektiğini söylemiştir. İncelediğimiz sicillerde mushafın merhun olduğu bir durum tespit edilmiştir. Bu durum kayıta şu ifadelerle yer almaktadır: “...Emine Hatun’a zimmetimde deynim olan yirmi guruş mukâbelesinde mecmû‘-ı kıymetleri kırk dört buçuk guruşa bâliğ bir Mushaf-ı şerîf ve bir entari ve bir nühâs muşamma’ fener ve bir yağmurluk ve don ve bir gömleğimi menziline bi-tarîki’r-rehn terk etmemle ...”²⁸³

Osmanlı Devleti hukuk sisteminin işleyişi Hanefî mezhebi görüşleri doğrultusundadır. Osmanlı mahkeme kayıtları arasında çoğunluğun kabul etmediği mushafın merhun olması kaydının yer alması, Hanefî mezhebine muhalif kararlar alındığını göstermemektedir. Aksine, Ebû Yûsuf’un görüşünün kabul edilmesiyle mezhep sınırları içinde kalınmıştır.

Menfaatlerin satım akdine ve dolayısıyla rehin akdine konu olması mezheplerin görüş ayrılığı yaşadığı konulardan biridir. Malın biriktirilebilir olması şartını koşan Hanefiler, menfaatleri mal olarak değerlendirmedikleri için satılmasını ve rehin olarak verilmesini kabul etmemişlerdir. Hanefilere göre; menfaatler ancak bir ayna bağlı olarak bu akitlere konu olabilir. Cumhur ise; menfaatleri mal kapsamına dahil ettikleri için satım akdine konu olmasını kabul etmiştir.

²⁸² bkz. “Merhun ile İlgili Şartlar”, s. 18-21.

²⁸³ Yılmaz, *Ü 531*, 700.

İncelediğimiz sicillerde menfaatlerin kendi başına merhun olarak verildiği bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak ev, bağ, bostan ve hayvanlardan oluşan malların menfaatleriyle birlikte rehin olarak verildiğine dair bir kayıt tespit edilmiştir. Kayıtta akit, bey‘ bi’l-vefâ olarak kurulmuş ve bunun aslında rehin akdi olduğu belirtilmiştir. Bu durum sicilde şu ifadelerle yer almıştır:

“...çiftlik ta‘bîr olunur mülk mülk menzirim ile...çiftlik ta‘bîr olunur âhar mülk menzilimi ve...mülk bostanımı ve...çiftlik ta‘bîr olunur mülk menzilimi ve...çiftlik ta‘bîr olunur kürûmu mülk bağımı ve zikr olunan çiftlikler derûnunda mevcûd bir çift manda ve dört çift kara sığır ve üç re’s inek ve dört re’s buzağı ve üç re’s bârgîr ve dört aded kovanlarımı bi-cümletihi’t-tevâbi‘ ve’l-levâhık ve kâffeti’l-menâfi‘ ve’l-merâfık...bey‘-i bi’l-vefâ tarîkiyle dört bin dört yüz guruşa iştirâken bey‘ eylediğimde...bey‘-i mezbûrda hakikatde rehn olmağla...”²⁸⁴

Merhunun taşınması gereken şartlardan biri de tayin ve müstakil olarak teslim edilmesidir. Bunlar ise kabz ile gerçekleşir. Hanefî hukukçulara göre şâyi hissenin diğer hisselerden ayrılarak tayin ve tesliminin mümkün olmaması kabza engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla şâyi hissenin rehin akdine konu olması Hanefîler nezdinde sahih kabul edilmemiştir. Cumhura göre ise müşterek maldaki hisseler her ne kadar ayrısamasa da maldaki zilyedliğin bölünmesi mümkündür. Buna binaen cumhur nezdinde, şâyi malın merhun olması sahih kabul edilmektedir.

İncelediğimiz sicillerde müşterek malın dokuz yerde rehin akdine konu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan üçü²⁸⁵ menkul, yedisi²⁸⁶ gayrimenkulleri içermektedir. Gayrimenkullerden birinde ise paydaşların hisseleri taksim edilmiştir.²⁸⁷

İncelediğimiz sicillerde menkul mallardaki şâyi hissenin bir örneği “...çörekçi fırınında olan nühâsiye ve gayr-ı nühâsiye kürekçilik âlât-ı ma‘lûmesinden nısf hissesini bi-tarîkı bey‘i’l-vefâ rehin vaz‘ etmişidi...”²⁸⁸ ifadeleriyle yer almaktadır. Kayıtta akdin bey‘ bi’l-vefâ olduğunun söylenmesinin hemen ardından bunun rehin olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla bu örnek menkul mallarda oluşan şâyi hissenin rehin akdine konu olduğunu göstermektedir.

²⁸⁴ Yılmaz, G 259, 312.

²⁸⁵ Yılmaz, B 197, 117; Coşkun Yılmaz (ed.), *İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 446; Yılmaz, Ü 531, 956.

²⁸⁶ Yılmaz, D 1, 201, 327, 462; Yılmaz, E 163, 59; Yılmaz, G 259, 68; Yılmaz, Ü 396, 108; Yılmaz, Ü 531, 153.

²⁸⁷ Yılmaz, D 1, 327.

²⁸⁸ Yılmaz, B 197, 117.

Sicillerde şâyi hisse, gayrimenkul mallarda daha sık görülmüştür. Buna dair bir kayıt şu şekildedir: “...ale’l-iştirâki’s-seviy mülkümüz olup...müştemil mülk menzilimizi... ba’de’t-tahliyeti’ş-şer’iyye rehin ve teslim eylediğimizde...”²⁸⁹ Bu kayıta, bir ev üzerinde iki ortağın eşit oranda mülkiyete sahip olduğu ve bu evi hisseleri ayıştırmadan rehin verdikleri belirtilmektedir. Gayrimenkul kabzına işaret eden ‘tahliye’ kelimesinin kullanılması şâyi malın kabzedilebilir olduğunun kabul edildiğini göstermektedir.

Sicillerde, müşterek malın taksim edilmiş bir kısmının bey‘ bi’l-istiğlâl akdine konu olmasına dair şu örnek yer almaktadır: “... menzil-i kebîrin bin sekiz yüz otuz beş buçuk zirâ‘ mahâlli müteveffâ-yı evvel-i mezbûrun yedinde mülkü...mülk olan mahâllini mûmâ-ileyh Ali Efendi’ye bi-tarîki’l-istiğlâl bey‘ ve teslîm...”²⁹⁰

Müşterek mal, paydaşlara taksim edildikten sonra sınırları belirli bir ayn haline gelmekle beraber taksim edilmediği takdirde paydaşların her birinin mülkiyeti malın her cüzüne payları oranında yayılmış kabul edilir. Hanefî mezhebi, varlığını koruyan şâyi hisselerin rehin akdine konu olmasını kabul etmemesine rağmen, Hanefî mezhebinin görüşlerine göre hüküm verilmesi beklenen Osmanlı mahkemelerinde bu durumun aksi yönünde kararların bulunması dikkat çekicidir. Her ne kadar farklı mezheplerin görüşleri doğrultusunda hüküm verildiği söylenebilecek olsa da, bu durum mezhep usulünde yer alan istihsanın işletildiği yorumuna da elverişlidir. Yüz doksan sekiz hükmü incelediğimiz sicillerde şâyi hissenin akit konusu olduğu yalnızca yedi örneğin bulunması bunun istisnai olarak gerçekleştiğini göstermekte ve çeşitli sebeplerle genel kuraldan vazgeçilerek farklı bir hüküm verilmesini sağlayan istihsandan hareketle temellendirildiği fikrini desteklemektedir.

Merhun üzerindeki hisselerin birbirinden ayrıştırılmasında olduğu gibi, merhunun kendisinden bir parça teşkil etmeyen her türlü şeyden de ayrılması gerekmektedir. İncelediğimiz sicillerde, merhunla bağlantılı olan malların merhunun beraberinde rehin verilmesi ‘bi-cümleti’t-tevâbi’ kaydıyla yer almıştır. Merhunun, üzerinde râhinin hakkını barındırabilecek –ağacın meyvesi, evin içindeki eşyalar, arsadaki ekin vb.– şeylerden râhinin istifade hakkının kısıtlanarak verilmesi ise ‘fâriğan ani’ş-şevâgil’ kaydıyla geçmiştir.

²⁸⁹ Yılmaz, *G* 259, 68.

²⁹⁰ Yılmaz, *D* 1, 327.

On dört yerde²⁹¹ geçen ‘bi-cümleti’t-tevâbi’ kaydının bir örneği şu şekildedir: “...fevkânî iki bâb oda ve dehlîz ve tahtânî iki bâb oda ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bahçe ve bi’r-i mâ’î müstemil mülk menzilimi cemî tevâbi’ ve levâhıkı ile müvekkil-i mersûm Musa Beşe’ye ba’de’t-tahliyeti’s-şer’î rehin ve teslim eylediğimizde...”²⁹² Örnekte, merhun olan ev dahilinde odalar, meyveli ve meyvesiz ağaçlar ile su kuyusu bulunmaktadır. Evin içine dahil olan bu mallar ‘tevâbi’ kaydı kullanılarak merhuna dahil edilmiştir.

Üç yerde²⁹³ geçen ‘fâriğan ani’s-şevâgil’ kaydının bir örneği ise şu şekildedir: “...mahdûd iki bâb tahtânî oda ve iki mâ-i lezîz çeşme ve kenîf ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi hâvî bahçe ve bir mikdâr havluyu müstemil bir bâb mülk menzilimi târih-i kitâbdan üç yüz altmış bir gün tamâmına değin fâriğan ani’s-şevâgil rehin vaz’...”²⁹⁴ Örnekte rehin verilen evin odaları, tatlı su çeşmelerini, tuvaleti, ağaçları ve avluyu içerdiği bilgileri yer almaktadır. ‘Fâriğan ani’s-şevâgil’ kaydı konularak ağacın meyvesinden ve çeşmenin suyundan râhinin istifade imkanını ortadan kaldırdığı belirtilmiştir.

2.4. Merhun bih ile İlgili Durumlar

Rehin akdinin sebebi olan merhun bihin taşınması gereken temel şart akit kurulurken mevcut olmasıdır. Aksi takdirde olmayan bir borcu temin etmek için rehin verilmesi gerekecektir. İncelediğimiz sicillerde merhun bihin öncesinde var olduğuna dair istidane edilen, istikraz edilen meblağ ya da bir satım akdinde satılan ürünün ödenmemiş ücreti karşılığında rehin verildiği bilgileri yer almaktadır.

Merhun bih bir akitten doğduğunda, merhun bihin herhangi bir zamanda ortadan kalkması ihtimalinin önüne geçmek amacıyla, o akdin bağlayıcı olması şartı koşulmuştur. İncelediğimiz sicillerde merhun bih elliden fazla yerde karz akdi, on üç yerde ise satım akdinden doğmuştur.

²⁹¹ Yılmaz, B 92, 531; Coşkun Yılmaz (ed.), *Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 338; Yılmaz, B 151, 158, 342; Yılmaz, B 172, 72, 82, 165, 237, 238, 257, 328,; Yılmaz, G 259, 227, 250; Yılmaz, R 161, 282; Yılmaz, Ü 396, 195.

²⁹² Yılmaz, G 259, 227.

²⁹³ Yılmaz, B 172, 238, 257; Yılmaz, Ü 396, 152.

²⁹⁴ Yılmaz, Ü 396, 152.

Sicillerde merhun bihin karz sonucu ortaya çıkması “...kırk gurus̄ istikrâz ve kabz edip mukâbelesinde eşyâ-i memlûkesinden...bana rehin etmişidi.”²⁹⁵ ve “yedimden karz olmak üzere ahz eylediği kırk yedi gurus̄ mukâbelesinde sim şeritli bir siyah cübbesini rehin vaz‘... ”²⁹⁶ örneklerinde olduğu gibi pek çok yerde geçmektedir. Karz akdinin bağlayıcı olmaması,²⁹⁷ merhun bihin bağlayıcı bir akitten ortaya çıkması şartına muvafık değildir.

Sicillerde merhun bihin satım akdi sonucu ortaya çıkan bir borç olduğu durumlar da bulunmaktadır. Buna dair bir örnek şu şekildedir: “...bundan akdem yedimden iştirâ ve kabz eyledikleri cinsi beynimizde ma‘lûm eşyâ semeninden otuz gurus̄ hakkım olup meblağ-ı mezbûr mukâbelesinde eşyâ-i memlûkelerinden...bana rehin ve teslîm eylemiş idi.”²⁹⁸ Kayıтта, râhinin mürtehinden satın almış olduğu bir malın ücretini ödememesi sebebiyle râhinin zimmetinde bir borç oluştuğu anlatılmaktadır. Bunun sonucunda, râhinin satın aldığı maldan oluşan borcuna karşılık olarak başka mallarını rehin verdiği aktarılmıştır.

2.5. Muhtelif Durumlar

2.5.1. Kabz Uygulamaları

Kabzın rehin akdine etkisi İslâm hukukçuları tarafından tartışılmıştır. Birinci bölümde açıklandığı gibi kabzın rehin akdinin rûknü, sıhhat şartı, bağlayıcılık şartı olduğu ve akdin tamam olmasını sağladığı yönünde görüşler mevcuttur.²⁹⁹ İncelediğimiz sicillerde yer alan şu kayıt kabzın akdi bağlayıcı kıldığını açıkça belirtmektedir: “Zeyd mülk menziline dâyini Amr’a deyni mukâbelesinde rehin edip lâkin teslîm ve kabz bulunmasa rehin-i mezbûr lâzım olur mu? Olmaz, Allahu a‘lem.”³⁰⁰ Verilen örnekte, Hanefilerin çoğunun kabul ettiği doğrultuda kabzın rehin akdinin lüzum şartı olduğu hükmü verilmiştir. Bu kaydın devamı bulunmamaktadır. Başka kayıtlarda da bu duruma örnek teşkil edecek bir duruma rastlanmamıştır. Dolayısıyla merhunun kabzedilmemesi sonucunda akdin

²⁹⁵ Yılmaz, B 150, 363.

²⁹⁶ Yılmaz, E 182, 252.

²⁹⁷ H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/521.

²⁹⁸ Yılmaz, G 259, 326.

²⁹⁹ bkz. “Kabz”, s. 22-23.

³⁰⁰ Coşkun Yılmaz (ed.), *Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 185.

bağlayıcılık kazanmamasına dair akitten rücu ve tazmin ile alakalı hükümler hakkında bir örnek tespit edilememiştir.

Birinci bölümde açıklandığı gibi Hanefî ve Mâlikîlere göre kabzın kesintiye uğramaması gerekmektedir. Şâfiîler ise oluşacak kesintinin akde zarar vermeyeceği görüşündedir. Söz konusu kesinti merhunun tarafların izni olmadan satılması, kiralanması veya başkasına rehin verilmesi şekilleriyle gerçekleşebilmektedir.³⁰¹ Bu hususun detaylarına ‘Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma ile İlgili Durumlar’ başlığı altında yer verilecektir.³⁰²

Merhunun menkul ve gayrimenkul olmasına göre kabz çeşitli şekillerde yapılabilir. Birinci bölümde yer verildiği gibi kolay taşınabilir menkul malların kabzı tenâvül (ele almak) ile gerçekleşir.³⁰³ Bu doğrultuda, incelediğimiz sicillerde menkul malların kabzının elden gerçekleştiğini gösteren ‘yedinden ahz u kabz etmek’ ve ‘yedine rehin vaz etmek’ ifadeleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra Hanefîlerden Ebû Yûsuf’un menkul malların kabzı için şart koştuğu nakil ve tahvil kelimelerinin yer aldığı bir örneğe ulaşamadık. Mürtehinin, râhinin elinden alarak merhununu kabz ettiğinin anlatıldığı örnek şu şekildedir: “...meblağ-ı mezbûr mukâbelesinde rehin olan işbu müfredât defteri mûcebince bir keremsûd biniş karsak kürk...ve yeşil çuka dolamayı mesfûr Haçador zimmî bize def u teslîm ve biz dahi bi’l-asâle ve bi’l-vesâye defter-i kassâma idhâl için yedinden tamâmen ahz u kabz eyledik.”³⁰⁴ Râhinin, mürtehinin merhununu elden verdiğini anlattığı bir örnek ise şöyle geçmiştir: “...deynim mukâbelesinde eşyâ-i memlûkemden bir küçük kürk...ve bir pirinç tasımı yedine rehin vaz ve teslîm eylediğim ol dahi ahz u kabz eylediğinden sonra...”³⁰⁵

Gayrimenkullerin kabzı hususunda, kabza uygun hale getirmek anlamındaki tahliye önem arz etmektedir. İncelediğimiz sicillerde kabzın tahliyenin ardından olduğunun vurgulandığı otuzdan fazla kayıt bulunmaktadır. “...mülk menzilimizi müvekkil-i mezbûr el-Hâc Osman Ağa’ya ba’de’t-tahliyeti’ş-şer’iyye rehin ve teslîm eylediğimiz ol dahi ber-vech-i muharrer irtihân ve kabûl eyledi dediklerinde...”³⁰⁶ örneğinde evin öncelikle tahliye edildiği, ardından râhinin rehin verdiği ve mürtehinin rehin aldığı anlatılmıştır. Aynı durum “mülk menzilimi cemî tevâbi ve levâhıkı ile müvekkil-i

³⁰¹ bkz. “Kabz”, s. 23-24.

³⁰² bkz. “Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma ile İlgili Durumlar”, s. 61.

³⁰³ bkz. “Kabz”, s. 24.

³⁰⁴ Yılmaz, Ask 59, 98.

³⁰⁵ Yılmaz, R 272, 329.

³⁰⁶ Yılmaz, G 259, 68.

mersûm Musa Beşe'ye ba'de't-tahliyeti's-ser'î rehin ve teslîm eylediğimizde ol dahi ber-vech-i muharrer meblağ-ı merkûm mukâbelesinde irtihân ve tesellüm ve kabûl eyledi"³⁰⁷ örneğinde de görülmektedir.

Mezhepler arasında kabzın teslim mi tesellüm mü olduğu konusunda görüş ayrılığı yaşanmıştır. Kabz; Hanefî ve Mâlikîlere göre teslim, Şâfiî ve Hanbelîlere göre tesellümdür. İncelediğimiz sicillerde râhinin malı mürtebine vermesi 'teslim' kelimesiyle, mürtehinin tesellümü 'kabz' kelimesiyle geçmektedir. Bu durum sicillerde şu şekilde yer almıştır: "...mukâbelesinde mecmû'u elli guruş kıymetli bir çuka kelle-pûş üzerinde işleme yedi dal inci ve yedi dal bir inci saçlık ve altı miskâl bir tek altın bileziğimi mütevellî-i mezbûr Hüseyin Efendi'ye rehin ve teslîm ol dahi irtihân ve kabz etmekle..."³⁰⁸ Verilen örnekte râhinin merhununu teslim, mürtehinin de kabz ettiği vurgulanmıştır. Kabzın sicillerde bu şekilde yer alması, Hanefî mezhebine göre kabzın teslim olduğu görüşünün aksine, pratikte tesellüm olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu ihtilaf, teslim ile tesellüm arasında oluşabilecek zararı tazmin edecek tarafın yahut teslim masraflarını karşılamakla yükümlü tarafın belirlenmesi hususunda önem arz etmektedir. Ancak incelediğimiz sicillerde teslim ile tesellüm arasında oluşan zarar veya teslim masrafları hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

2.5.2. Merhunda Meydana Gelen Zarar ve Tazmini ile İlgili Durumlar

Birinci bölümde mezheplerin merhunun damân veya emanet hükümlerine tabi olması konusundaki görüş ayrılıkları üzerinde durmuştuk. Buna göre cumhur nezdinde merhun emanet, Hanefîler nezdinde merhunun kıymetinin borca karşılık gelen kısmı damân, fazla kısmı emanet hükümlerine tabidir. Dolayısıyla mürtehinin kasıt ve kusuru yokken malda oluşan zararın giderilmesi gerekmemektedir.³⁰⁹ Mürtehinin kusurlu olduğu durumlarda, merhunun telef olması veya merhunda oluşan herhangi bir değer kaybı merhun kıymetî mallardansa kıymetiyle, mislî mallardansa misliyle tazmin edilir. Tazmin edilecek kıymet, malın zarar gördüğü günkü kıymeti olarak hesap edilir. Borç miktarı zarar gören merhunun değerinden fazla olduğunda ise mürtehin râhinden bu fazlalığı ister. İncelediğimiz sicillerde merhunun zayi olduğu altı kayıt bulunmaktadır. Bunlardan birisinde, mürtehinin elindeki merhunun gasp edilerek zayi olduğu anlatılmaktadır.

³⁰⁷ Yılmaz, G 259, 227.

³⁰⁸ Yılmaz, R 161, 363.

³⁰⁹ bkz. "Merhunda Meydana Gelen Zarar ve Tazmini", s. 27.

Ancak karşılığında rehin verilen borç, merhunun kıymeti veya zayi olan malın tazmin edilmesi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Sicillerde yer alan iki örnekte merhunlar zayi olduktan sonra taraflar belirli bir tutar üzerine sulh etmişlerdir. Tazmin ve sulh hükümleri ile sonuçlanan bu örneklerin her birinde merhunun değeri borç miktarından fazladır.³¹⁰ Zarar gören merhunun değerinin, borç tutarından az olduğu bir örnek de bulunmaktadır. Bu örnekte istiğlâl yoluyla 500 kuruşa satılan ev çıkan yangın sonucu zayi olmuş ve kıymeti 400 kuruş olarak belirlenmiştir. İlgili kayıta "...menzil-i mezkûr hakikatde rehin olup ve kıymeti ancak dört yüz guruş olmağın müteveffâ-yı mezbûrun beş yüz guruş taraf-ı vakfa olan deyninden dört yüz guruşu bi-hasebi's-şer' sâkıt oldukdan sonra..."³¹¹ ifadeleriyle evin değeri olarak belirlenen 400 kuruşun, borç tutarından düşürüldüğü ve "...yüz guruş deyni bâkî kalmağla..." ifadesiyle zimmetinde 100 kuruşun borç olarak varlığını koruduğu belirtilmiştir.

Sicillerde merhunun damân veya emanet olmasına dair şu kayıt yer almaktadır:

"...iktirâz ve ahz eylediğim yedi guruş mukâbelesinde mezbûr Osman'a malımdan elli guruş kıymetli cevizi şâlîya kaplı bir sincab kürkümü rehin vaz'...zikrolunan rehin ... mahallesinde vâki' menzimin mekân-ı muhrezimden bilâ-ta'ad velâ-taksîr zâyî' olmağla deyn-i mezkûrum sâkıt ve ziyâde kıymeti dahi yedimde emânet olmağla zimmetim damânından berîdir..."³¹²

Örnekte merhun bihin 7 kuruş, merhunun kıymetinin ise 50 kuruş olduğu ve merhunun mürtehinin elindeyken kasıt ve kusur bulunmadan zayi olduğu bilgisi verilmiştir. Bu durumda merhunun değerinden borç miktarı düşürülmüş ve fazla kalan tutarın emanet hükmünde olduğu belirtilmiştir. Böylelikle Hanefî mezhebinin; merhunun değerinden borca karşılık gelen miktarın damân, fazlasının emanet hükümlerine tabi olduğu görüşünün uygulandığı görülmüştür. Diğer örneklerdeki hükümler de bu görüş doğrultusunda verilmiştir.

"...mezbûr Hüseyin yedinden istidâne ve kabz eylediğim iki guruş mukâbelesinde yedimde mâlım olan on beş guruş kıymetli biri bez ve biri hilâlî iki aded gömleğimi rehin vaz'...rehân-ı mezkûr bu esnâda vâki' olan harîk-i kebîrde bilâ-ta'ad muhterik

³¹⁰ Yılmaz, B 197, 237; Yılmaz, D 1, 501; Yılmaz, G 259, 354; Yılmaz, Ü 531, 216.

³¹¹ Yılmaz, R 161, 362.

³¹² Yılmaz, B 197, 217.

ve zâyi‘ oldu deyücek...Hüseyin üzerine red ve zamandan nesne lâzım gelmediğine...”³¹³

Örnekte, Hüseyin’e 2 kuruş borç karşılığında 15 kuruş değerindeki mallar rehin verildiği kayda geçmiştir. Kasıtsız şekilde çıkan yangında merhunların zayı olduğu ortaya çıktıktan sonra, mürtehinin bunları tazminle yükümlü olmadığına hükmedilmiştir.

2.5.3. Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma ile İlgili Durumlar

Rehin akdinin kabzla bağlayıcılık kazandığını söyleyen çoğunluğun görüşüne göre; râhin, kabzdan önce merhun üzerinde tasarrufta bulunabilir. Râhin ve mürtehinin kabzdan sonraki tasarrufları ise birinci bölümde detaylıca ele alınmıştır.³¹⁴

İncelediğimiz sicil kayıtlarında birinci bölümde açıklanan; tarafların merhunu rehin vermesi, satması, kiralaması, âriyet vermesi ve hibe etmesi gibi işlemlerden yalnızca satımın yer aldığını tespit ettik. Daha önce de bahsettiğimiz gibi tarafların, birbirinin izniyle merhunu satması mümkündür. Satım izinsiz yapıldığında, satan taraf mürtehinse bu işlem fuzulünün tasarrufu kabul edilir. Râhinin, mürtehinin izni olmadan merhunu satması durumunda ise sattıktan sonra işlemin geçerliliği mürtehinin iznine bağlıdır. Mürtehin izin verdiği takdirde satım geçerlidir. İzin vermediğinde ise müşteri merhunu teslim almak için rehin akdinin sonlanmasını beklemek ve satımın feshini talep etmek arasında seçim hakkına sahiptir.

Râhinin kabzdan sonra, mürtehinin izniyle rehin verdiği malı başkasına satmasına dair bir örnek şöyledir: “... yedime rehin vaz‘ eylediği bir şalî entarisini ba‘de’l-izn ve’l-icâze on dört guruşa âhara bey‘ ve deyn-i bâkî-i merkûm on dört guruşa mahsûb ve takas etmiş idim”³¹⁵ Buna göre râhinin mürtehindan alarak sattığı malın ücreti, râhinin mürtehine olan borcundan düşürülmüştür.

Sicillerde, mürtehinin râhinden izinsiz merhunu sattığını anlatan örnek şu şekildedir:

“... otuz dokuz guruş hakkım olup...meblağ-ı mezbûr mukâbelesinde bi-tarîki’r-rehn mezbûre Şerife Fatıma Hatun’a teslim eylediğim on beş guruş kıymetli bir siyâh kedi kürkü ve bir nîmtenimi benim iznimsiz âhara bey‘ ile istihlâk etmekle kıymet-i mezkûresi olan on yedi buçuk guruşu da’vâ...meblağ-ı merkûm on yedi guruşu bâlâda mezkûr otuz dokuz guruşun on yedi buçuk guruşuna ba‘de’l-mahsûb bâkî

³¹³ Yılmaz, *D 1*, 501.

³¹⁴ bkz. “Merhun Üzerinde Tasarrufta Bulunma”, s. 29.

³¹⁵ Yılmaz, *Ü 531*, 633.

kalan yirmi bir buçuk guruşu müdde'îye-i mezbûreye edâsıyla mezbûre diğer Şerife Fatıma Hatun'a şer'an ilzâm..."³¹⁶

İlgili kısımlarına yer verilen örnekte açıklandığı üzere râhin, Şerife Fatıma'ya olan 39 kuruş borcu karşılığında 17,5 kuruş kıymetli mallarını rehin vermiştir. Şerife Fatıma ise elinde rehin olan malları râhinden izinsiz başkasına satmıştır. Râhinin, rehlin fekkini talep etmesinin ardından mürtehinin merhun üzerinde tasarrufta bulunduğu ortaya çıkmıştır. Râhinin bu satımı kabul etmeyip fek isteminde bulunmasıyla mahkeme, malın bedelini borçtan mahsup edip kalan 21,5 kuruşun edasına hükmetmiştir. Böylelikle mürtehinin râhinin izni olmadan merhunu satmasının fuzulünün tasarrufu mesabesinde sayıldığı görülmektedir.

Mürtehinin, râhinden izinsiz merhunu satmasının fuzûlen olduğunun açıkça belirtildiği kayıtlar da bulunmaktadır.³¹⁷ Bu kayıtlardan biri şu şekildedir:

"...deynlerimiz mukâbelesinde malımızdan mezbûr el-Hâc Mehmed Ağa'ya rehin vaz' ve teslim eylediğimiz doksan guruş kıymetli bir sîm raht ile bir incili kaftandan zikrolunan sîm rahtı kıymetinden noksan-ı fâhiş olan otuz guruşa fuzûlen mezbûr el-Hâc Mehmed Ağa bey' ile istihlâk etmekle...zikrolunan sîm rahtın noksanı olan altmış guruşu mezbûr Mehmed Ağa'dan bi-tarîkı'd-damân talep ve da'vâ eylediğimde..."³¹⁸

Kayıtta, mürtehinin merhunu izinsiz bir şekilde sattığı ve bunun fuzûlen olduğu belirtilmiştir. Satılan malın telef olması sebebiyle tazmin edilmesi talep edilmiştir. Diğer yandan merhunun borca tekabül eden kısmının damân hükümlerine tabi olduğu görülmektedir.

2.6. Rehin Akdinin Sona Ermesi ile İlgili Durumlar

Râhinin borcunu ödeyerek merhunu mürtehindan teslim almasına fek denir. İncelediğimiz sicillerde gerçekleştirilen fek işlemlerinin altmış sekizinde fek kelimesi geçmiş, otuz altısında geçmemiştir.

Borcun ödenmesi ve merhunun râhine teslim edilmesinin konu edildiği işlemler arasında fek kelimesi "rehin vaz' eylediği eşyâmdan makbûzum olan bir sim kuşakdan gayrı bir çift küpe ve bir siniyi dahi rehniyetden fekk ve bana teslim olunmak muradımdır"³¹⁹ ve

³¹⁶ Yılmaz, *Ü* 531, 175.

³¹⁷ Yılmaz, *B* 197, 382, 393; Yılmaz, *D* 1, 541.

³¹⁸ Yılmaz, *B* 197, 382.

³¹⁹ Yılmaz, *E* 182, 251.

“rehin vaz‘ ve teslîm eylediği âlât-ı ma‘lûmesini müvekkilim mezbûr el-Hâc İbrahim hâlâ rehniyetden fek ve ihrâc ve mersûm Şerbetci Dimitri’ye teslîm eylediğinde, ol dahi yedinden tesellûm ve kabz eyledi”³²⁰ şeklinde geçmiştir. Örneklerde yer aldığı gibi fek işlemi ile merhun râhine iade edilmektedir.

Fek kelimesi kullanılmadan fekkın anlatıldığı kayıtlar bulunmaktadır. Bu duruma, öncesinde rehin işleminin aktarıldığı şu kayıt örnek verilebilir: “meblağ-ı mezbûr yüz yirmi beş guruşu kendiye tamamen def‘ ve teslîm ol dahi yedimden ba‘de’l-kabz bâlâda mezkûr kuşak ile yüzüğü bana def‘ ve teslîm ben dahi yedinden ahz u kabz edip...”³²¹ Borcun tamamen ödenmesi ve merhunun râhine tesliminin fek söz konusu olmasının yanı sıra bu işlem fek kelimesi kullanılmadan tasvir edilmiştir.

Fekkin gerçekleşebilmesi için borcun tamamı ödenmelidir. Buna dair bir örnek şu şekildedir: “...bir kıt‘a bağını vefâen bey‘ u teslîm eyledikten sonra meblağ-ı merkûm yüz kırk beş guruşun yirmi iki guruşunu yedinden ahz ü kabz ve yüz yirmi üç guruşu mezbûr Eyüb zimmetinde bâkî kalıp fekk-i rehn ile meblağ-ı bâkî-i merkûm yüz yirmi üç guruşu hâlâ taleb ederim...”³²² Sicilden verilen kayıta, vefâ yoluyla verilen mal karşılığında, borcun bir kısmının ödenmesiyle merhun iade edilmemektedir.

Merhunun sayısı birden çok olduğunda her bir merhunun borcun bir kısmı için tayin edilmesi mümkündür. Bu durumda her merhun için belirlenen meblağ ödenerek karşılığı ödenen merhunun fekki sağlanır. İncelediğimiz sicillerde merhunların ayrı tutarlar için tayin edilmesini içeren bir örneğe rastlamadık.

Merhunlar bütün halde bir borca karşılık verildiğinde borcun tamamı ödenmeden merhunların bir kısmı râhine teslim edilmez. Merhunların borcun belirli kısımları için tayin edilmeden bir bütün olarak verilmesi incelediğimiz sicillerde şu şekilde yer almıştır:

“...kırk beş guruş deyni mukâbelesinde mâlından bir üstûfe cübbe ve bir kadife cübbe ve bir çiçekli entari ve bir bürüncük gömlek ve bir havlusunu bana rehin ve teslîm ...meblağ-ı mezbûr kırk beş guruşun dokuz buçuk guruşunu mersûme Bekzad Nasrâniyeye yedinden ahz ü kabz ve otuz beş buçuk guruşu zimmetinde bâkî kalmağla rehân-ı mezkûreyi yedimden ahz birle meblağ-ı bâkî-i mezbûr otuz beş buçuk guruşu bana edâya mersûme Bekzad Nasrâniyeye tenbîh olunmak murâdımdır.”³²³

³²⁰ Yılmaz, *İ* 44, 75.

³²¹ Yılmaz, *B* 151, 363.

³²² Yılmaz, *Ü* 531, 570.

³²³ Yılmaz, *D* 1, 592.

Örnekte Bekzad isimli bir gayrimüslim 45 kuruş borcu karşılığında menkul mallarını rehin olarak vermiştir. Ardından borcunun 9,5 kuruşunu ödemiştir. Merhun birden fazla malı kapsamakla birlikte râhinin ödediği borca karşılık herhangi bir merhun iade edilmemiştir. Verilen kayıtta, merhunların bir bütün olarak iadesinin, rehin sebebi olan borcun tamamen ödenmesiyle gerçekleşeceği belirtilmiştir.

Akit, tarafların birbirlerinin zimmetini ibrâ etmesi suretiyle de son bulabilir. İncelediğimiz sicillerde otuzdan fazla yerde ibrâ işlemi geçmektedir. İbrâ ile akdin sona ermesinin sicillerdeki bir örneği şöyledir: “...deynim olan yirmi guruş mukâbelesinde mecmû‘-ı kıymetleri kırk dört buçuk guruşa bâliğ bir Mushaf-ı şerîf ve bir entari... yirmi guruşdan meccânen fâriğler olup husûs-ı mezkûra müte‘allika âmm-i de‘âvîden her biri âharın zimmetini ibrâ ve ıskât...”³²⁴ Örnekte mürtehin, râhinin kendisine olan 20 kuruş borcunu almaktan vazgeçmiştir. Tarafların birbirinin zimmetini ibrâ etmesiyle rehin akdi sona ermiştir.

‘Akdin Taraflarıyla İlgili Durumlar’ başlığı altında yer verdiğimiz gibi muîr, müsteîr/râhinden mürtehin olan borcunu ödeyerek rehin akdine konu olması için âriyet verdiği malı kendisine teslim etmesini talep edebilir. Dolayısıyla muîrin malını istemesiyle rehnin fekki sağlanır.³²⁵

Rehin akdi merhunun zayi olmasıyla da sona erebilir. Kasıt ve kusur olmadığında mal emanet hükümlerine tabi olur, kasıt veya kusur bulunduğunda ise tazmin edilmesi gerekir. Sicillerde merhunun zayi olmasıyla akdin sona erdiğini anlatan örnek: “...rehân-ı mezkûr bu esnâda vâki‘ olan harîk-i kebîrde bilâ-ta‘ad muhterik ve zâyî‘ oldu deyücek...Hüseyin üzerine red ve zamandan nesne lâzım gelmediğine...”³²⁶ ifadeleriyle geçmektedir. Verilen kayıtta kasıt ve kusur bulunmadığı için zayi olan merhunun emanet hükümlerine tabi olduğu ve bundan dolayı merhunun tazmin ve teslim edilmesi yükümlülüğünün ortadan kalktığı anlatılmıştır.

‘Akdin Taraflarıyla İlgili Durumlar’ başlığı altında örneklerle incelediğimiz gibi rehin akdi taraflardan birinin ölümüyle sona ermemektedir.³²⁷ Ölen tarafın rehin akdindeki sorumluluğu mirasçılara intikal etmektedir. Râhin öldüğünde mirasçıları terekeden borcu ödemek veya merhununu satarak borcu eda etmekle; mürtehin öldüğünde ise mirasçıları

³²⁴ Yılmaz, *Ü* 531, 700.

³²⁵ bkz. “Akdin Taraflarıyla İlgili Durumlar”, s. 45.

³²⁶ Yılmaz, *D* 1, 501.

³²⁷ bkz. “Akdin Taraflarıyla İlgili Durumlar”, s. 40.

merhunu zilyedliğinde bulundurmakla yükümlüdür. Daha önce açıkladığımız bu hususta tekrara düşmemek amacıyla bu meselenin örneklerine değinmeyeceğiz.

2.7. Rehin Akdine Benzeyen Akit Türleri ile İlgili Durumlar

Birinci bölümde rehin akdine benzeyen akit türleri olan bey‘ bi‘l-vefâ ve bey‘ bi‘l-istiğlâl akitlerine değindik. Açıkladığımız gibi bey‘ bi‘l-vefâ geri alım şartlı satım, bey‘ bi‘l-istiğlâl ise malın sahibine kiralanması üzerine kurulan vefâ akdi anlamındadır.³²⁸

Bu akitlerin rüknü, satım akdinde olduğu gibi irade beyanıdır. İrade beyanında, kurulan akdin vefâ veya istiğlâl olduğunun belirtilmesi ve îcab ile kabulün birbirine uyumlu olması şartları bulunması gerekir. Ek olarak, istiğlâl akdi kurulurken kira süresi ve miktarı belirlenmelidir.

İncelediğimiz sicil kayıtlarında, akitlerin kuruluş aşamasında sarf edilen sözler yer almamaktadır. Sicillerde akdin kuruluşu ve bununla bağlantılı konular dolaylı anlatım kullanılarak aktarılmıştır. Dolayısıyla îcab ve kabul ifadeleri hakkında doğrudan bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak yapılan aktarımda akdin vefâ veya istiğlâl yoluyla kurulduğu, süre ve istiğlâl akdinde kira ücretine dair anlaşılan miktarlar yer almaktadır. Akit kurulurken tarafların vefâ/istiğlâl ve bir süre üzerine anlaştığı bilgilerinden hareketle, irade beyanının zikri geçen şartları taşıdığı çıkarımı yapılabilir.

Vefâ ve istiğlâl akitlerinin konusunun taşınması gereken şartlar; rehin akdinde olduğu gibi malum, mütekavvim, teslim edilebilir olması ve üzerinde şüyû‘ bulunmamasıdır. Ancak menkul malların bu akitlere konu olmasında ihtilaf bulunmaktadır. Fetva verilen görüş, rehin akdine konu olan malların bu akitlere de konu olabileceği yönündedir.

“...çörekçi fırını derûnunda mevcûd beyne‘l-esnâf gedik ta‘bîr olunur dört sehm âlât-ı lâzime-i ma‘lûmede olan üç sehm hissesinin bir sehmini deyn-i mezkûr mukâbilesinde istiğlâlen rehin vaz‘ ve teslim etmekle meblağ-ı merkûm dört yüz altmış guruş ile beynimizde ma‘lûm hisse-i mezkûre icâresinden işbu târih-i i‘lâma gelince beher şehir beşer guruşdan elli üç aylık müctemi‘a olan iki yüz altmış beş guruş ki cem‘an yedi yüz yirmi beş [guruş] zimmetinde hakkım olmağla...”³²⁹

Yukarıda verilen kayıтта, fırın içerisinde bulunan aletlerin müşterek mülkiyete konu olduğuna yer verilmiştir. Mülkiyet konusu olan maldan 1/4 oranındaki şâyi hisse, istiğlâl olarak rehin verilmiştir. İstiğlâl akdinin gereği olarak mal, akdin kuruluşundan dava

³²⁸ bkz. “Rehin Akdine Benzeyen Akit Türleri”, s. 34-36.

³²⁹ Yılmaz, *Ü 531*, 956.

tarihine kadar geçen sürede aylık 5 kuruşa kiralanmıştır. Böylelikle, rehin akdinin konusundaki örneklerde olduğu gibi hem menkul malın hem şâyi hissenin istiğlâl akdine konu olduğu görülmektedir.

Birinci bölümde açıkladığımız gibi vefâ ve istiğlâl akitlerinin mahiyeti hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.³³⁰ İncelediğimiz sicillerde akitlerin kuruluşunda ‘vefâ/istiğlâl yoluyla satım’ ve ‘vefâ/istiğlâl yoluyla rehin’ olarak iki farklı ifade biçimi yer almaktadır. Sicillerde vefâ ve istiğlâl yoluyla rehin verme ifadeleri “...âlât-ı ma’lûmesinden nısf hissesini bi-tarîkı bey’i’l-vefâ rehin vaz’ etmişidi”³³¹, “...mülk menziline bi-tarîkı’l-vefâ bana rehn vaz’ ve teslîm etmekle menzil-i mezkûru rehniyetden ba’d-e’l-fekk...”³³² ve “...yüz yetmiş guruşa istiğlâlen rehin olmakla rehinden ba’d-e’l-fek...”³³³ örneklerinde görüldüğü gibi geçmiştir.

Sicil kayıtlarında bulunan vefâ ve istiğlâl yoluyla satım ifadelerinin ardından bunun aslında satım değil rehin olduğu vurgulanmıştır. Bu durumun sicillerde bir örneği şu şekildedir: “...menzilimi vasiyy-i mezbûr Rukıye’ye yüz elli guruşa bi-tarîkı’l-istiğlâl bey’ ü teslîm ol dahi ber-vech-i muharrer mâl-ı sığâr-ı mezkûre ile iştirâ...üç yüz altmış gün tamâmına değin mezbûre Rukıye bana yirmi iki buçuk guruşa icâr ben dahi isticâr...mebî’-i mezkûr hükmen rehin olmağla...”³³⁴ Verilen kayıta akde konu olan ev 150 kuruşa istiğlâl yoluyla satılmıştır. Yapılan işlem satım ve satın alma kelimeleriyle aktarılmıştır. Ardından bu işlemin rehin hükmünde olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan, örnekte istiğlâl akdinde belirlenmesi gereken kira süresi ve miktarının kayda geçtiği ve akit konusunun malum, mütekavvim, teslim edilebilir olma vasıflarını taşıdığı görülmektedir.

Akit kuruluşu anlatılırken, akdin vefâ yoluyla satım olduğu ama daha sonra bunun gerçekte rehin akdi olduğunun vurgulandığı bir diğer örneği şudur: “...mülk menziline yedimden makbûzu olan iki bin beş yüz yirmi üç guruşa bey’-i bi’l-vefâ ile bana bey’ ve teslîm ben dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabûl etmiş idim, lâkin meblağ-ı mezbûr hakikatde rehin...”³³⁵

³³⁰ bkz. “Rehin Akdine Benzeyen Akit Türleri”, s. 35-36.

³³¹ Yılmaz, *B* 197, 117.

³³² Yılmaz, *Ü* 531, 226.

³³³ Yılmaz, *K* 1, 311.

³³⁴ Yılmaz, *R* 161, 102.

³³⁵ Yılmaz, *B* 172, 242.

İncelediğimiz sicillerde vefâ veya istiğlâlin yer aldığı bütün davalarda akdin sona ermesi ‘fek’ kelimesiyle anlatılmıştır. Buna dair sicillerde yer alan kayıtlardan biri “...bir kıt’a bağını vefâen bey’ u teslîm...fekk-i rehn ile meblağ-ı bâkî-i merkûm yüz yirmi üç guruşu hâlâ taleb ederim...”³³⁶, bir diğeri ise aynı şekilde “...bir kıt’a bağını vefâen bana bey’ u teslîm etmekle fekk-i rehn ile...”³³⁷ ifadeleriyle geçmiştir.

Sicillerde yer alan örneklerde akitlerin anlatımında kimi zaman bey’ (satım) kimi zaman rehin kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Satım kelimesiyle aktarılan akitlerle ilgili olarak devamında gerçekte satım değil rehin olduğu vurgulanmıştır. Vefâ ve istiğlâl akitlerinin her birinin sonlanması ‘fek’ olarak adlandırılmıştır. Bütün bunlar dikkate alındığında XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde vefâ ve istiğlâlin rehin olma özelliğinin ağır bastığı ve mahkemelerde bu tarafın dikkate alınarak hukuki işlemlere konu edildiği anlaşılmaktadır.

2.8. Rehinle İlgili İhtilafların Çözümlemesi ile İlgili Durumlar

İncelediğimiz sicillerde rehin akdiyle alakalı ortaya çıkan anlaşmazlıklar çoğunlukla; bir alacak için rehin verilmesi, râhinin borcun bir kısmını ve mürtehinin rehnedilen malın bir kısmını inkar etmesi konularında bulunmaktadır.

İncelediğimiz sicillerde alacaklının, rehin aldığını inkar ettiği beş kayıt bulunmaktadır.³³⁸

Bu durum sicil kayıtlarında şu şekilde yer almıştır:

“...yedine rehin vaz’ ve teslîm etmiş idim hâlâ deyn-i meblağ-ı merkûm elli guruşu yedimden ahz ve rihân-ı merkûmeyi bana teslîme tenbîh olunmak matlûbundur deyü da’vâ ve mezbûre Ümmügülsüm Hatun dahi meblağ-ı merkûm elli guruşu müdde’iye-i mezbûreye idâne ve teslîm eylediğini tasdik lâkin ber-vech-i muharrer rihân-ı merkûmeyi ahzını inkâr etmeğin...”³³⁹

Kayıtta anlatıldığı üzere Fatma, Ümmügülsüm’den 50 kuruş borç almış ve karşılığında 250 kuruş değerindeki menkul mallarını rehin verdiğini iddia etmiştir. Fatma, borcun vadesi dolduğunda rehlin fekkini talep edince alacaklı olan Ümmügülsüm borcu kabul etmiş ama rehni inkar etmiştir.

“...müdde’iye-i mezbûre Fatıma Hatun müdde’âsını beyân ve isbât için ba’de’l-istimhâl ve’l-imhâl müddet-i mehl-i şer’î tamam olup müdde’âsını bir vechile beyân

³³⁶ Yılmaz, *Ü* 531, 570.

³³⁷ Yılmaz, *Ü* 531, 614.

³³⁸ Yılmaz, *B* 172, 507; Yılmaz, *İ* 25, 316; Yılmaz, *R* 272, 72; Yılmaz, *Ü* 403, 235; Yılmaz, *Ü* 531, 468.

³³⁹ Yılmaz, *Ü* 531, 468.

ve isbâta kâdir[e] olamayıp tahlîfe dahi tâlibe olmamağla müdde'îye-i mezbûre Fatıma Hatun ber-vech-i muharrer müdde'âsını beyâna ba'de'l-havâle mukırr u mu'terif olduğı deyn-i meblağ-ı merkûm elli guruşu dâyinesi mezbûre Ümmügülsüm Hatun'a edâsıyla ilzâm olunduğı bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu."³⁴⁰

Ümmügülsüm'ün mürtehin olduğunu inkar etmesinin ardından mahkeme, kayıtta ifade edildiğı gibi Fatma'ya iddiasını ispatlaması için mühlet vermiştir. Fatma bu mühlet içerisinde rehin verdiğini ispatlayamamış ve yemin de etmemiştir. Mahkeme, Fatma'nın borcunu ödemesine hükmetmiştir. Sicilde kaydedilen olayda borçlu, borç karşılığında rehin verdiğini ikrar ama alacaklı bunu inkar etmiştir. Bunun üzerine râhin, iddiasını ispatlayamamış ve hüküm râhinin aleyhine sonuçlanmıştır.

Borç ilişkisinin rehin ile teminat altına alındığı iddiasını içeren bir diğer durum ise şu şekilde kayda geçmiştir:

"...meblağ-ı merkûm yetmiş beş buçuk guruşu merkûm Dimo'ya edâ ve teslîme mezbûr Abdurrahman Efendi'ye ba'de't-tenbîh mezbûr Abdurrahman Efendi dahi meblağ-ı merkûm mukâbelesinde emlâkimden hâlik mezbûre irtihân eylediğim yüz guruş kıymetli bir çift altın bilezik... deyü iddi'â ve merkûm Dimo...deynini ve rehn-i mezbûru inkâr etmekle mezbûr Abdurrahman Efendi müdde'âlarını beyân için şâhîde havâle olunduğı mübâşirleri çavuş kulları iltimâsıyla huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu."³⁴¹

Kayıtta Abdurrahman'ın, Payot'tan 475 kuruş borç aldığı ve borcun 173 kuruşunu ödedikten sonra Payot'un öldüğü anlatılmıştır. Abdurrahman'ın kalan borcunu alacaklı olan Payot'un mirasçısına ödemesi istendiğinde Abdurrahman borcuna karşılık olarak rehin verdiğini iddia etmiştir. Alacaklı olan Payot'un mirasçısı rehin iddiasını inkar edince mahkeme iddianın ispatı için şahit istemiştir. Görüldüğü üzere alacaklı tarafın mirasçısı, alacağın temini üzerinde yetki kazanmıştır. Borçlu, borcu karşılığında rehin verdiğini iddia ve alacaklı konumuna geçen mirasçı bunu inkar etmiştir. Mahkeme ise iddianın şahit ile ispat edilmesini talep etmiştir.

Sicillerde, alacaklının alacağına karşılık rehin aldığı iddia ettiği ama borçlunun rehin verdiğini inkar ettiği bir kayıt mevcuttur. Sicildeki kayıt şu şekildedir:

³⁴⁰ Yılmaz, *Ü* 531, 468.

³⁴¹ Yılmaz, *Ü* 403, 235.

“...mezbûr es-Seyyid Ali’nin hisse[sine] isâbet eden yüz guruşu hâlâ taleb ederim deyü da‘vâ ve mezbûr es-Seyyid Ali bi’l-küllîye inkâr etmeğin müdde‘iye-i mezbûre ber-vech-i muharrer müdde‘âsını isbâta kâdire olamayıp tahlîfe dahi tâlibe olmamağla mücebiyle müdde‘iye-i mezbûre da‘vâ-yı mezkûresiyle mezbûr es-Seyyid Ali’ye bilâ-beyyine mu‘ârazadan men‘ olunduğu bi’l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i‘lâm olundu.”³⁴²

Kayıtta Ali ve eşinin ortaklaşa, Fatma’dan 250 kuruş borç aldıkları ve karşılığında bir kılıç rehin verdikleri anlatılmıştır. Borçlular, borcun 50 kuruşunu ödedikten sonra zimmetlerinde 100’er kuruştan 200 kuruş borç kalmıştır. Alacaklı olan Fatma, Ali’nin kendisine olan 100 kuruş borcunu ödemesini talep ettiğinde Ali, Fatma’nın iddiasını inkar etmiştir. Fatma ise delil getirememiş ve yemin etmemiştir. Görüldüğü gibi borçlu rehni inkar etmiş ve alacaklı rehin iddiasını ispatlayamamıştır. Bunun sonucunda mahkeme iddialarını ispatlayamayan alacaklının aleyhine, rehni ve borcu inkar eden borçlunun lehine karar vermiştir.

Bir kimse borç aldığını, bunun karşılığında rehin verdiğini ve borcu ödeyip verdiği malları geri alarak rehin akdini fek etmek istediğini söylediğinde alacaklının hem rehni akdini hem borç ilişkisini inkar ettiğine dair sicillerde iki kayıt bulunmaktadır.³⁴³ Bu kayıtlardan birisi şöyledir:

“...meblağ-ı mezkûr on bir guruşu benden ba‘de’l-ahz rihân-ı mezkûrumu red ve teslîme tenbîh taleb ederim deyü ba‘de’d-da‘vâ ve’s-suâl mesfûr Apostol cevâbında meblağ-ı mezkûr on bir guruşu ve eşyâ-i mezkûreyi külliyyen inkâr etmeğin müdde‘iye-i mezbûre Anaştaşya müdde‘âsını beyândan ızhâr-ı acz ile ba‘de’l-istihlâf ve’t-tahlîfi’ş-şer’î mücebiyle müdde‘iye-i mezbûre Anaştaşya da‘vâ-yı mezkûresiyle bilâ-beyyine bî-vech-i şer’î mesfûr Apostol’a mu‘ârazadan men‘ olunduğu Mahkeme-i Bâb’dan huzûr-ı âlîlerine i‘lâm olundu.”³⁴⁴

Kayıtta Anaştaşya, Apostol’a olan 22 kuruş borcu karşılığında menkul mallarını rehin verdiği beyanında bulunmuştur. Borçlu olan Anaştaşya’nın borcunu ödeyip rehni fekkini talep etmesinin ardından Apostol borcu da rehni de inkar etmiştir. Anaştaşya rehni verdiğini ispat edememiş ve bunun üzerine alacaklı olan Apostol yemin etmiştir. Borçlu, iddiasını ispat edemediğinde mahkeme, kararı rehni inkar eden alacaklı Apostol lehine vermiştir. Zira, asıl olan akdin mevcut olmamasıdır.

³⁴² Yılmaz, *Ü* 531, 293.

³⁴³ Yılmaz, *B* 197, 393, 518.

³⁴⁴ Yılmaz, *B* 197, 393.

İncelediğimiz sicillerde tarafların rehin akdi yaptıklarında görüş birliğinde oldukları ancak rehin sebebi olan borç miktarı hakkında anlaşmazlık yaşadıkları dört kayıt bulunmaktadır.³⁴⁵ Bu kayıtların birisi sicillerde şu ifadelerle yer almaktadır:

“...İbrahim Ağa zimmetinde...üç yüz altmış beş guruş hakkım olup...mukābelesinde yedimde olan üç aded sîm kılıçlarını rehniyetden fekke tenbîh olunmak murâdımdır deyü da‘vâ ve mezbûr İbrahim Ağa cevâbında...mezbûr Mustafa Ağa’dan ancak iki yüz otuz guruş iktirâz ve kabz ve mukābelesinde zikr olunan kılıçları rehin vaz‘ etmiş idim. Mâ‘adâsı olan yüz otuz beş guruş iktirâz ve kabz etmeyip...Mustafa Ağa’ya yemin teklîf olundukda ol dahi yeminden nükûl etmeğin...sâbit olan meblağ-ı [mezbûr] iki yüz otuz guruşu müdde‘î-i mezbûr Mustafa Ağa’ya edâ ve teslîm ile fekk-i rehne mezbûr İbrahim Ağa’ya tenbîh olunduğu huzûr-ı âlîlerine i‘lâm olundu.”³⁴⁶

Kayıtta İbrahim’in, Mustafa’dan 365 kuruş borç aldığı ve karşılığında kılıçlarını rehin verdiği anlatılmıştır. Rehnin fekki talep edildiğinde borçlu olan İbrahim rehni ikrar etmekle beraber borç miktarını inkar etmiş ve borcunun 230 kuruş olduğunu söylemiştir. İnkârını ispatlaması amacıyla Mustafa’ya yemin teklif edilmiş ama o yemin etmemiştir. Mahkeme mürtehinin iddia ettiği fazlalığı ispatlayamaması sebebiyle borçlu olan İbrahim lehine, 230 kuruş üzerinden fekke karar vermiştir. Zira asıl olan râhinin zimmetinden fazlalığın berî olmasıdır.

Sicillerde borçlarda olduğu gibi merhunun miktarında da anlaşmazlık yaşandığına dair üç kayıt mevcuttur.³⁴⁷ Bu kayıtlardan biri şöyledir:

“...kırk guruş deynim mukābelesinde...mezbûre Hadice yedine rehin vaz‘ ve teslîm ve deyn-i meblağ-ı merkûmun yirmi altı guruşunu bi’d-defa‘ât kendiye edâ ve bâkî on dört guruş deynimi yedimden ba‘de‘l-ahz fekk-i rehn murâd ederim deyü da‘vâ ve mezbûre Hadice Hatun cevâbında meblağ-ı merkûm yirmi altı guruşu ahzını ikrâr ve...zikr olunan...irtihânını inkâr etmeğin...isbâta kâdire olamayıp talebiyle mezbûre Hadice gıbbe‘t-tahlîfî’s-şer‘î mücebiyle müdde‘iye-i mezbûre husûs-ı mezkûrede mezbûre Hadice’ye bilâ-beyyine mu‘ârazadan men‘ olunduğu bi‘l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i‘lâm olundu.”³⁴⁸

Kayıtta Ayşe’nin, Hatice’den 40 kuruş borç aldığı ve karşılığında toplamda 84 kuruş değerindeki menkul mallarını rehin verdiği anlatılmıştır. Ayşe, borcun önce 26 kuruşunu

³⁴⁵ Yılmaz, B 197, 107; Yılmaz, R 272, 258, 443; Yılmaz, Ü 531, 135.

³⁴⁶ Yılmaz, R 272, 443.

³⁴⁷ Yılmaz, G 259, 326; Yılmaz, Ü 531, 633, 806.

³⁴⁸ Yılmaz, Ü 531, 633.

ödemiş, daha sonra kalan 14 kuruşu ödeyip rehni fek etmek istemiştir. Mürtehin olan Hatice 26 kuruşu aldığını ikrar etmiş ancak malların bir kısmını rehin aldığını inkar etmiş. Ayşe, Hatice'ye rehin olarak verdiğini iddia ettiği malları ispat edememiştir. Bunun üzerine Hatice yemin etmiş ve mahkeme mürtehin olan Hatice lehine karar vermiştir. İncelediğimiz sicillerde mürtehinin, rehnin fek edildiğini ve merhunları râhine iade ettiğini iddia ettiği üç kayıt bulunmaktadır.³⁴⁹

“... zimmetimde deynim olan meblağ-ı mezkûr beş yüz guruşu edâ ve eşyâ-i mezkûreyi istirdâd murâd eylediğimde...es-Seyyid Mehmed Efendi...ikrâzını ve eşyâ-i mezkûreyi...alâ-tarîkı'r-rehn kabzını ikrâr lâkin târih-i i'lâmdan üç buçuk sene mukaddem meblağ-ı mezbûr beş yüz guruşu mezbûr Mehmed Çelebi yedinden tamamen ahz ve istifâ ile mukâbele-i rehn olan eşyâ-i mezkûreyi bi-a'yânihâ huzûr-ı Müsliminde red ve teslîm eyledim deyü ba'de'd-def' ve'l-inkâr...Mehmed Efendi def'-i meşrûhunu...şehâdetleriyle...vech-i şer'î üzere isbât etmeğin...”³⁵⁰

Kayıtta anlatıldığı üzere Mehmed Çelebi, Mehmed Efendiden 500 kuruş borç almış ve karşılığında 1.000 kuruş kıymetli menkul mallarını rehin vermiştir. Râhin olan Mehmet Çelebi rehnin fekkini talep ettiğinde, mürtehin olan Mehmed Efendi rehni ikrar etmiştir. Ancak mürtehin, rehnin daha öncesinde fek edilmiş olduğunu iddia ve şahitlerle ispat etmiştir. Mahkeme, mürtehin lehine karar vermiştir.

³⁴⁹ Yılmaz, B 197, 189; Yılmaz, R 272, 329, 338.

³⁵⁰ Yılmaz, B 197, 189.

SONUÇ

Hukuk sisteminin Hanefî mezhebi görüşleri üzerine kurulduğu Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapmış İstanbul'a ait kadı sicilleri, insanlar arasındaki hukuki ilişkilere yönelik örnekleri içermektedir. XVI-XX. yüzyıl aralığında gerçekleşen mahkeme kayıtlarını içeren İstanbul Kadı Sicilleri, araştırmacılara birçok konuda olduğu gibi rehin akdine dair de pek çok teknik bilgiyi gözlemleme fırsatı sunmaktadır.

Sicillerde, günlük hayatın ayrılmaz parçası olan borç ilişkisinin güvenliğini sağlayan rehin akdine dair bin iki yüzün üzerinde kayıt bulunmaktadır. Bunların içerisinde, XVIII. yüzyıla ait rehin akdinin ele alındığı hüküm sayısı yalnızca yüz doksan sekizdir. Hükümleri içeren kayıtlar, araştırmacılara rehin akdinin yapısı, toplum nezdindeki yeri ve Osmanlı hukuk sistemindeki uygulanma şekline dair çok sayıda veri sunmaktadır.

Sicillerde rehin akdini oluşturan irade beyanı, taraflar, akdin sebebi olan borç ve akit konusu olan mal hakkında bilgiler yer almaktadır. Sicil kayıtlarında rehin akdinin kuruluşu dolaylı anlatımla aktarıldığı için îcab ve kabulden oluşan irade beyanına dair veriler kısıtlıdır. Bundan dolayı îcab ve kabulün ortaya çıkış sırası, kelimelerin yapısı, açıklığı, birbirine uyumu vb. bilgilere doğrudan ulaşmak mümkün değildir. Ancak anlatımda yer alan karineler, îcab ve kabulün birbirine uyumlu olduğu ve taraflar nezdinde anlaşılır olduğu yorumunu yapmaya elverişlidir. Bunun yanı sıra sicillerden îcab ile kabulün peşpeşe veya aralıklarla gelmesi ile sözlü ya da yazılı olması hakkında bilgi edinilememektedir.

Klasik kaynaklarda, îcab ve kabulü ortaya koyan taraflarda bulunması gereken şartlar açıklanmıştır. Bu şartlar, tarafların akit kurma ehliyetine sahip olması ve akdin konusu üzerinde tasarrufta bulunmaya yetkin olması başlıkları altında toplanabilir. Kaynaklarda yer alan açıklamalarda tarafların taşınması gereken şartlar arasında Müslüman olma şartına rastlanmamıştır. Sicillerde, gayrimüslimlerin rehin akdine taraf olduğu altmış sekiz kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı ve kendi dinlerinin hükümleri doğrultusunda tasarrufta bulunmak yerine Osmanlı mahkemelerinde İslâm hukuku kapsamında işlem yaptıkları görülmektedir. Bu durum İslâm hukukunun yaşamı kolaylaştıran bir düzen sunduğunu göstermektedir.

Sicillerde rehin veren tarafın, akdin konusu olan malın bizzat sahibi olmadığı durumlara da rastlanmıştır. Diğer yandan sicillerde rehin alan tarafın da borç veren asıl kişi değil,

işlemi gerçekleştiren hukukî yetkili olduğu durumlar da bulunmaktadır. Detaylarını ilgili kısımlarda açıkladığımız üzere bunlar bir taraftan velâyet, vesâyet, vekâlet ve âriyet gibi meşru yollarla ortaya çıkarken diğer yandan hırsızlık ve gasp gibi gayrimeşru şekillerde de gerçekleşebilmiştir. Bu bağlamda, anne ve amca gibi akrabaların ancak mahkemece tayin edilerek küçüğün malı üzerinde tasarruf yetkisine sahip olabileceği örnekler de yer almaktadır. Aksi takdirde bu kimselerin küçüğün malı üzerindeki tasarrufları gasp hükmünde sayılacaktır.

İncelediğimiz sicillerde yoğun olarak tarafların gerçek kişi olduğu örnekler bulunmaktadır. Bununla birlikte vakıfların da birer tüzel kişilik olarak araştırma konumuz olan rehin akdi çerçevesinde taraf olarak yer aldığı kayıtlar da azımsanamayacak sayıdadır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde vakıfların toplumsal hayatın içerisinde son derece aktif rol oynadığını göstermektedir.

Rehin akdinin konusu olan mal, borç ödenmediği takdirde malın satılmasıyla borcun îfâsı sağlanacağı için satım akdinde bulunması gereken şartlarla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda satımı tartışmalı olan mushafın merhun olması konusunda cevazı ve ademi cevazı yönünde iki hüküm bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde mushafın merhun olması çoğunluğa göre caiz kabul edilmemişse de, mezhep imamlarından Ebû Yûsuf'a göre caiz olarak değerlendirilmiştir. Sicillerde mushafın merhun olduğu bir örneğin bulunması, bu hususta Ebû Yûsuf'un görüşünün uygulandığına dair bir delil teşkil etmektedir.

Satım akdinde akit konusu olan malın şâyi hisse olmasını kabul eden Hanefî hukukçular, rehin akdinde tayin ve teslim edilmesinde oluşan zorluk dolayısıyla şâyi hissenin kabzını mümkün görmemiştir. Ama, sicillerde şâyi hissenin akde konu olduğu dokuz kaydın varlığı tespit edilmiştir. Bu durum, akademik açıdan iki farklı çıkarım yapmaya imkan vermektedir. İlk çıkarım; Osmanlı mahkemelerinde Hanefî mezhebine ait görüşlerin terk edilerek başka mezheplerin görüşlerinin uygulandığı yönündedir. İkincisi ise; bu durumun Hanefî mezhebi içerisinde kalınarak, istisnai hallerde genel kuraldan ayrılmak suretiyle hüküm verme yöntemi olan istihsana dayanmasıyla çözümlendiği yönündedir. Şâyi hissenin rehin akdine konu olduğu örneklerin sayısının toplam hüküm sayısına nazaran az olması, bu durumun istisna kabilinden olduğu düşüncesini desteklemektedir. Rehin akdinin konusu olan malın, şâyi hisse örneğinde olduğu gibi, başka haklardan ayrılması gerekmektedir. Sicillerde yer alan bazı örneklerde, râhinin merhun üzerindeki

haklarını askıya almak amacıyla, ‘fâriğan ani’ş-şevâgil’ kaydı zikredilmiştir. Diğer yandan, merhunun başka haklardan ayrılması amacıyla, merhuna ittisali bulunmayan mallar akde dahil olmamaktadır. Bunların dahil olması ancak özellikle belirtilmesi halinde mümkündür. Bu sebepten sicillerde yer alan kimi örneklerde, merhuna tabi malların da merhun sayılması amacıyla, ‘bi-cümleti’t-tevâbi’ kaydı düşüldüğü tespit edilmiştir.

Rehin akdinin sebebinin taşınması gereken temel şart borcun mevcut olmasıdır. Borcun mevcudiyetini koruması amacıyla, bir akit sonucunda ortaya çıktığı takdirde akdin bağlayıcı olması gerekli görülmüştür. Ancak sicillerde yer alan kayıtların elliden fazlasında merhun bih karz akdidir. Fakat bilindiği üzere teberru akitlerinden kabul edilen karz akdinin taraflar açısından bir bağlayıcılığı bulunmaz. Haliyle vakit konuşulmuş olsa bile istenildiği zaman talep edilebilecek bir borcun karşılığında rehin almak ilk anda kurala aykırılık teşkil etmektedir. Bu hususun, Hanefî mezhebinin rehnin sebebi konusundaki genel kuralına/kabulüne muhalif bir uygulama olduğu görülmektedir.

Kabzın, rehin akdi nezdindeki konumu hukukçuların tartışma konusu olmuştur. Hanefî mezhebinde kabzın; akdin rüknü, sıhhat şartı ve bağlayıcılık şartı olduğu yönünde üç görüş bulunmaktadır. İncelediğimiz sicillerde kabzın rehin akdinin bağlayıcılık şartı olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu doğrultuda pratikteki kabulün, kabzın bağlayıcılık şartı olduğu görülmektedir.

Mezhepler kabzın mahiyeti hakkında iki farklı görüş benimsemiştir. Bazı mezhepler kabzın teslim bazıları tesellüm anlamına geldiğini söylemiştir. Hanefî mezhebi kabzın teslim olduğunu kabul etmektedir. Ancak sicillerde râhinin merhunu vermesi ‘teslim’, mürtehinin alması ‘kabz’ kelimeleriyle kullanılmıştır. Bu durum, kabzın pratikte tesellüm olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Kabzedilen merhunun, mürtehin elindeki niteliği hususunda İslâm hukukçularının görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre; merhunun değerinden borca tekabül eden kısımda emanet, borç miktarını aşan kısımda ise damân hükümleri uygulanmalıdır. İncelediğimiz sicillerde, merhunun zayi olduğu davalarda merhunun kıymetinden borç miktarına karşılık gelen kısmın emanete, borç miktarını aşan kısmın ise tazmine konu olduğu görülmüştür. Böylelikle, bu hususta Hanefî mezhebinin görüşüne uygun hüküm verildiği tespit edilmiştir.

Rehin akdine benzeyen akit türleri olan vefâ ve istiğlâl akitleri sicillerde sıkça geçmiştir. Bu akitlerin tarafları ve konularında bulunması gerekli görülen özellikler rehin akdinin taraf ve konularında bulunması gerekenlerle aynıdır. Akit konusunun şâyi hisse olması, rehin akdinde olduğu gibi vefâ ve istiğlâl akitlerinde de kabul edilmemektedir. Diğer yandan, vefâ ve istiğlâl akitlerinde akdin konusunun menkul mal olması da tartışma konusudur. Ancak sicillerde yer alan örneklerde, akit konusunun şâyi hisseli veya menkul mallardan olduğunu gösteren açık beyanların varlığı tespit edilmiştir. Uygulamadaki bu tercihler, ilgili dönemde, vefâ ve istiğlâl akitlerinde akdin konusunun şâyi hisseli veya menkul mallardan olmasının kabul edildiğini göstermektedir.

Vefâ ve istiğlâl akitlerinin mahiyeti konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlar; vefâ ve istiğlâlin sahih satım, fasit satım, rehin veya müstakil birer akit olduğu yönündedir. İncelediğimiz sicillerde, bu akitlerin ilk aşamada ‘bey’ ve ‘rehin’ kelimeleriyle birlikte aktarıldığı çeşitli kayıtlara rastlanmıştır. ‘Bey’ kelimesiyle kullanılan akitlerin, anlatımın devamında ‘rehin hükmünde’ veya ‘hakikatte rehin’ olduğu açıklanmıştır. Diğer yandan, vefâ ve istiğlâl akitlerini anlatan her kayıta akdin sonlanması ‘fek’ tabiriyle belirtilmiştir. Bu veriler değerlendirildiğinde vefâ ve istiğlâlin en azından araştırma yaptığımız tarih aralığında rehin olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Çalışmada rehin akdi hakkındaki malumat; Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebine ait kaynaklardan derlenerek ilk bölümde öz bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Hanefî mezhebinin görüşlerinin esas alındığı Osmanlı mahkemelerinde rehin akdinin uygulanış şekilleri incelenerek pratik ve teori arasında bir insicamın bulunup bulunmadığının tespiti amaçlanmıştır. Çalışma neticesinde Hanefî mezhebinin fûrû’ fıkıh müellefatında yer alıp mezhep nezdinde kabule şayan olan görüşlerin Osmanlı mahkemelerinde de azami düzeyde uygulandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, kimi zaman mezhepte çoğunluğun benimsediği görüşlerin terk edilerek bazı mezhep alimlerinin görüşlerinin uygulamaya geçirildiği de gözlemlenmiştir. Diğer yandan, şâyi hissenin akde konu olmasının ve kabzın tesellüm olarak yansıtılmasının Hanefî mezhebinin görüşlerine uygun olmadığı malumdur. Fakat bu ve benzeri uygulamaların cevazına örf veya ticaretin gerektirdiği zaruret esas alınarak genel kuraldan istisnayı ifade eden ve yine bir Hanefî usul enstrümanı olan istihsanla ulaşılmış olmalıdır. Böylece Osmanlı mahkemelerinde rehin konusunda Hanefî ekolünün dışına çıkılmadığı sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa. Mecelle-yi ahkâm-i adliye. İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1887.
<http://archive.org/details/mecelleyiahkmiad00turk>
- Akgündüz, Ahmet. “İcâreteyn”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/389-391.
İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Akgündüz, Ahmet. Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılâhları Kâmûsu. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.
- Akgündüz, Said Nuri. “İslâm Hukukunda Yed-i Adl”. AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/9 (2017), 109-118.
- Aktaş, Ömer Osman Faruk. “Hanefî Fakihi Şürunbülâli’nin (994-1069 /1586-1659) ‘Gâyetü’l-matlab fi’r-rehni izâ zeheb’ Adlı Risâlesinin Tahkikli Neşri”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 11 (2008), 399-416.
- Ali Haydar Efendi. Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Apaydın, H. Yunus. “İbrâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/263-266.
İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, H. Yunus. “İrade Beyanı”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/387-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, H. Yunus. “Kabz”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24/45-49.
İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Apaydın, H. Yunus. “Karz”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24/520-525.
İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Apaydın, H. Yunus. “Lüzum”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/260-262.
Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Atalay, Arif. “İslâm Hukukunda Rehin Akdi”. İlahiyat Araştırmaları Dergisi 2 (2014), 115-152.
- Atar, Fahrettin. “İflâs”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/509-512.
İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Aybakan, Bilal. “Meclis”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 28/239-241.
Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydar, Hidayet. “Rüşd”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/297-298.
İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Borç”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6/285-291.
İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Aydın, Mehmet Âkif. “Gasp”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 13/387-392. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ayengin, Tevhit. “Rükün”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/286-287. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Bâbertî, Ekmeleddin el-. el-İnâye. Dâru’l-Fıkr, ts.
- Baktı, Ahmet Selman. “Alacaklının Rehindeki Tazmin Yükümlülüğü Ne Kadar Olmalıdır”. Usul İslam Araştırmaları Dergisi 35 (2021), 89-111.
- Baktı, Ahmet Selman. İslam Eşya Hukukunun Temel Meseleleri. İstanbul: Kitâbi, 2022.
- Bardakoğlu, Ali. “Butlân”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6/476-478. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. “Ehliyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 10/533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. “Fek”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 12/299. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bardakoğlu, Ali. “Havâle”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 16/507-512. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. “Vesâyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43/66-70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bayındır, Abdülaziz. “Bey’ Bi’l-Vefâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6/20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bedir, Murteza. “Sünnet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1992.
- Birsin, Mehmet. İslam Eşya ve Borçlar Hukuku. Malatya: Çıra Akademi, 2016.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-. Sahîh-i Buhârî. Beyrut: Dâru Tavku’n-Necât, 1422.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-. Keşşâfû’l-kınâ’ ‘an (metn)i’l-İknâ’. 6 Cilt. Dâru’l Kütübî’l İlmiyye, ts.
- Cezerî, Abdurrahman el-. el-Fıkh fi’l-mezâhibi’l-erba’a. Beyrut: Dâru’l Kütübî’l İlmiyye, 2003.

- Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet. Türk-İslâm Hukuk Tarihi. 2 Cilt. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- Çalış, Halit - Hacak, Hasan. “Rehin”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 34/538-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed ed-. Hâşiye ‘ale’ş-Şerhî’l-kebîr. 4 Cilt. Dâru’l-Fikr, ts.
- Döndüren, Hamdi. “Muâtât”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30/329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Duaylec, Mübarek b. Muhammed b. Hamed ed-. er-Rehn fi’l-fikhi’l-İslâmî. Riyad: İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 1984.
- Erdoğan, Mehmet. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2013.
- Fîrûzâbâdî. el-Kâmûsü’l-muhît. Beyrut: Müessetü’r-Risale, 8. Basım, 2005.
- Gözübenli, Beşir. “Âriyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 3/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Hacak, Hasan. “Mal”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/461-465. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Hacak, Hasan. “Müşâ’”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Harun, Ahmed İbrâhim. el-İltizâmât fi’ş-şer’i’l-İslâmî. Kahire: el-Mehteбетü’l-Ezheriyye li’t-Turâs, 2013.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. Reddû’l-muhtâr ala’d-Dürriil Muhtâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1992.
- İbn Fâris. Mu’cemü mekâyîsi’l-luga. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1979.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. el-Muğnî. 10 Cilt. Mektebetü’l-Kâhire, 1968.
- İbn Mâce. Sünen-i İbn Mâce. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. Lisânü’l-‘Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Rüşd. Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid. 4 Cilt. Kahire: Dâru’l-hadis, 2004.
- Kahraman, Abdullah. “Müdâyene Ayetinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 (2000), 193-224.
- Kahveci, Nuri. Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli). Hikmetevi Yayınları, 2019.

- Kallek, Cengiz. “Sâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/317-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kalyoncu, Kahraman - Tuncer, Hatice. “Din-İktisat İlişkisi: Riba, Rehin ve Ekonomik İşlem Kavramları Üzerine Bir Deneme”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6/6 (2017), 163-172.
- Karahan, Hüseyin Ali. Müdâylene Ayeti Bağlamında İslam Borçlar Hukukunun Değerlendirilmesi. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karaman, Hayreddin. “Ayn”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4/257-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayreddin. Mukayeseli İslâm Hukuku. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Kâsânî. Bedâ’i ‘u’s-şanâ’i’ fi tertîbi’ş-şerâ’i’. 7 Cilt. Dâru’l Kütübî’l İlmiyye, 1986.
- Kaşıkcı, Osman. Eski Hukukumuzda Bir Hile-i Şer’iyye Örneği: Geri Alma Şartlı Satım (Bey‘ Bi’l-Vefâ). Konya: Mimoza Yayınları, ts.
- Kaşıkcı, Osman. “Şart (Fürû-i Fıkıh)”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38/365-367. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kaya, Süleyman. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Kozak, İbrahim Erol. Genel Hukuk Tarihi Kadim Dönemler. Palet Yayınları, 2015.
- Lekesiz, Mustafa. İslâm Hukukunda Gayrimenkul Rehini ve İpotekle Mukayesesi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Mergînânî, Burhâneddin el-. el-Hidâye. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs el-Arabî, ts.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd el-. el-İhtiyâr. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü’l-Halebî, 1937.
- Müslim. Sahîh-i Müslim. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs el-Arabî, ts.
- Özdemir, Mücahit - Özdemir, Öznur. “İslâmî Finansta Rehin Uygulaması ve Malezya’daki ar-Rahnu Kuruluşları”. ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies 1 (2016).
- Özdemir, Recep. İslam Teminat Hukuku Ayni Teminat. İstanbul: Hiper Yayın, 2017.
- Özdemir, Recep - Şehâvâ, İbrahim Desûkî eş-. “Rehin Alan Tarafın Rehnin Mülkiyetinden Yararlanması”. EKEV Akademi Dergisi 61 (2015), 457-470.

- Özer, Hasan. “Kirmastîzâde ve Rehn Adlı Eseri”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 15 (2010), 495-528.
- Remlî, Şemseddin er-. Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-Minhâc. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1984.
- Sahnûn. el-Müdevvenetü’l-Kübrâ. 4 Cilt. Dâru’l-kütübi’l-’ilmiyye, 1994.
- Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed. Mesadirü’l-hak fî’l-fıkhi’l-İslâmî. 6 Cilt. Kahire: Camiatü’d-Devli’l-Arabiyye, 1954.
- Serahsî, Şemsüleimme es-. el-Mebsût. 30 Cilt. Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1993.
- Şîrâzî, Ebû İshâk eş-. el-Mühezzeb fî fıkhi’l-İmâm eş-Şâfiî. 3 Cilt. Dâru’l-kütübi’l-’ilmiyye, ts.
- Şîrbînî, Hatîb eş-. Muğni’l-muhtâc. 6 Cilt. Dâru’l-kütübi’l-’ilmiyye, 1994.
- Taban, Ayşe. İslam Hukuku’nda Rehin. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “borç ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 20 Şubat 2023. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=borç>
- Tirmizî. Sünen-i Tirmizî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs el-Arabî, ts.
- Tok, Özen. “Kadı Sicillerine Göre Vadeli Alacakların Teminatında Rehin Uygulamaları: (XVII. Yüzyıl Ortalarında Kayseri Örneği)”. Turkish Studies 9/7 (2014), 65-82.
- Topal, Şevket. “Zilyedlik”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 44/417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yalçın, Abdullah. İslam Hukuku’nda Rehin. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Yardımcı, Haydar. İslam Hukukunda Rehnin Menfaatlerinden Yararlanmanın Hukuki Durumu. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.

- Yılmaz, Coşkun (ed.). Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Eyüp Mahkemesi 138 Numaralı Sicil (H. 1129-1131 / M. 1717-1718). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Eyüp Mahkemesi 163 Numaralı Sicil (H. 1147-1149 / M. 1734-1736). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1129-1131 / M. 1717-1718). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil (H. 1137-1138 / 1724-1725). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). İstanbul Mahkemesi 33 Numaralı Sicil (H. 1183-1185 / M. 1769-1770). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı Sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 59 Numaralı Sicil (H. 1143 / M. 1730-1731). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Rumeli Sadâreti Mahkemesi 272 Numaralı Sicil (H. 1171-1172/ M. 1758). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793). İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.

Zuhaylî, Vehbe ez-. el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu. 10 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, ts.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Ebrar ERSOY	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Yalova Üniversitesi
Fakülte	İslami İlimler Fakültesi
Bölümü	İslami İlimler (Arapça)
Makale ve Bildiriler	
1. Ersoy, Ebrar. “İstanbul Kadı Sicillerinde Şâyi Hissenin Rehin Akdine Konu Olması”. <i>Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi</i> 3/1 (Şubat 2024), 1-17.	